

**Az IKT
eszközök
szociálpedagógiai
vonatkozásai**

Szerkesztette:
Pacsuta István

Az IKT eszközök
szociálpedagógiai vonatkozásai

Az IKT eszközök szociálpedagógiai vonatkozásai

Szerkesztette:

Pacsuta István

Líceum Kiadó
Eger, 2016

Lektorálták:

Dr. Gortka-Rákó Erzsébet

Dr. Pornói Imre

ISBN 978-615-5621-29-1

A kiadásért felelős
az Eszterházy Károly Egyetem rektora
Megjelent az EKE Líceum Kiadó gondozásában
Kiadóvezető: Grebely Gergely
Nyomdai előkészítés, borítóterv: Lonsták Márton

Megjelent: 2016-ban

Készítette: az Eszterházy Károly Egyetem nyomdája
Felelős vezető: Kérészy László

Tartalom

Előszó	7
 <i>Dr. Ludányi Ágnes – Dr. Szilágyi István</i>	
Az internet használatával	9
Az attitűd fogalma	10
Az attitűd szerkezete	11
Az attitűd és a vélemény fogalmának áttekintés	12
Az internethasználattal kapcsolatos attitűdök vizsgálata	14
Az internet nem használatának okai	14
Materiális szempontok	16
Kognitív szempontok	16
Kérdések az internetet nem használók számára	17
Az elutasítás okai	19
Az anyagi okok százalékos aránya a kutatásunk eredményei alapján	22
A kognitív okok százalékos aránya a kutatásunk eredményei alapján	22
Az érzelmi okok százalékos aránya a kutatásunk eredményei alapján	23
Az internetethasználat (és nem használat) végzettség, életkor és település szerinti megoszlásának bemutatása	24
Az internetet használók (és nem használók) életkor szerinti megoszlása	25
Idősek internethasználata	37
A különböző IKT eszközök használata életkor szerint	41
Felhasznált irodalom	49
 <i>Dr. Hadnagy József</i>	
Közösségi kapcsolatok szerveződési sajátosságai a digitális térben, és ami mögötte van	53
Bevezetés	53
A közösség fogalma és annak változásai	55
Az egyén és a közösség	64
A jól működő közösség ismérvei	66
Közösségek alakulásának biológiai meghatározottsága	67
A közösségi hálózatok sajátosságai	75
Felhasznált irodalom:	85

Klement Mariann

Online és offline közösségek szerveződésének sajátosságai egy kutatás tükrében	94
Közösségi oldalakon kialakított kapcsolati háló	107
Összegzés	122

Dr. Czövek Andrea – Dr. Fazakas Ida

Társadalmi egyenlőtlenségek és internethasználati szokások	123
Problémafelvetés	123
A kutatás elméleti háttere	125
Összegzés	143
Kutatási módszer	144
A kérdőív bemutatása	145
Mintavétel	155
A kutatás eredményeinek összegzése	160
Felhasznált irodalom	180

Pacsuta István

A digitális írástudás egyenlőtlenségei és a lehetséges kitörési pontok	185
Bevezető	185
A posztmodern jelenség	186
A digitális írástudás elemei és egyenlőtlenségek kapcsolata	187
A kutatás eredményeinek bemutatása	191
A minta bemutatása	191
A digitális eszközök használatában való jártasság	194
A digitális eszközöktől való távolmaradás okainak vizsgálata	200
A digitális eszközöktől való távolmaradás okai	204
A digitális eszközök használatának „haszna”	208
Összegzés	216
Irodalomjegyzék	217

Előszó

Az elmúlt időszakban az Eszterházy Károly Egyetem Szociálpedagógia Tanszékének munkatársai pályázati lehetőségeknek¹ köszönhetően a szokásosnál aktívabb kutatói tevékenységet végeztek. A kutatási irányok egy vezérfonal mentén rendeződtek. Ez a korunkban egyre nagyobb népszerűségnek örvendő, de egyben a társadalmat több szempontból megosztó IKT eszközökkel kapcsolatos: felhasználásuk módja, gyakorisága és annak hatásai. A tanszék munkatársai különböző szakterület képviselői, így érdeklődésük is szerteágazó. A közös munka eredményeként azonban sikerült megvalósítani, hogy többé-kevésbé alaposan, több szempontból vizsgáljuk az új információtechnológiai eszközök és a társadalom viszonyát. 2014-ben három kérdőíves vizsgálat zajlott le. A mintát tekintve mindhárom esetben korra, nemre nézve reprezentativitásra törekedtünk. Bizonyos esetekben a lekérdezést úgy alakítottuk, hogy gazdasági aktivitás szempontjából is sikerült reprodukálnunk a magyar lakosság arányait. Földrajzi értelemben az észak-magyarországi lakosságra terjedt ki a lekérdezés. A kötet összeállítása során azt a logikát követtük, hogy az egyéni, attitűdjellegű viszonyulások után a közösségek szerveződésére térünk át. Végül mindezek társadalmi hatásait vizsgáltuk, kiemelten kezelve a társadalmi egyenlőtlenségek kérdését.

Az internet használata nem pusztán anyagi kérdés. Mint minden technológiai újítás esetén a felhasználás módja függ az ehhez való pszichológiailag meghatározható viszonyunktól. A különböző attitűdbeli eltérések gyakran társadalmilag kötöttek, az eltérő társadalmi helyzetek eltérő

¹ TÁMOP-4.2.2.C-11/1/KONV Előremutató infokommunikációs technológiák kutatásának támogatása, valamint a kapcsolódó IT szakember-utánpótlás biztosítása című pályázat

viszonyulásokkal járnak együtt. Az első tanulmány ezt a kérdést járja körül. Kiderül, hogy amellet, hogy minden korosztály látja az internet „hasznát”, a „hasznosságot” másként definiálják.

Az online közösségek megjelenésével a közösség fogalma is változóban van. Többek között elvesztette „lokális” jellegét, megváltozott a „közösség-élmény”. A tanulmány szerzője az elméleti áttekintés során olyan kérdéseket feszeget, hogy vajon a társadalom különböző réteghelyzetéből származó egyének kapcsolati hálója ugyanazt az egyenlőtlenséget biztosítja-e a tagok számára. Hogyan szerveződnek a közösségi kapcsolatok a különböző iskolai végzettséggel, települési típussal, vagyoni helyzettel leírható rétegek esetében? Lehet-e közösséget fejleszteni a kapcsolati háló szerveződési sajátosságainak ismerete nélkül? A válaszokat a következő, harmadik tanulmányban találhatjuk meg.

A kötet tanulmányai kivétel nélkül érintik a társadalmi egyenlőtlenségek, eltérő életesélyek, életkörülmények kérdését. A negyedik tanulmányuk kiemelten ezzel a kérdéssel foglalkozik, arra keresi a választ, hogy az infokommunikációs eszközök hogyan járulnak hozzá a hagyományos társadalmi egyenlőtlenségekhez, az internet terjedésével az egyes társadalmi rétegek közötti különbségek változnak-e, és ha igen, növekednek vagy csökkennek. A magyarázathoz segítségül hívják a társadalmi tőkék fogalmát. Kiderül, kik azok, akik a világhálót hatékonyan használják meglévő tőkék konvertálására, gyarapítására.

Végül ezt a kérdést szűkítve választ kapunk arra is, hogy a digitális írástudás különböző elemei kapcsolatban állnak különböző magyarázó változókkal (iskolai végzettség, kor, lakóhely típusa, jövedelem). Azaz a rétegződésben tapasztalható különbségek a digitális írástudás terén is megjelennek. Bár árnyaltabb a kép attól, mintsem hogy kijelenthetnénk, hogy a rétegződésben elfoglalt alacsonyabb pozíció alacsonyabb szintű „írástudást” eredményezne. Végül néhány tőponton kapunk arra nézve, hogy melyek azok a tényezők, melyekre koncentrálvá javítható lenne a „digitálisan írástudatlanok” hátrányos helyzete.

Az alábbi írásokat tanulmányozva látható, nem titkolt célunk, hogy a különböző, szociális területen tevékenykedő szakmák számára nyújtsunk át olyan információkat, szempontokat, kutatási eredményeket, melyekkel a társadalmi viszonyok jobb megértése mellett az azokba való beavatkozás hatékonyságát is növelhetjük.

DR LUDÁNYI ÁGNES – DR SZILÁGYI ISTVÁN

Az internet használatával kapcsolatos attitűdök vizsgálata

Jelen tanulmány az internethasználatához kapcsolódó attitűd, az IKT eszközhasználat, az internet-használati szokások összefüggéseit tárgyalja.

Kutatásunkban célként jelöltük meg, hogy az internethasználatához kapcsolódó attitűd társadalmi csoportokhoz való kapcsolódását feltárjuk. Vizsgáltuk továbbá ezeknek az attitűdöknek a használati szokásokban, jártasságokban való megnyilvánulását is.

A pszichológiai attitűd vizsgálatoknak létjogosultsága van az internettel kapcsolatban is, hisz mind a tárgyi, mind a szociális világ valamennyi eleme lehet attitűdtárgy.

Magyarországon Víg Zoltán 2005-ben végzett kérdőíves vizsgálatot egyetemi hallgatók körében egyik célként megjelölve az internettel kapcsolatos vélemények feltárását. Adatai erősítik azt a megállapítást, hogy az alacsony magyarországi használatnak nem a gyenge infrastruktúra az oka. Ebben a vizsgálatban a kutatók azt tekintették „felhasználónak”, aki hetente legalább egyszer került kapcsolatba a számítógéppel. A kérdőív adatokat szolgáltatott az internetes tudásról, és arról is, hogy milyen módon fejlesztik az egyetemisták ezt a tudást. Néhány adat ebből a kutatásból:

Az egyetemisták 39 %-a saját ismert gépi környezetben dolgozik problémamentes biztonsággal, egyötödüknek viszont minden internethasználati feladat gondot jelent.

A szerző kiegészítette vizsgálatát a nem használók differenciáltabb megismerése irányába is. Ebben az internetről alkotott sztereotípiák finomítása volt a cél. (VÍG 2005) Témánk szempontjából a személyes adatok biztonságának

kérdésköre releváns, és ezt illetően az derült ki, hogy egynegyede a mintának úgy véli, hogy kiszivároghatnak személyes információk, noha egyötödük ezt elképzelhetetlennek tartja. Szintén a biztonság kérdéskörébe tartozik az a kérdés is, hogy cenzúrázni kell-e a gyerekek érdekében az internetet. Meglepő, hogy a válaszadók kétharmada felelt igennel, és egyötödük elutasít minden szabályozást. A bevezetőnkéből is olvasható, hogy az attitűdök vizsgálata lényeges, differenciált leírását adja a személyek IKT eszközökhöz való viszonyának.

Mindezek miatt fontos fogalom az attitűd és a véleményalkotás, ezért röviden bemutatjuk a két fogalomhoz tartozó legfontosabb pszichológiai elméleti megközelítéseket. Nem foglalkozunk olyan aspektusokkal, amelyek kutatásunk szempontjából nem fontosak, mint például az attitűdök funkciói, az attitűd és a viselkedés predikciója, kognitív disszonancia stb.

Az attitűd fogalma

Több mint száz különböző attitűddefiníció áttekintése után Allport úgy találta, hogy a legtöbb kutató alapvetően megegyezik abban, hogy az attitűd tanult predispozíció, valamely tárgy vagy tárgyaknak egy osztályával szembeni kedvező vagy kedvezőtlen válaszreakció. Az ő nevéhez kapcsolódik az egyik leggyakrabban használt definíció, amely szerint: „Az attitűdök pozitív és negatív viszonyulások: tárgyak, személyek, csoportok, helyzetek vagy a környezet bármely más azonosítható mozzanatai, akár absztrakt eszmék vagy politikai irányzatok iránti vonzalmak, és tőlük való idegenkedések.” (ATKINSON 1995, 521)

Az attitűdfogalom az egyik legfontosabb fogalom a szociálpszichológiában. A szociálpszichológusok véleménye szerint az attitűdök befolyásolják az emberi viselkedést. Következésképp az attitűdök a viselkedés előrejelzőiként szolgálnak a mindennapi életben.

A szociális attitűd tanult hajlandóság, az értékhordozó szociális-kulturális objektumokra vonatkozó értékelő viszonyulást jelenti. Szervezi, szabályozza a szociális valóság jelenségeinek megismerését, a rájuk irányuló viselkedést. (Pacsuta, 2013) Az egyén értékrendje tükröződik benne. Érzelmi, gondolati és az ezekből eredő viselkedési összetevői vannak. A szociális attitűdök hierarchikus rendszerben helyezkednek el, melyet az érzelmek strukturálnak.

A pszichológiai attitűdvizsgálatoknak létjogosultsága van az internettel kapcsolatban is, hisz mind a tárgyi, mind a szociális világ valamennyi eleme lehet attitűdtárgy.

Az attitűd szerkezete

Az attitűd hármasszerkezetű véleményre, nézetre utaló megnyilvánulás, amely társadalmilag meghatározott, de mindig egyénileg kivitelezett.

Az attitűd értelmezésénél figyelembe kell vennünk az adott tárgyra vonatkozó információkat, ismereteket és gondolatokat mint kognitív elemeket, amelyek a személy számára objektív tudásként értelmezhetők.

A megismerési összetevő tehát megjeleníti mindazt, amit az adott tárgyról tudunk. Ez a tárgy teljes ismeretanyagának csak egy részét jelenti, és nem feltétlenül tényekre alapozott tudásról van szó, inkább a tudás illúziójáról, amelyek birtokában határozott véleményeket hangoztathatunk.

Az attitűd affektív komponense kifejezi a személy tárgyhoz való objektív viszonyulását a pozitív és negatív polarizáció számtalan árnyalatában – a rajongástól, szeretettől és előnyben részesítéstől az elutasításig, mellőzésig és gyűlöletig. Ezek a tudatosan átélt, félig tudatos vagy tudattalan érzelmi-indulati elemek jelentik mindazt, amit az adott tárggyal szemben érzünk.

Az attitűd kognitív és érzelmi összetevői mint motivációs tényezők valamilyen módon a viselkedéshez kapcsolódnak, és a viselkedést befolyásolják.

„Az attitűdök természetesen különböznek abban is, hogy egyes attitűdök szerveződésében és fenntartásában mikor melyik összetevő jut meghatározó szerephez. Például egy alkoholista alkoholfogyasztási attitűdjében az érzelmi-élevezeti komponens fontosabb lesz, mint az alkoholfogyasztásra vonatkozó ismeretei. Vagy a politikus attitűdjében valószínűleg nagyobb hangsúlyt kapnak az ismeretek, információk és racionális megfontolások, mint az indulatok és az érzelmek. Csakis olyan attitűd tekinthető stabilnak, amelynek az összetevői összhangban vannak egymással.” (HANKISS 1987, 48) Annak ellenére, hogy többnyire a szociális attitűdöknek három komponensét különítik el, a szakirodalomban találkozunk olyan attitűdmeghatározással is, amely egyedül az affektív tényezőben véli megragadni az attitűdöt. Kaltz és Statland (1959) megkülönböztet háromtényezős, kéttényezős és csupán érzelmi típusú beállítódást. Akár háromtényezős attitűdről, akár az affektív tényezőhöz kapcsolódó attitűdkorrelátumról beszélünk, minden esetben számolnunk kell a belső konzisztenciával. Ha az attitűd összetevői nincsenek összhangban, akkor ez belső konfliktusok forrásává válhat. Attitűdön belüli konfliktus esetén az ellentmondás leggyakrabban abban áll, hogy

mást diktálnak az érzelmek, és mást a józan megfontolások. (HANKISS 1987) Például az alkoholista vagy a dohányos tisztában van az alkoholfogyasztás és a dohányzás káros hatásával, de ez ütközik az attitűd érzelmi-szükségleti összetevőjével, azzal, hogy szenvedélyesen dohányzik, vagy alkoholt fogyaszt. Ellentmondás létrejöhet attitűdök között is. Például ha valakinek a korrupcióval vagy protekcionizmussal szemben negatív attitűdje van, de egy adott pillanatban olyan helyzetbe kerül, hogy egy másik attitűdje (pl. családja, gyermeke iránti felelősség) azt kívánja, hogy ezeket vegye igénybe. A két attitűd ellentmond egymásnak, és szintén belső konfliktus forrásává válhat.

Az attitűd és a vélemény fogalmának áttekintése

Az attitűd és a vélemény fogalmát gyakran szinonimaként használják a szakirodalomban. Mindkettő helyeslő vagy helytelenítő diszpozíció bizonyos dolgokkal, személyekkel, tevékenységekkel, történésekkel és viselkedésekkel szemben. Mégis miért beszélünk bizonyos esetekben attitűdről, más esetekben pedig véleményről? Mi a különbség a két fogalom között? A két fogalom közötti legfontosabb különbség az, hogy az attitűd sokkal szilárdabb és tartósabb viszonyulás, mint a vélemény, és így az ember viselkedését jobban befolyásolja. A vélemény (vagy nézet) sokkal változékonyabb, nem stabil viszonyulás, és nem feltétlenül hat az emberek viselkedésére. A viszonyulás stabilitásán és viselkedésre gyakorolt hatásán túl két lényeges differenciáló tényező van az attitűd és a vélemény között:

- milyen mértékben általánosak,
- milyen affektivitást tartalmaznak (az attitűdök sokkal intenzívebbek affektivitás szempontjából).

Különbség még a két fogalom között az, hogy a vélemény általában egyetlen kérdésre adott válaszként fogalmazódik meg, míg az attitűd egymással összefüggő (például vallás, előítélet, hazafiság stb.) jelenségekre irányul. Előfordul, hogy az emberek olyan dolgokról, történésekről vagy helyzetekről véleményt nyilvánítanak, amelyekről kevés és hiányos információval rendelkeznek, és nincs különösebb érzelmi érintettségük. Bizonyos témákkal szem-

ben az emberek közönyösek vagy érdektelenek, mégis a közvélemény-kutatásokban elvárják, hogy legyen véleményük. Ezzel magyarázható, hogy a közvélemény-kutatásban a kutatók gyakran kapnak olyan válaszokat, hogy „nincs véleményem”. (FARAGÓ–KARCZAG–MÉREI 1998)

Vélemény, véleményalkotás

Az attitűdöktől eltérően a vélemények gyakran közéleti események következményei. Ahogy az események változnak, úgy változnak a vélemények is. Ilyen értelemben a véleményalkotás a társadalmi befolyásolás egyik formájának tekinthető. „Az amerikai közvélemény erőteljesen támogatta a vietnami katonai intervenciót, amíg nyilvánvalóvá nem vált, hogy az ellenség a végtelenségig fogja folytatni a harcot. Ekkor a közvélemény a tárgyalások útján való rendezés felé kezdett fordulni.” (Faragó–Karczag in Mérei 1998, 15) Hasonló hatással lehet a háborút ellenző híres személyiségek véleménye is. A véleményalkotás befolyásolása történhet közvetlen kommunikáció (előadás, szemtől szembeni beszélgetés, mindennapi társalgás) révén vagy közvetett (rádió, sajtó, televízió) módon. Mind az attitűd, mind a vélemény mérésénél felmerül a kérdés, hogy az adott személy véleménye, attitűdje mennyire „igaz”. Ugyanis elképzelhető, hogy valaki olyan véleményt nyilvánít ki, amely megfelel a társadalmi elvárásoknak, vagy olyan véleményt hangoztat, amely kedvező helyzetet teremt számára, de valójában más a „magánvélemény”.

A véleményalkotás három társadalmi befolyásolási folyamattal hozható összefüggésbe: engedelmesség, azonosulás és internalizáció.

Az engedelmesség oly módon befolyásolja véleményalkotást, hogy az emberek azért juttatják kifejezésre pozitív vagy negatív véleményüket, hogy befogadják őket az adott társadalmi csoportba. Ilyen esetben a vélemény inkább egy „elfogadott vélemény”, mint „magánvélemény”.

Az azonosulás során az ember saját véleményét bizonyos szerepkapcsolatokban érvényesíti, megpróbál azonosulni az őt körülvevő személyekkel. Az azonosulás által alkotott vélemények nincsenek szükségszerűen összhangban az egyén más véleményével vagy attitűdjével. Például Amerikában és más országokban is számos egyetemista radikalizmusa a csoporttal való azonosulással magyarázható, ugyanis az egyetem elvégzése után a radikalizmusukat hirtelen konzervatívabb viselkedés váltja fel.

„Az internalizáció kifejezéssel, Kelman arra az esetre utal, amikor a vélemény azért alakul ki vagy módosul, mert egybevág a személy más nézeteivel”. (Faragó–Karczag idézi Mérei 1998, 17) Az ilyen módon kialakult vélemény független a mások által és a társadalom által elfogadott reakcióktól. Ezekben az esetekben az egyén nem azért hangoztatja véleményét, mert külső megerősítést vár, vagy azért mert szükségesek a szerepkapcsolataihoz, hanem azért, mert ezek tartalma egybevág saját belső meggyőződésével. (FARAGÓ–KARCZAG idézi Mérei 1998)

A véleménykutatások nem csak a pszichológiai és szociológiai szempontjából fontosak. Felhasználhatók a gazdasági, társadalmi, kulturális és politikai élet csaknem minden területén. A felmérések segítségével egyszerre vizsgálhatjuk az általánost, a közös tényezőket, illetve a különöset és egyedit. Egyfelől vizsgálhatjuk a lakosság egészének véleményét, beállítódását, másfelől az egyes rétegek, csoportok sajátosságait. A kutatások sok esetben egyszerűek, azaz egy adott időpontban, egy meghatározott szituációban rögzítik a társadalom különböző csoportjainak véleményét. Sokszor viszont a változások regisztrálására, monitorozására törekcsenek, nyomon követik a lakosság ismereteiben, véleményében bekövetkezett időrendi módosulásokat. A kutatások nem állnak meg a pszichológiai és szociológiai leírásoknál, feladatnak tekintik az adatok felhasználására tett javaslatokat is.

Az internethasználattal kapcsolatos attitűdök vizsgálata

Az internet használatával kapcsolatban különböző korosztályú, végzettségű, foglalkozású egyének attitűdjeit vizsgáltuk meg. Az alábbi fejezetben előbb az internet nem használatával kapcsolatos attitűdöket mutatjuk be, majd az egyes portálok használatával szembeni bizalmat, és végül az időkorúak internethasználatának tapasztalatait.

Az internet nem használatának okai

Sokáig úgy tartották, hogy Magyarországon az alacsony internethasználat elsősorban a magas távközlési, illetve szolgáltatási díjaknak köszönhető. Az utóbbi idők piaci változásait figyelembe véve könnyen belátható, hogy ez a magyarázat kevésbé tartható, mivel az internet-szolgáltatás díjai az elmúlt

években radikálisan csökkentek. Az internethasználók körének bővülésében ennek ellenére sem beszélhetünk jelentősebb kiugrásról, tehát sejthető, hogy az a magyarázat, amely kizárólagosan az internetezés magas költségeit tette felelőssé, nem megalapozott. Kollányi Bence az internet nem használatának okait vizsgálta egy 2006/2007-ben végzett magyarországi reprezentatív mintán végzett kutatásban. (KOLLÁNYI 2007) A válaszokból kiderül, hogy a nem használók közül csaknem minden második azért marad távol az internettől, mert úgy érzi, nincsen rá szüksége. A válaszok gyakorisága alapján a következő említett indok az érdektelenség, míg a harmadik leggyakoribb ok a számítógép hiánya. A megkérdezettek saját szavaikkal válaszoltak a kérdésre, több szempontot is felsorolhattak, amelyeket a kérdezőbiztos sorolt be az egyes kategóriákba.

Nem használat oka százalékban:

Nincs rá szüksége	46,5
Nem érdekli	30,5
Nincsen számítógépe	19,5
Túl drága	17,7
Nem tudja, hogy kell használni	17
Technikától való félelem	2,8
Nem elég jó a számítógépe	1,2
Nem való gyerekeknek	0,7
Vírusok miatt	0,2
Pornográfia / Szex	0,2
Személyes adatok védelme	0,2
Túl lassú a hozzáférés	0,1
Nehéz kapcsolatot teremteni	0,1
Túl sok a reklám	0,1

A kutatók többsége materiális, kognitív és érzelmi okokat jelöl meg az internet nem használatának okaként.

Materiális szempontok

Nem elég jó a számítógépe. Nincsen számítógépe. Túl drága. Túl lassú a hozzáférés. Nehéz kapcsolatot teremteni.

Kognitív szempontok

Nincs rá szükség. Nem érdekli. Nem tudja, hogyan kell használni. Technikától való félelem. Nem való gyerekeknek. Pornográfia. Személyes adatok védelme. Vírusok miatt. Túl sok a reklám.

A kognitív szempontokon belül érdemes elkülöníteni a motiváció hiányát (nem érdekes, nem hasznos), a tudás hiányát (nem tudja, hogy kell használni) és a félelmeket (negatív attitűdök és tapasztalatok).

Több országban végzett kutatások eredményei azt mutatják, hogy a nem használás leggyakoribb oka a kognitív tényező. Például 2013. április–május időszakban a Pew Research 2252 felnőttel végzett kutatása szerint Amerikában az emberek 15%-a nem használt internetet, 9%-uk pedig csak segítséggel használta azt. A fent említett kutatás azt is vizsgálja, hogy ez a 15% milyen okokból nem használ internetet. A megkérdezettek 21%-át nem érdekli, 13%-nak nincs számítógépe otthon, 10% úgy találja, hogy túl bonyolult és frusztráló az internet használata, 8% úgy gondolja, hogy túl nehéz a használata, és szintén 8% túl öregnek tartja magát ahhoz, hogy új dolgokat tanuljon meg. Összességében elmondható, hogy az amerikaiak többsége is inkább kognitív és technikai okok miatt nem használ internetet. A nem használók mindössze 8%-a fejezte ki az igényét, hogy a közeljövőben megtanulja az internet használatát, és 92%-ot továbbra sem érdekli a használata. (www.hotnews.ro/stiri-opinii-15590775-nu-prea-cred-fin -2014. 06. 15.)

Közel hasonló eredmények születtek egy 2006-ban végzett magyarországi kutatásban is, ahol szintén a kognitív és technikai okok jelentek meg nagyobb arányban. A megkérdezettek 46,5%-a a „nincs szükségem rá”, 30,5%-a pedig a „nem érdekel” okot jelölte meg, és mindössze 17,7% jelölte meg okként, hogy „túl drága”.

A magyarországi kutatásokból az is kiderül, hogy míg 2002-ben még a szociális és anyagi okok voltak jellemzők az internet nem használatában, addig a 2006-os kutatásban már a kognitív és a technikai okok voltak túlsúlyban: kognitív 70%, materiális 30%. (Kollányi, 2014)

Saját kutatásunkban tíz feltételezett okot soroltunk fel az internet nem használásának okaként. Ezek nagyjából megfelelnek a legtöbb kutatásban feltüntetett okoknak. Az okokat három csoportba soroltuk:

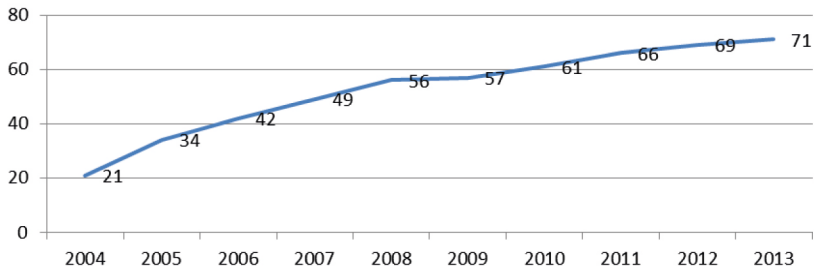
- kognitív,
- anyagi,
- érzelmi.

Kérdések az internetet nem használók számára

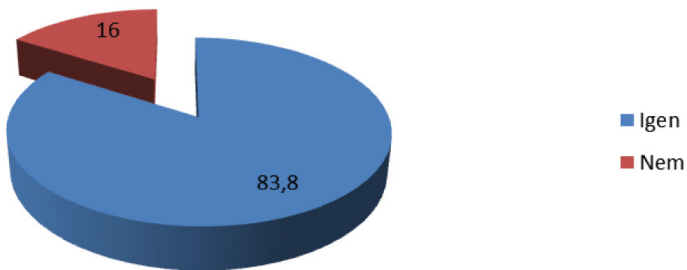
A következőkben az internetet nem használók számára feltett kérdést és a kapott válaszokat mutatjuk be.

1. Az alábbiakban felsorolt okok közül melyek azok, amelyek miatt nem használja az internetet? Ezt öt fokozatban jelölheti meg, ahol az: 5 = nagyon jellemző, 1= egyáltalán nem jellemző.

nincs pénzem számítógépre/internet-előfizetésre	1	2	3	4	5
nem tudom használni az internetet	1	2	3	4	5
nem tartom biztonságosnak a használatát	1	2	3	4	5
nincs szükségem rá	1	2	3	4	5
nem érdekel	1	2	3	4	5
idegenkedem, félek a technika alkalmazásától	1	2	3	4	5
nem tudom, hogyan kell használni az internetet	1	2	3	4	5
félek, hogy kiszolgáltatom a személyes adataimat	1	2	3	4	5
túl drágának tartom	1	2	3	4	5
sok a fölösleges, zavaró információ	1	2	3	4	5

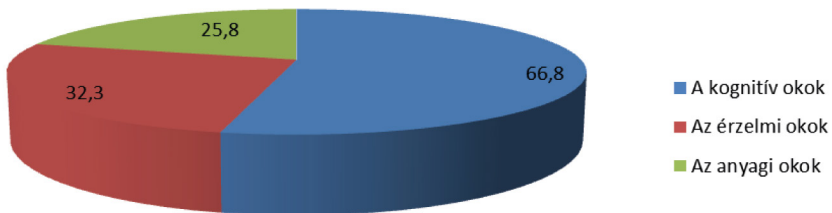

1. ábra: Az internethasználók arányának változása (%)

2. ábra: Használja-e az Internetet? (%)

Kérdőívünkben kíváncsiak voltunk arra, hogy azok, akik **nem** használnak internetet, mely okok miatt tesznek így. A válaszadók ötfokozatú skálán értékelhették, mennyire jellemző rájuk az adott kérdés.

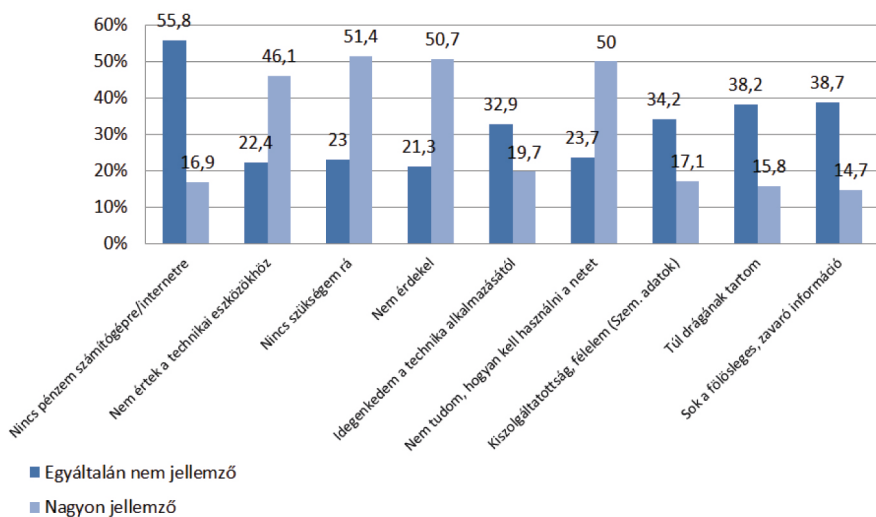

3. ábra: A három okosági tényező megoszlása (%)

Az elutasítás okai

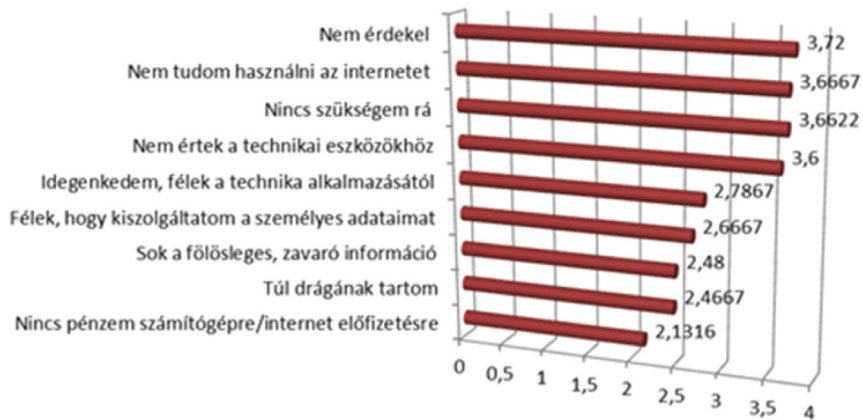
Az internetet nem használók okait vizsgálva három csoport különíthetünk el.

- **anyagi okok:**
 - nincs pénzem számítógépre/internet-előfizetésre
 - túl drágának találom
- **kognitív okok:**
 - nem értek a technikai eszközökhöz
 - nem érdekel
 - nem tudom, hogyan kell használni az internetet
 - nincs szükségem rá
- **érzelmi okok:**
 - idegenkedem, félek a technika alkalmazásától
 - félek, hogy kiszolgáltatatom a személyes adataimat
 - sok a fölösleges, zavaró információ

4.ábra: Miért nem használja az internetet?

A mögöttes okokat a gazdasági, technikai tudás, az érzelmi viszonyulás dimenzióival fedtük le, és itemenként azok a válaszadók jelölték meg elkerülésük okait ezeknél a kérdéseknél, akik internetet nem használnak, vagyis a válaszok alapján 76 fő. (N=500) Legkevésbé a sok fölösleges és zavaró információ tartja vissza a megkérdezetteket az internet használatától (14,7 százalék), melyet az anyagiakra vonatkozó okok követnek. Túl drágának tartja az internetet a válaszadók 15,8 százaléka, és nincs pénze számítógépre vagy internetre 16,9 százaléknak. Arányaiban valamivel több embert zavar a kiszolgáltatottság személyes adatainkat illetően, és hasonló megoszlást olvashatunk le a technikától való idegenkedés kérdésében is (19,7 százalék). Négy olyan okot soroltunk fel, ahol a vizsgálati korpuszba került személyek körülbelül fele nagyon jellemzőnek tartja azokat saját elkerülésére vonatkozólag. A válaszadók 46,1%-ára nagyon jellemző, hogy nem ért a technikai eszközökhöz, 50,1 százaléka nem tudja, hogyan kell használni az internetet, és 50,7 százalékukra jellemző, hogy nem érdekli őket az internet világa. Nagyon jellemző válaszkategóriában legtöbben azt jelölték, azért nem használnak internetet, mert nincs szükségük rá (51,4 százalék).

5. ábra: Az elutasítás okai (átlagok 5-ös skálán)

Az elutasítás okait láthatjuk csökkenő sorrendben. Első helyen a „nem érdekel” válasz szerepel, amelynek differenciálására szükség lesz a további kutatásban. „Nem tudom használni” és „nincs szükségem rá” a további oktatáshoz, és a „túl drágának tartom” anyagi ok csak az utolsó előtti helyre került.

A kutatásokban az is megfigyelhető, hogy a kognitív szemponton belül milyen tényező elsődleges: a motiváció hiánya (nem érdekel, nem hasznos) a tudáshiány (nem tudja használni) vagy félelmek, negatív attitűdök (idegenkedek, félek használni, és félek, hogy kiszolgáltatom személyes adataimat). A 2002-es kutatásban erre nem kérdeztek rá. 2004-ben a megkérdezettek 63,7%-a a motiváció hiányát jelölte meg, 13,2% a tudás hiányát és 2,4% a különböző félelmeket (20,7% egyéb okok). A 2006-os kutatásban: motiváció hiánya: 65,7%; 16,9% a tudás hiánya és 3,9% a különböző félelmek (13,5% egyéb okok). (KOLLÁNYI 2014)

Az anyagi okok százalékos aránya a kutatásunk eredményei alapján

„Nincs pénzem” item: egybevág a szakirodalommal, hogy nem az anyagi helyzet nehézsége tekinthető a nem használat elsődleges okaként. Mindössze a minta 16,46%-a tartja nagyon jellemzőnek önmagára, hogy anyagi okok miatt nem használó. Ha együtt kezeljük a 6,33%-os jellemző használati mutatóval, akkor is csak a minta mintegy 22%-a az, aki anyagi okok miatt nem használó.

„Túl drágának találok” item: 9,39 százalék azzal indokolja a nem használatot, hogy drágának itéli. Egybecseng a korábbi táblázat adatával, hogy 58,97 százalék nem tartja ezt az okot jellemzőnek. Az anyagi helyzet, a gazdasági kondíciók úgy látszik, hogy nem bírnak olyan erővel, hogy a használat, nem használat kérdését befolyásolják, illetve arra csak gyengén hatnak.

A kognitív okok százalékos aránya a kutatásunk eredményei alapján

„Nem értek a technikához” item: lényegesen magasabb számban jelzik az adatközlők, hogy jellemzően vagy nagyon jellemzően nem értenek a technikai eszközökhöz. Ez a minta 64,1%-a. A minta egynegyede ért a technikai eszközökhöz.

„Nem tudom használni” item: A képesség, készség hiányára vonatkozó kérdésre adott válasz is elgondolkodtató, hiszen a válaszadók 66,67 százaléka jellemzőnek vallja, hogy nem tudja használni az internetet. Egyértelműen csak 25,64 százalék tartja magára nézve jellemzőnek, hogy tudja használni az internetet.

„Nem érdekel” item: a minta 62,82%-át nem érdekli az internet, gyenge érdeklődést mutat 14,1 százalék, és mindössze 23,08 százalék jelöli azt, hogy egyáltalán nem jellemző rá az, hogy érdektelen lenne.

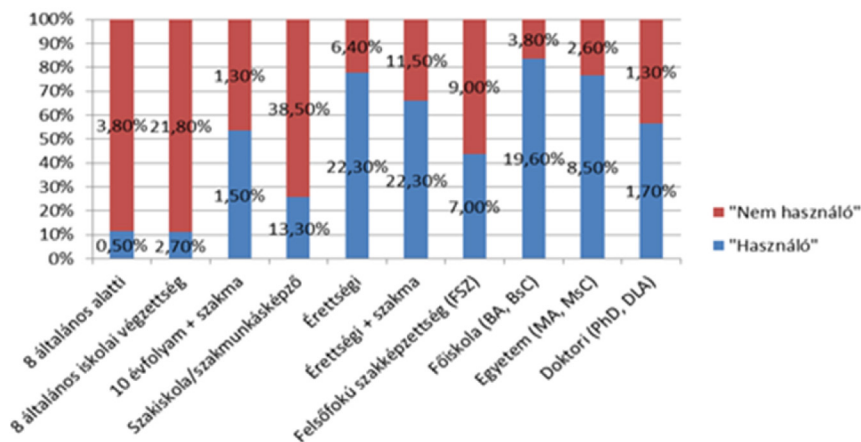
A kutatásunk eredményei (és más hasonló kutatások eredményei is) azt jelzik, hogy amennyiben ezt a kognitív hozzáférést valamilyen módon nem tudják biztosítani a digitális szakadék rossz oldalán rekedtek számára, akkor minden bizonnyal elkerülhetetlenné válik a társadalmi egyenlőtlenségek egy új dimenzióval való bővülése, újratermelődése és megszilárdulása.

Az érzelmi okok százalékos aránya a kutatásunk eredményei alapján

„Félek az internet használatától” item: ebben a kérdésben a félelem okára nem kérdeztünk rá, csak egyszerűen arra vonatkozott a kérdés, hogy bármilyen averziót érez-e a válaszadó az internethasználattal kapcsolatban. Itt 34,62 százalék semmilyen averziót nem jelez, viszont majd 40 százalékuk félelmet keltőnek ítéli a technikai eszközöket.

„Félek, hogy kiszolgáltatatom személyes adataimat” item: ebben a kérdésben a félelemre vonatkozó adatok már differenciáltabban kezelik a félelemre vonatkozó kérdéskört. A személyes adatokkal kapcsolatos kérdésre relatíve nagy százalékban (32,05 százalék) közölték, hogy félnek az adataikkal kapcsolatos nyilvánosságtól.

Az internethasználat (és nem használat) végzettség, életkor és település szerinti megoszlásának bemutatása

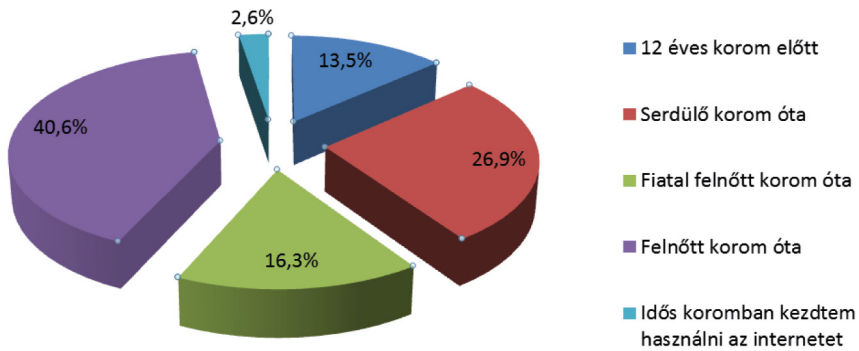

6. ábra: Iskolai végzettség és internethasználat összefüggése (sig = 0,000)

Az iskolai végzettséget az elemzések során összevontuk három csoportba. Alacsony iskolai végzettségi csoportba soroltuk a 8 általános alatti és a 8 általános iskolai végzettségeket; a középfokú iskolai végzettség kategóriába soroltuk a 10 évfolyam és szakma, szakiskola/szaktanulmányok, érettségi, szakma és érettségi, valamint a felsőfokú szakképzés attribútumokat választókat. A felsőfokú végzettségi csoportba soroltuk a főiskolai, egyetemi és doktori végzettségi szinteket.

Iskolai végzettség tekintetében más kutatásokkal összhangban az látható, hogy a magasabb iskolai végzettségűek körében alacsony a „nem használók” aránya, és a 8 általános iskolai végzettség alatt, 8 osztályos és szakiskolai végzettséggel a legmagasabb a nem használók aránya. Az érettségi tekinthető választóvonalnak az arányokat figyelembe véve. A fenti összefüggés szignifikáns.

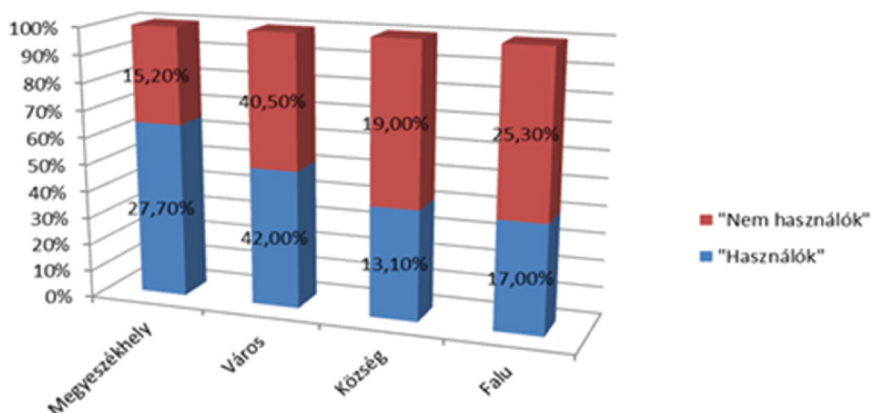
Az internetet használók (és nem használók) életkor szerinti megoszlása

7. ábra

Fontos kérdés, hogy a felhasználók, mely életszakaszukban kezdték használni az internetet. Meghatározó, milyen technológiai miliőben és milyen szinten nyílt lehetőségünk elsajátítani a világháló használatát.

Az y vagy z generáció tagjai beleszületnek abba a világba, ahol természetes, ha keresnek valamit, szórakozni, beszélgetni, tanulni szeretnének, akkor használják az internetet, a korábbi generációk ettől teljesen eltérő szocializációs úton sajátítják el a világháló használatát. A mintánkba került válaszadók 40,6 százaléka – vagyis 169 fő – felnőttként kezdte használni az internetet, melyet arányaiban a serdülők követnek (26,9 százalék, N = 112). Fialat felnőttként találkozott az internettel 68 fő, a megkérdezettek 16,3 százaléka, és gyerekként 56 fő, a válaszadók majdnem 15 százaléka használta a világhálót. Alulreprezentáltak azok, akik idős korban mélyültek el az internet nyújtotta lehetőségekben, a minta mindössze 2,6 százalékára, 11 főre jellemző ez.

8.ábra: Településtípus és internethasználat összefüggése (sig = 0,000)

A településtípus és internethasználat összefüggését vizsgálva látszik, hogy a községben, faluban élők nagyobb arányban nem használók, míg a városban, megyeszékhelyen élők esetében ez az arány fordított. Amennyiben a kutatás eredményeképpen tervezni lehet különböző társadalmi csoportok, településtípusok és iskolai végzettségű emberek támogatására, úgy ezek az adatok relevánsakká válhatnak, élve azzal a feltevéssel, hogy az internethasználatnak van egyenlőtlenség-kompenzáló hatása. Mert ha ez igaz, akkor a nem használók deficitje kimutatható.

A mi kutatásunkban nem kérdeztünk rá arra, hogy a nem használók a későbbiekben szándékoznak-e internetet használni vagy sem.

A magyarországi és az említett amerikai vizsgálat adatai hasonló tendenciát mutatnak.

A 2006-os magyarországi vizsgálatban arra a kérdésre, hogy mennyire valószínű, hogy egy év múlva internetet használ, a következő válaszok születtek:

nagyon valószínű:	1,4%
valószínű:	6,4%
nem valószínű:	89,8%
nem tudja:	2,4%

Érdekes az életkor szerinti megoszlása azoknak a nem használóknak, akik a jövőben sem akarják használni az internetet. Elmondható, hogy az életkor növekedésével nő azoknak a száma, akik a jövőben sem akarják használni az internetet. Így például az 50–59-es korosztály az országos reprezentatív átlag közel tízszerese, míg a 60 feletti korosztály az országos reprezentatív minta átlagának a hatvanszorosa.

A bizalom fogalmi megközelítése

A kutatásunkban vizsgáltuk a bizalom jelentőségét is, az internethasználattal kapcsolatban.

A bizalom szónak számos jelentése és meghatározása van. Az, hogy milyen bizalomról beszélhetünk, főleg a bizalom tárgyától függ. Bízhatunk emberekben, tárgyakban, elvekben, egy adott politikában, hírekben, információkban, bízhatunk a jövőnkben, a kereskedelemben, a társadalmi rendszerben, de bízhatunk önmagunkban is. Ennek megfelelően a bizalom szónak számos szinonimáját használják különböző nyelvekben. Magyar nyelven helyzettől függően leginkább a bizalom, megbízható, megbízhatóság szavakat használjuk. Ritkábban a szavahihető (angolul *trustworthy*) kifejezést használjuk, főleg ha újságírókról, közösségi vezetőkről vagy üzleti partnerekről van szó. Francia nyelven a leggyakrabban a *confiance* szót használják a bizalom kifejezésére. Az önbizalomra két kifejezést is használnak: *confiance en soi meme* és *aplombe*. Angolul leginkább a *confidence* kifejezést használják, de bizonyos esetekben használatos a *reliable* is, illetve a *self-reliable* kifejezés az önbizalomra. (BABARCZY 2012) A bizalomnak leginkább anticipáló jellege van. Eszerint megelőlegezzük, hogy az, amit mások tesznek, mondanak vagy felkínálnak nekünk, azok számunkra kedvezőek lesznek. Bizalom esetén elvárásokat fogalmazunk meg másokkal szemben. Ezeknek az elvárásoknak érzelmi, kognitív és morális alapjai vannak. A beigazolódott bizalom előnyökkel jár, megelégedést okoz, növeli az önbizalmat, és arra serkenti az egyént, hogy máskor is és másokkal szemben is viseltessen bizalommal. A bizalom rosszhiszemű kihasználása pedig lerombolja az egyén bizalmát, és szűkíti a jövőbeni lehetőségeinek körét. A bizalom lehetséges ellentétje a bizalmatlanság és bizonytalanság. A bizonytalanság két fő forrása az előrejelezhetetlenség és az irányíthatatlanság. Ez azt jelenti, hogy mások cselekvései nincsenek teljes ellenőrzésünk alatt, így azok mindig hordoznak bizonytalanságot és kockázatot.

A bizalom kutatásával több tudományterület is foglalkozik. Leginkább a szociológia, a szociálpszichológia, a közgazdaságtan és a politika tudománya.

„A bizalmat kutató szociológiai irodalom általánosított, személyközi és intézményes bizalmat különböztet meg. Az első típusú kutatásban a kérdezett általános attitűdjét mérik (mennyiben hajlamos a bizalomra vagy a bizalmatlanságra) – ez inkább személyiségfüggő vonás, mint konkrét helyzetekre vonatkoztatható attitűd (amely természetesen korábbi tapasztalatokat tükrözhet). Ettől megkülönböztetjük az intézményi bizalmat, amely specifikus helyzetekre jellemző – a bizalom foka itt az alany és egy másik szereplő közti viszonyt jellemzi.” (BABARCZI, 2012)

A mai modern társadalmunkban az egyének közti közvetlen és közvetett kommunikáció egyre fontosabbá válik. Ahogy kiterjed a kommunikáció, és nő a másokkal való együttműködés iránti függőség, úgy nő a megbízhatóságukba vetett bizalom fontossága. Ma az élet különböző területein számtalan opcióból választhatunk, növekszik a mások által megvalósítható alternatívák száma, növekszik az egyének választási szabadsága, és ezzel együtt növekszik a sebezhetőségünk is. Mindezek miatt kiemelkedő jelentőséghez jut a bizalom kérdése, mint a környezetünk áttetszőségének fontos tényezője. (CZAKÓ 2014)

A bizalomnak három összetevője van. Az első dimenzió az emberek közti kapcsolat, az együttműködés. A bizalmat a kapcsolatok minősége fejezi ki. Kezdetben a bizalom egy egyoldalú elvárás és egyoldalú elkötelezettség, amely fokozatosan kölcsönössé válhat, majd az egyes emberekbe vetett bizalmon felül kialakulhat egy általánosabb, az egész csoportba vagy szervezetbe vetett bizalom. Ilyen szituációkban minden egyes cselekvő sikere az összes többi cselekvésétől függ. Ennek a folyamatnak a végeredménye mindig egy direkt vagy indirekt csere, kapcsolat. A kapcsolat csalódás esetén megszűnhet, a bizalomra érdemes kapcsolatok pedig tartóssá, szorossá válhatnak. A bizalom második dimenziója a személyiség. Sokan a bizalmat a személyiség egy tulajdonságának tekintik, felteszik, hogy létezik olyan emberek, aki alapvetően bízik másokban, és létezik olyan, aki eleve bizalmatlan másokkal szemben. A bizalom harmadik dimenziója kulturális szabályként fogalmazható meg. Vannak olyan társadalmak és kultúrák, ahol a bizalomra nézve általános, normatív szabályok érvényesek. Normatívan előírt elvárások létezése esetén a társadalom tagjai elszámoltathatók lesznek cselekedeteikért.

Az előírások s betartásukba vetett bizalom megszegéséért különböző szankciók járnak. A bizalmi alapú kultúrák az egyének bizalomra vonatkozó döntéseit, cselekedeteit nagymértékben befolyásolják. (CZAKÓ 2014)

Bizalom az internethasználatban

Az elektronikus kereskedelem elterjedésével egyre inkább előtérbe került a szolgáltató (eladó) és a vásárló közötti bizalom kérdése. Ez a típusú bizalom tranzakciós bizalomnak tekinthető, vagyis valamilyen internetes tranzakcióval kapcsolatban merülhet fel: valamilyen szolgáltatás használatával vagy internetes vásárlással kapcsolatosan. Legtöbb cég vezetősége felismerte, hogy mennyire fontos a bizalom az ilyenfajta internetalapú kereskedelem sikerességében. Bár voltak jogi eszközök a szolgáltatásokkal szembeni panaszok orvoslására, de ennél többre volt szükség a bizalom kialakításához. A cégek erre a célra dolgoztak ki a különböző stratégiákat és módszereket. A bizalom kérdését kezelő stratégiák közül eddig egyik sem volt teljesen sikeres. A kifejlesztett módszerek között megemlíthetjük az elektronikus visszajelző adatbázist, amelyet azzal a céllal hoztak létre, hogy az eladók és a vásárlók ellenőrizhessék a szolgáltatók hírnevét, szavahihetőségét és megbízhatóságát. A módszer lényege, hogy az elektronikus visszajelző rendszerben minden regisztrálnak lehetősége nyílt a szolgáltatással kapcsolatos pozitív és negatív megjegyzések valamint észrevételek közzétételére. Ez a módszer segítette a bizalmi légkör kialakítását a szolgáltató és a vásárló között. Ez a rendszer sem volt tökéletes, mert a szolgáltatók „mesterséges” módon is eláraszthatták adatbázisaikat pozitív visszajelzésekkel, vagy olyan módon alakították a szoftverük működését, hogy megnehezítsék a rossz hírnév és negatív jelzések közlését. Az internet használatában is többféle bizalom létezik. Van egy úgynevezett általánosított (személyközi) bizalom, amely arra utal, hogy mennyire bízunk meg a beszélgetőpartnerünkben. Mennyire hiszünk az általa közöltekből, és mennyire osztunk meg vele személyes dolgokat. Ez egy elég magas szintű bizalmat feltételez, hiszen sok esetben a kommunikáló partnerünknek csak az internetes becenevét ismerjük. Ebben az esetben nagy a kockázata annak, hogy illetékteleneknek szolgálatunk ki fontos információkat magunkról. A másik típusú bizalom a tranzakciós (intézményes) bizalom. Ebben az esetben a bizalom arról szól, hogy megbízunk egy szolgáltatásban vagy interne-

tes vásárlásban, nem félünk attól, hogy átvernek vagy kicsalják a pénzünket. Általában feltételezzük, hogy az általánosított bizalom korrelál a kockázatvállalási hajlammal, míg az intézményes bizalom specifikus kockázati tényezőkre vonatkozik az intézménnyel, társadalmi szereppel kapcsolatban.² Az internetes kutatások – a mi kutatásunk is – főleg a tranzakciós (intézményes) bizalom vizsgálatára összpontosított. A bizalom kialakítása szempontjából nagyon fontos, hogy minél jobban meggyőződjünk a szolgáltatások megbízhatóságáról. Mit tehetünk azért, hogy meggyőződjünk arról, mennyire megbízható és hiteles az interneten kínált portéka, pénzügyi tranzakció forrása? Az alábbiakban felsorolunk egy pár tanácsot. Ellenőrizzük, hogy:

- mi az információ forrása?
- elismert szervezet tette-e közzé?
- az információt hitelesíti-e szakmai szervezet vagy szakteknintély?
- elsődleges vagy másodlagos az információforrás?
- a forrás eredete egyértelműen meghatározott és dokumentált-e?
- van-e bibliográfia, hivatkozás a felhasznált forrásokhoz?
- ki szponzorálja a cikket vagy a honlapot?
- mi az információforrás célja: tájékoztatás, meggyőzés, értékesítés?

Természetesen ezek az ellenőrzések sem biztosítják teljes mértékben a megbízhatóságot, de lényegesen csökkentik annak a veszélyét, hogy becsapjanak.³

2 <http://ki.oszk.hu/kf/.../hitelesseg-az-interneten-a-mertekadotol-a-megbizhatoig/> 2014. 07. 18.

3 Uo.

1. tábla: Mennyire tartja jónak, biztonságosnak a világot, amelyben él? (21)
Megbízom az ott megjelent hírekben (19/9)

			Megbízom az ott megjelent hírekben.					Total
			egyáltalán nem jellemző	kicsit jellemző	közepesen jellemző	jellemző	nagyon jellemző	
Mennyire tartja jónak, biztonságosnak a világot, amelyben él?	A világot amelyben élek teljes mértékben jónak és kiszámíthatónak, biztonságosnak érzem.	Count % within Mennyire tartja jónak, biztonságosnak a világot amelyben él? % within Megbízom az ott megjelent hírekben	4 36,4%	0 0%	4 36,4%	2 18,2%	1 9,1%	11 100,0%
	A világban amelyben élek jól eligazodom, ismerem a módját, hogy elérjem a céljaimat, nem tartok attól ami történhet velem.	Count % within Mennyire tartja jónak, biztonságosnak a világot amelyben él? % within Megbízom az ott megjelent hírekben	5 3,6%	36 25,9%	66 47,5%	24 17,3%	8 5,8%	139 100,0%
	A világ amelyben élek nem kiszámítható, bizonytalan vagyok a jövőben, és a céljaim megvalósulásában.	Count % within Mennyire tartja jónak, biztonságosnak a világot amelyben él? % within Megbízom az ott megjelent hírekben	10 5,9%	39 23,1%	77 45,6%	37 21,9%	6 3,6%	169 100,0%
	A világban, amelyben élek nincs kiszámíthatóság és biztonság.	Count % within Mennyire tartja jónak, biztonságosnak a világot amelyben él? % within Megbízom az ott megjelent hírekben	7 10,3%	16 23,5%	24 35,3%	16 23,5%	5 7,4%	68 100,0%
	Teljesen rossznak látom a világot amelyben élek, és bizonytalannak érzem magam benne.	Count % within Mennyire tartja jónak, biztonságosnak a világot amelyben él? % within Megbízom az ott megjelent hírekben	4 33,3%	3 25,0%	2 16,7%	3 25,0%	0 0%	12 100,0%
	Egyéb	Count % within Mennyire tartja jónak, biztonságosnak a világot amelyben él? % within Megbízom az ott megjelent hírekben	1 14,3%	0 0%	3 42,9%	2 28,6%	1 14,3%	7 100,0%
Total	Count % within Mennyire tartja jónak, biztonságosnak a világot amelyben él? % within Megbízom az ott megjelent hírekben	31 7,6%	94 23,2%	176 43,3%	84 20,7%	21 5,2%	406 100,0%	
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

Kutatásunkban erre a kérdésre is csak az internetet használók válaszoltak. Értelemszerűen az elemzésénél csak az internetezők véleményét vettük figyelembe.

Az adatok feldolgozásánál ugyanazt a módszert alkalmaztuk, mint az előző táblázatnál. A fenti táblázat adatai alapján azt az összefüggést, hogy az emberek mennyire érzik biztonságosnak azt a világot, amelyben élnek, és hogy mennyire bíznak az internetes hírekben, a következőképpen vizsgáljuk:

- a nem bízik az internetes hírekben kategóriába soroljuk az „egyáltalán nem jellemző” és kicsit jellemző válaszokat,
- a megbízik az internetes hírekben kategóriába soroljuk a „jellemző” és „nagyon jellemző” válaszokat,
- a „közepesen jellemző” válaszokat nem vesszük figyelembe az értékelésnél,

2. tábla: Milyennek látja a világot, amelyben él?

Milyennek látja a világot?	Nem bízik	Bízik
1. A világ, amelyben élek, teljes mértékben jó és kiszámítható	36,4%	27,3%
2. A világban, amelyben élek, eligazodom, ismerem	29,5%	23,1%
3. A világ, amelyben élek, nem kiszámítható, bizonytalan	29,0%	25,5%
4. A világban, amelyben élek, nincs biztonság	33,8%	30,9%
5. Teljesen rossznak látom a világot, amelyben élek	58,3%	25%

A fenti adatok alapján úgy tűnik, hogy nincs semmilyen összefüggés a között, hogy az emberek mennyire látják biztonságosnak azt a világot, amelyben élnek, és mennyire bíznak az interneten közölt hírekben és információkban.

Egy fontosabb következtetés vonható le az adatokból, mégpedig az, hogy függetlenül attól, mennyire látják az emberek biztonságosnak vagy nem biztonságosnak a világot (1. 2. 3. 4. és 5. csoportok), inkább nem bíznak a hírekben, az internetes információkban. A felsorolt csoportok mindegyikénél nagyobb a százaléka azoknak, akik „nem bíznak az internetes hírekben”, mint azoknak, akik „bíznak az internetes hírekben”. Egyetlen feltűnő, szignifikánsnak mondható eltérés mutatható ki: abban a csoportban, ahol teljesen rossznak látják a világot, amelyben élnek (5. csoport), 58,3% nem bíz a hírekben, és mindössze 25,0% bíz az interneten közölt hírekben. A másik négy csoportnál minimális a különbség a „nem bíz” és „bíz” értékek között. Feltételezhetően az internetes hírekben való bizalom más tényezőktől függ. Nemzetközi felmérések adatai alapján is kimutatható, hogy az utóbbi években csökkent az emberek bizalma az internetes hírekben.

3. tábla: Mennyire tartja jónak, biztonságosnak a világot, amelyben él? (21)
Megbízom benne, ezért pénzügyeimet is ott intézem (19/8)

			Megbízom benne, ezért a pénzügyeimet is ott intézem					Total
			egyáltalán nem jellemző	kicsit jellemző	közepesen jellemző	jellemző	nagyon jellemző	
Mennyire tartja jónak, biztonságosnak a világot, amelyben él?	A világot amelyben élek teljes mértékben jónak és kiszámíthatónak, biztonságosnak érzem.	Count % within Mennyire tartja jónak, biztonságosnak a világot amelyben él? % within Megbízom benne ezért a pénzügyeimet is ott intézem	5 45,5% 3,7%	1 9,1% 1,9%	0 0% 0%	5 45,5% 6,0%	0 0% 0%	11 100,0% 2,7%
	A világban amelyben élek jól eligazodom, ismerem a módját, hogy elérjem a céljaimat, nem tartok attól ami történhet velem.	Count % within Mennyire tartja jónak, biztonságosnak a világot amelyben él? % within Megbízom benne ezért a pénzügyeimet is ott intézem	30 21,6% 22,4%	14 10,1% 26,4%	40 28,8% 44,0%	30 21,6% 36,1%	25 18,0% 55,6%	139 100,0% 34,2%
	A világ amelyben élek nem kiszámítható, bizonytalan vagyok a jövőben, és a céljaim megvalósulásában.	Count % within Mennyire tartja jónak, biztonságosnak a világot amelyben él? % within Megbízom benne ezért a pénzügyeimet is ott intézem	53 31,4% 39,6%	24 14,2% 45,3%	39 23,1% 42,9%	38 22,5% 45,8%	15 8,9% 33,3%	169 100,0% 41,6%
	A világban, amelyben élek nincs kiszámíthatóság és biztonság.	Count % within Mennyire tartja jónak, biztonságosnak a világot amelyben él? % within Megbízom benne ezért a pénzügyeimet is ott intézem	42 61,8% 31,3%	10 14,7% 18,9%	6 8,8% 6,6%	7 10,3% 8,4%	3 4,4% 6,7%	68 100,0% 16,7%
	Teljesen rossznak látom a világot amelyben élek, és bizonytalannak érzem magam benne.	Count % within Mennyire tartja jónak, biztonságosnak a világot amelyben él? % within Megbízom benne ezért a pénzügyeimet is ott intézem	3 25,0% 2,2%	3 25,0% 5,7%	5 41,7% 5,5%	1 8,3% 1,2%	0 0% 0%	12 100,0% 3,0%
	Egyéb	Count % within Mennyire tartja jónak, biztonságosnak a világot amelyben él? % within Megbízom benne ezért a pénzügyeimet is ott intézem	1 14,3% ,7%	1 14,3% 1,9%	1 14,3% 1,1%	2 28,6% 2,4%	2 28,6% 4,4%	7 100,0% 1,7%
Total	Count % within Mennyire tartja jónak, biztonságosnak a világot amelyben él? % within Megbízom benne ezért a pénzügyeimet is ott intézem	134 33,0% 100,0%	53 13,1% 100,0%	91 22,4% 100,0%	83 20,4% 100,0%	45 11,1% 100,0%	406 100,0% 100,0%	

A fenti táblázat adatai alapján azt az összefüggést, hogy az emberek mennyire érzik biztonságosnak azt a világot, amelyben élnek, és hogy mennyire bíznak az internetes pénzügyi intézésekben, a következőképpen vizsgáljuk:

- a nem bízik a pénzügyi ügyek intézésében kategóriába soroljuk az „egyáltalán nem jellemző” és „kicsit jellemző” válaszokat,
- a megbízik a pénzügyei intézésében kategóriába soroljuk a „jellemző” és „nagyon jellemző” válaszokat,
- a „közepesen jellemző” válaszokat nem vesszük figyelembe az értékelésnél.

Kutatásunkban erre a kérdésre csak az internetet használók válaszoltak. Értelemszerűen, az elemzésénél csak az internetezők véleményét vettük figyelembe. (Vannak olyan kutatások, amelyben a nem internetezők véleményét is megkérdezzük az internet megbízhatóságáról.) Ezek alapján a következő csoportokat állíthatjuk fel:

Milyennek látja a világot?	Nem bízik	Bízik
1. A világ, amelyben élek, teljes mértékben jó és kiszámítható	54,6%	45,4%
2. A világban, amelyben élek, eligazodom, ismerem	31,7%	37,6%
3. A világ, amelyben élek, nem kiszámítható, bizonytalan	35,7%	31,4%
4. A világban, amelyben élek, nincs biztonság	76,5%	14,7%
5. Teljesen rossznak látom a világot, amelyben élek	50%	8,3%

Az adatok alapján egyértelmű, hogy bizonyos összefüggés van a között, hogy az emberek mennyire látják biztonságosnak a világot, és mennyire bíznak meg a pénzügyeik internetes intézésében. Nem mutatható ki különbség megbízhatóság szempontjából a pénzügyek internetes intézésében azoknál, akik megbízhatónak látják a világot. (1. és 2. csoport) Valószínű, hogy ezekben az esetekben a megbízhatóság más tényezőktől függ, például attól, hogy a tranzakciókat végző intézetek milyen a bizalom kérdését kezelő stratégiát fejlesztettek ki.

Lényeges összefüggés mutatható ki a megbízhatóság szempontjából azoknál, akik nem látják biztonságosnak a világot (3. 4. és 5. csoport). Azoknak, akik csak részben tartják kiszámíthatónak a világot (3. csoport), 45,7%-a nem bízik az internetes pénzügyi tranzakciókban, 31,4% pedig megbízik. Ennél sokkal nagyobb eltérés mutatható ki azoknál, akik teljesen rossznak és bizonytalanoknak látják a világot (5. csoport). Ennél a csoportnál az emberek mindössze 8,3%-a bízik meg a pénzügyeik internetes intézésében, és 50,1% nem bízik az ilyen jellegű ügyintézésben. Feltételezhetően egyéb más tényezők (életkor, végzettség, valamint az intézetek visszajelző és bizalomkezelő stratégiája) is szerepet játszanak abban, hogy az emberek mennyire bíznak meg az internetes pénzügyi tranzakciókban.

Még az internetet nem használóknak is csak 13 százaléka gondolja azt, hogy az interneten megtalálható információknak, tartalmaknak csak kisebb része megbízható. Több mint 42% szerint nagyjából az információk fele, és 45 százalékuk szerint az információk nagyobb része megbízható. Összességében elmondható, hogy az amerikai nem internetező 32 százaléka hiszi azt, hogy az interneten található tartalmak nagyobb része nem megbízható. Ezzel szemben a magyarországi kutatások adatai alapján a nem internetező 45%-a gondolja azt, hogy az interneten található tartalmak nagyobb része nem megbízható.

Az internethasználóknak csak 6 százaléka gondolja úgy, hogy a világhálón fellelhető információknak csak kisebb része megbízható, több mint 37% szerint nagyjából az információk fele megbízható, és 57% szerint pedig az információk nagyobb része tekinthető megbízhatónak.

A fenti adatokat összehasonlítva a saját vizsgálatunk adataival úgy tűnik, hogy az általunk megvizsgált populáció lényegesen bizalmatlanabb az internetes tartalommal és ezen belül a pénzügyi tranzakciókkal szemben, mint az amerikai populáció.

Idősek internethasználata

A fejlett társadalmakban az életkor meghosszabbodása a társadalom elöregedését is eredményezi. Becslések szerint 2025-re a lakosság 25%-a 60 év feletti lesz. Az idős embereknél a szociális aktivitástól való elzártság olyan negatív hatásokat vált ki, mint a magány, a fölöslegesség-érzés, szellemi és fizikai hanyatlás és lelki betegségek.

Az időskorral foglalkozó kutatók véleménye szerint a kronológiai kor csak részben befolyásolja a kognitív funkciók hanyatlását. Legalább ilyen negatív hatással van az izoláció. A tartós izoláció csökkenti a motivációt, fokozza fizikai és mentális hanyatlást és a lelki betegségek (például a depresszió) megjelenésének valószínűségét. A geriátriai depresszióskálával végzett felmérések alapján megállapították, hogy hat hónapos rendszeres internethasználat szignifikánsan csökkentette a depressziót.

Az internethasználatot kutatók egybeeső véleménye, hogy az internet rendszeres használata éppen ezeket a fent felsorolt negatív hatásokat csökkenti.

Az idős korosztály gyakran idegenkedik az infokommunikációs eszközök, ezen belül az internet használatától, így pont azok maradnak ki a számítógép-használat nyújtotta előnyökből, akiknek legjobban megkönnyítené az életét. Idősödve nyűg tud lenni az ügyintézés, sorban állás, nehéz az ügyintéző pár odavetett szavából megérteni: mit is kell tenni, a formanyomtatványokat hogyan kell kitölteni stb. A legtöbb idős ember arról sem tud, hogy egyre több ügyet lehet elektronikus úton is intézni (gáz- és áramszolgáltatás, vásárlás, magánlevelezés stb.). Az említett előnyök mellett az internet használata pozitív hatással van a lelki folyamatok karbantartására. Ezt a tényt számos tudományos vizsgálat igazolja.

Mind a nemzetközi, mind a hazai szakirodalom kiemeli az idősek bevonásának fontosságát az internet használatába. Az időseknek az információs társadalomba való bevonására számos elképzelés született. Egyesek a képzés és az ismeretterjesztés fontosságát hangsúlyozzák, mások inkább az idősbárát eszközök fejlesztésében látják a megoldás kulcsát. Egyre több az idősek célcsoportjára fókuszáló közösségi oldal, weboldalak, telefon- és internet-szolgáltatások, valamint képzési és eszköz kínálatok. (RAB 2009) Több kutatás foglalkozik azzal, hogy az internethasználat milyen hatással van az idős emberekre. Az American Journal of Geriatric Psychiatry kötetben közölt tanul-

mány szerint az internet használatának hatására az idős emberek agyi tevékenysége fokozódik, illetve a különböző kognitív funkciók javulását lehet tapasztalni. A longitudinális kutatás alanyai olyan 55 és 76 év közti idős emberek voltak, akik napi rendszerességgel használták az internetet. A kutatás tapasztalatai szerint (kutatásvezető: dr. Gary Small professzor) az internet napi használata lassítja a testi, lelki életkori regressziót, segít az új információk elsajátításában, és csökkenti a depressziót.

A Zürichi Egyetem Gerontológiai Központja által 2008-ban végzett közvélemény-kutatás eredményei részben megegyeznek az amerikai kutatás eredményeivel. A kutatásban több nyelvterületen élő 65 év feletti emberek véleményét kérték ki az internethasználattal kapcsolatos elvárásaikról, szükségleteikről, illetve a használattal kapcsolatos kompetenciáikról. A kutatás eredményeiből kiemelnénk néhány érdekes adatot.

- az internetet nem használó 65 év feletti populáció többsége nő
- az életkor növekedésével csökken az internethasználók száma: a 80 és 84 év közöttiek 17%-a használ internetet, a 85 év felettiék mindössze 8%-a
- az internethasználat nagymértékben a felhasználók technikai képzettségétől és érdeklődésétől függ (a nem használók 71%-a a nem használás okaként a technikai „nehézségeket” jelöli meg)
- - az internet nem használásában kisebb mértékben van szerepe a látás-, hallás- vagy memóriazavaroknak (27% jelöli meg okként), illetve a finommotoros mozgás zavarainak (15%-a jelöli meg okként)
- legtöbb idős ember az internet használatát kapcsolattartási céllal veszi igénybe.

Az egyetlen lényeges eltérés az amerikai vizsgálattal szemben, hogy az internetet nem használók úgy gondolják, hogy ez nem vezet a társadalmi kirekesztettségükhöz (a megkérdezettek mindössze 17%-a gondolja, hogy az internet használatának hiánya fokozza a társadalmi kirekesztettségüket).

A kutatás tapasztalatai alapján a szerzők javaslatokat tesznek az idősek internethasználatának fokozására. Ezekből említenénk meg néhányat:

- szükségesnek tartják az internethasználat alapjainak oktatását az idős emberek számára
- javasolják az internetdíjak csökkentését, hogy az alacsonyabb szociális státuszú személyek számára is könnyen elérhető legyen az internet
- javasolják az idősek által használt szolgáltatások bővítését (például idősek számára hasznos portálok kialakítását), (SCHELLING–SEIFERT 2014)

Magyarországon jelenleg a népesség 19%-a időskorú. Ezen belül az idős emberek több mint egynegyede egyedül él. Ezért is lenne nagyon fontos az idős embereknek az információs társadalomba való integrálása. Az idősek információs társadalomba történő integrációja csak az erre szakosodott szervezetek és a szakmai szolgáltatók összefogásával képzelhető el. Olyan összehangolt tevékenységre lenne szükség, amelyben együtt gondolkodnának és tevékenykednének a geriátriai intézetek, pszichológusok, civilszervezetek, szoftvergyártók és különböző internetszolgáltatók.

Magyarországon több programot dolgoztak ki erre a célra. A két legismertebb program a „Kattints rá, Nagy!” és „Az idősek felkészítése az információs társadalom kihívására”. (KOLIN 2002)

Magyarországon végzett felmérések eredményei azt mutatják, hogy az 55 és 74 év közti idős emberek 84%-a nem rendelkezik számítógépes ismeretekkel (az európai átlag 65%). A hazai szakemberek véleménye szerint az internet használatának hiánya a kognitív deficiten kívül fokozza az idős emberek társadalmi kirekesztettségét is.

Az idősek várható nyeresége nyilvánvalónak tűnik:

- a kirekesztődés és elmagányosodás megszűnhet vagy jelentősen csökkenhet,
- előnyös lehetőségek nyílnak meg a szellemi és fizikai rehabilitáció terén,
- számos kényelmi szolgáltatás válik elérhetővé,
- - csökken az információs kiszolgáltatottság az egészségügyi ellátás, az életminőséget javító szolgáltatások, ügyintézők stb. területén.

A probléma kezelésére olyan programokat dolgoztak ki, amelyek segítik a harmadik életkorban lévők az internetes ismeretek elsajátításában. A „Kattints rá, Nagyi!” program, Magyarországon körülbelül húsz helyszínen zajlik: Debrecen, Eger, Miskolc, Pécs stb. A résztvevők átlagéletkora 63 év. A programokat 2008-tól a határon túli magyarok számára is kiterjesztették. Így a „Kattints rá, Nagyi!” programot Csíkszeredán és Komáromban (Komarno) is megszervezték, és folyamatosan bővül a határon túli települések száma, ahol a programot megszervezik.

Annak ellenére, hogy számos program létezik az idősek részére az internet használatának elsajátítására, sokszor azt lehet tapasztalni, hogy az idősek rendelkeznek számítógéppel, egyéb IKT eszközzel és internetelérhetőséggel, de ezek használatához a környezetüktől kérnek segítséget.

Az alábbiakban a kutatásunk eredményeit mutatjuk be az eltérő bonyolultságú IKT eszközök használatával kapcsolatban különböző életkorokban, kiemelten elemezve az időskorúak internethasználatát.

Az alábbi táblázatokban az okostelefon, az iPod, iPad, az e-book, a tablet, a notebook, a laptop, a navigációs eszköz és asztali számítógép használatának gyakoriságát mutatjuk be, majd a táblázatok eredményeinek elemzését.

A különböző IKT eszközök használata életkor szerint

4. tábla

Crosstab

			Okostelefon		Total
			Igen	Nem	
eletkor2	20 évesnél fiatalabb	Count	9	2	11
		% within eletkor2	81,8%	18,2%	100,0%
		% within Okostelefon	4,6%	,7%	2,3%
	20-29 éves	Count	99	46	145
		% within eletkor2	68,3%	31,7%	100,0%
		% within Okostelefon	50,5%	16,7%	30,8%
	30-39 éves	Count	38	33	71
		% within eletkor2	53,5%	46,5%	100,0%
		% within Okostelefon	19,4%	12,0%	15,1%
	40-49 éves	Count	37	85	122
		% within eletkor2	30,3%	69,7%	100,0%
		% within Okostelefon	18,9%	30,9%	25,9%
	50-59 éves	Count	12	63	75
		% within eletkor2	16,0%	84,0%	100,0%
		% within Okostelefon	6,1%	22,9%	15,9%
	60 évesnél idősebb	Count	1	46	47
		% within eletkor2	2,1%	97,9%	100,0%
		% within Okostelefon	,5%	16,7%	10,0%
Total		Count	196	275	471
		% within eletkor2	41,6%	58,4%	100,0%
		% within Okostelefon	100,0%	100,0%	100,0%

Crosstab

			iPod		Total
			Igen	Nem	
eletkor2	20 évesnél fiatalabb	Count	0	11	11
		% within eletkor2	,0%	100,0%	100,0%
		% within iPod	,0%	2,4%	2,3%
20-29 éves	20-29 éves	Count	4	141	145
		% within eletkor2	2,8%	97,2%	100,0%
		% within iPod	57,1%	30,4%	30,8%
30-39 éves	30-39 éves	Count	2	69	71
		% within eletkor2	2,8%	97,2%	100,0%
		% within iPod	28,6%	14,9%	15,1%
40-49 éves	40-49 éves	Count	0	122	122
		% within eletkor2	,0%	100,0%	100,0%
		% within iPod	,0%	26,3%	25,9%
50-59 éves	50-59 éves	Count	1	74	75
		% within eletkor2	1,3%	98,7%	100,0%
		% within iPod	14,3%	15,9%	15,9%
60 évesnél idősebb	60 évesnél idősebb	Count	0	47	47
		% within eletkor2	,0%	100,0%	100,0%
		% within iPod	,0%	10,1%	10,0%
Total	Total	Count	7	464	471
		% within eletkor2	1,5%	98,5%	100,0%
		% within iPod	100,0%	100,0%	100,0%

Crosstab

			iPAd		Total
			Igen	Nem	
eletkor2	20 évesnél fiatalabb	Count	0	11	11
		% within eletkor2	,0%	100,0%	100,0%
		% within iPAd	,0%	2,4%	2,3%
20-29 éves	20-29 éves	Count	7	138	145
		% within eletkor2	4,8%	95,2%	100,0%
		% within iPAd	41,2%	30,4%	30,8%
30-39 éves	30-39 éves	Count	2	69	71
		% within eletkor2	2,8%	97,2%	100,0%
		% within iPAd	11,8%	15,2%	15,1%
40-49 éves	40-49 éves	Count	7	115	122
		% within eletkor2	5,7%	94,3%	100,0%
		% within iPAd	41,2%	25,3%	25,9%
50-59 éves	50-59 éves	Count	1	74	75
		% within eletkor2	1,3%	98,7%	100,0%
		% within iPAd	5,9%	16,3%	15,9%
60 évesnél idősebb	60 évesnél idősebb	Count	0	47	47
		% within eletkor2	,0%	100,0%	100,0%
		% within iPAd	,0%	10,4%	10,0%
Total	Total	Count	17	454	471
		% within eletkor2	3,6%	96,4%	100,0%
		% within iPAd	100,0%	100,0%	100,0%

Crosstab

			IPad		Total
			Igen	Nem	
eletkor2	20 évesnél fiatalabb	Count	0	11	11
		% within eletkor2	,0%	100,0%	100,0%
		% within IPad	,0%	2,4%	2,3%
20-29 éves	20-29 éves	Count	7	138	145
		% within eletkor2	4,8%	95,2%	100,0%
		% within IPad	41,2%	30,4%	30,8%
30-39 éves	30-39 éves	Count	2	69	71
		% within eletkor2	2,8%	97,2%	100,0%
		% within IPad	11,8%	15,2%	15,1%
40-49 éves	40-49 éves	Count	7	115	122
		% within eletkor2	5,7%	94,3%	100,0%
		% within IPad	41,2%	25,3%	25,9%
50-59 éves	50-59 éves	Count	1	74	75
		% within eletkor2	1,3%	98,7%	100,0%
		% within IPad	5,9%	16,3%	15,9%
60 évesnél idősebb	60 évesnél idősebb	Count	0	47	47
		% within eletkor2	,0%	100,0%	100,0%
		% within IPad	,0%	10,4%	10,0%
Total	Total	Count	17	454	471
		% within eletkor2	3,6%	96,4%	100,0%
		% within IPad	100,0%	100,0%	100,0%

Crosstab

			E-Book		Total
			Igen	Nem	
eletkor2	20 évesnél fiatalabb	Count	0	11	11
		% within eletkor2	,0%	100,0%	100,0%
		% within E-Book	,0%	2,4%	2,3%
20-29 éves	20-29 éves	Count	6	139	145
		% within eletkor2	4,1%	95,9%	100,0%
		% within E-Book	40,0%	30,5%	30,8%
30-39 éves	30-39 éves	Count	5	66	71
		% within eletkor2	7,0%	93,0%	100,0%
		% within E-Book	33,3%	14,5%	15,1%
40-49 éves	40-49 éves	Count	1	121	122
		% within eletkor2	,8%	99,2%	100,0%
		% within E-Book	6,7%	26,5%	25,9%
50-59 éves	50-59 éves	Count	3	72	75
		% within eletkor2	4,0%	96,0%	100,0%
		% within E-Book	20,0%	15,8%	15,9%
60 évesnél idősebb	60 évesnél idősebb	Count	0	47	47
		% within eletkor2	,0%	100,0%	100,0%
		% within E-Book	,0%	10,3%	10,0%
Total	Total	Count	15	456	471
		% within eletkor2	3,2%	96,8%	100,0%
		% within E-Book	100,0%	100,0%	100,0%

Crosstab

			Tablet		Total
			Igen	Nem	
eletkor2	20 évesnél fiatalabb	Count	2	9	11
		% within eletkor2	18,2%	81,8%	100,0%
		% within Tablet	3,2%	2,2%	2,3%
20-29 éves	20-29 éves	Count	23	122	145
		% within eletkor2	15,9%	84,1%	100,0%
		% within Tablet	37,1%	29,8%	30,8%
30-39 éves	30-39 éves	Count	18	53	71
		% within eletkor2	25,4%	74,6%	100,0%
		% within Tablet	29,0%	13,0%	15,1%
40-49 éves	40-49 éves	Count	15	107	122
		% within eletkor2	12,3%	87,7%	100,0%
		% within Tablet	24,2%	26,2%	25,9%
50-59 éves	50-59 éves	Count	4	71	75
		% within eletkor2	5,3%	94,7%	100,0%
		% within Tablet	6,5%	17,4%	15,9%
60 évesnél idősebb	60 évesnél idősebb	Count	0	47	47
		% within eletkor2	,0%	100,0%	100,0%
		% within Tablet	,0%	11,5%	10,0%
Total	Total	Count	62	409	471
		% within eletkor2	13,2%	86,8%	100,0%
		% within Tablet	100,0%	100,0%	100,0%

Crosstab

			Tablet		Total
			Igen	Nem	
eletkor2	20 évesnél fiatalabb	Count	2	9	11
		% within eletkor2	18,2%	81,8%	100,0%
		% within Tablet	3,2%	2,2%	2,3%
20-29 éves	20-29 éves	Count	23	122	145
		% within eletkor2	15,9%	84,1%	100,0%
		% within Tablet	37,1%	29,8%	30,8%
30-39 éves	30-39 éves	Count	18	53	71
		% within eletkor2	25,4%	74,6%	100,0%
		% within Tablet	29,0%	13,0%	15,1%
40-49 éves	40-49 éves	Count	15	107	122
		% within eletkor2	12,3%	87,7%	100,0%
		% within Tablet	24,2%	26,2%	25,9%
50-59 éves	50-59 éves	Count	4	71	75
		% within eletkor2	5,3%	94,7%	100,0%
		% within Tablet	6,5%	17,4%	15,9%
60 évesnél idősebb	60 évesnél idősebb	Count	0	47	47
		% within eletkor2	,0%	100,0%	100,0%
		% within Tablet	,0%	11,5%	10,0%
Total	Total	Count	62	409	471
		% within eletkor2	13,2%	86,8%	100,0%
		% within Tablet	100,0%	100,0%	100,0%

Crosstab

			Notebook / Laptop		Total
			Igen	Nem	
eletkor2	20 évesnél fiatalabb	Count	2	9	11
		% within eletkor2	18,2%	81,8%	100,0%
		% within Notebook / Laptop	1,2%	2,9%	2,3%
	20-29 éves	Count	62	83	145
		% within eletkor2	42,8%	57,2%	100,0%
		% within Notebook / Laptop	37,8%	27,0%	30,8%
	30-39 éves	Count	37	34	71
		% within eletkor2	52,1%	47,9%	100,0%
		% within Notebook / Laptop	22,6%	11,1%	15,1%
	40-49 éves	Count	43	79	122
		% within eletkor2	35,2%	64,8%	100,0%
		% within Notebook / Laptop	26,2%	25,7%	25,9%
	50-59 éves	Count	17	58	75
		% within eletkor2	22,7%	77,3%	100,0%
		% within Notebook / Laptop	10,4%	18,9%	15,9%
	60 évesnél idősebb	Count	3	44	47
		% within eletkor2	6,4%	93,6%	100,0%
		% within Notebook / Laptop	1,8%	14,3%	10,0%
	Total	Count	164	307	471
		% within eletkor2	34,8%	65,2%	100,0%
		% within Notebook / Laptop	100,0%	100,0%	100,0%

Crosstab

			Navigációs eszköz		Total
			Igen	Nem	
eletkor2	20 évesnél fiatalabb	Count	0	11	11
		% within eletkor2	,0%	100,0%	100,0%
		% within Navigációs eszköz	,0%	2,9%	2,3%
	20-29 éves	Count	23	122	145
		% within eletkor2	15,9%	84,1%	100,0%
		% within Navigációs eszköz	26,4%	31,8%	30,8%
	30-39 éves	Count	26	45	71
		% within eletkor2	36,6%	63,4%	100,0%
		% within Navigációs eszköz	29,9%	11,7%	15,1%
	40-49 éves	Count	22	100	122
		% within eletkor2	18,0%	82,0%	100,0%
		% within Navigációs eszköz	25,3%	26,0%	25,9%
	50-59 éves	Count	14	61	75
		% within eletkor2	18,7%	81,3%	100,0%
		% within Navigációs eszköz	16,1%	15,9%	15,9%
	60 évesnél idősebb	Count	2	45	47
		% within eletkor2	4,3%	95,7%	100,0%
		% within Navigációs eszköz	2,3%	11,7%	10,0%
Total		Count	87	384	471
		% within eletkor2	18,5%	81,5%	100,0%
		% within			
		% within Navigációs eszköz	100,0%	100,0%	100,0%

Okostelefon és mobiltelefon használata

A 30 év alatti korosztály inkább okostelefont használ a mobil helyett: 81,8% (20 év alatt) és 68,3% (20–29 év) okostelefont használ, és csak 36,4% (20 év alatt) és 55,2% (20–29 év között) használ mobiltelefont. Az életkor előrehaladtával fokozatosan csökken az okostelefont használók száma: a 40–49 év közöttiek 30,2%-a, és a 60 év felettek mindössze 2,1%-a használókos telefont. Az életkorral nemcsak az okostelefont használók száma csökken, hanem a mobilt használók száma is: a 40–49 év közöttiek 59%-a, a 60 év felettek mindössze 27,7%-a használ mobiltelefont.

iPod és iPad használata

A két eszköz használatával kapcsolatban elmondható, hogy az általunk vizsgált populáció csak nagyon ritkán használja ezeket az IKT eszközöket. A 20–29 és 30–39 év közti korosztályok 2,8%-a használ iPodot, a 20 év alatti és a 60 év feletti korosztálynál 0% tapasztalható. Az iPad esetén hasonló tendencia mutatható ki: a 20–29 és 30–39 év közötti korosztályok használják leginkább, de arányuk nagyon alacsony (4,8%; 2,8%; és 5,7%). Ennél az eszközhasználatnál is azt tapasztaltuk, hogy 20 év alattiak és a 60 év felettek egyáltalán nem használják az iPadet.

E-book és tablet használata

Az e-book szintén a kevésbé használt IKT eszközök közé tartozik. A 20 év alatti és a 60 év feletti korosztály egyáltalán nem használja. A többi korosztálynál is az európai átlag alatti százalékos arány mutatható ki: 4,0% és 8% között a 20 és 59 év közötti korosztályoknál. Ennél gyakoribb a tablet használata. Az 50 és 59 év közöttiek csak nagyon kevesen használják (5,3%), a 60 év felettek pedig egyáltalán nem. A 20 év alatti korosztálytól a 49 éves korosztályig nincs lényeges különbség a tablet használatának gyakoriságában (12,3% és 18,2% között), mindössze a 30 és 39 közöttieknél tapasztalható nagyobb arány (25,4%).

Asztali számítógép és laptop használata

Az asztali számítógép használta a leggyakoribb az általunk vizsgált populációnál. A teljes populáció 74,1%-a használ asztali számítógépet. Lényeges különbséget nem tapasztalhatunk a 20-tól 59 évig terjedő korosztályoknál (73%

és 87% között). Ettől lényeges eltérés mutatható ki a 20 év alatti korosztálynál, itt 100% a használók aránya, és a 60 év feletti korosztálynál – a használók aránya 27,7%.

A laptopot jóval kevesebben használják, mint az asztali számítógépet. Leginkább a 20–29 és 30–39 év közötti korosztályok (42,8% és 52,1%), legkevésbé a 20 év alattiak (18%) és a 60 év feletti (6,4%). Bár oksági vizsgálatot nem végeztünk, feltételezzük, hogy a 20 év alatti korosztálynál a ritkább használat hátterében anyagi okok, míg a 60 év felettiéknél kognitív okok állnak ennek hátterében.

Navigációs eszköz használata

A navigációs eszközök használata egyik korosztálynál sem túl gyakori. A 20 év alatti korosztálynál 0% (ez adódhat az életkorból). A 30–39 éves korosztálynál a leggyakoribb ennek az eszköznek a használata, ez 36,5%. A többi korosztály kisebb mértékben használja a navigációs eszközöket (15,9 és 18,7 % között), a 60 feletti (egyáltalán nem használják, náluk is 0% az arány).

Összességében elmondhatjuk, az idősebb korosztálybeliek nem használják vagy csak nagyon kevesen használják az újabb és bonyolultabb IKT eszközöket. Például az 50–59 korosztálynál az iPod, Ipad, tablet, e-book használata 1,3% és 5,3% között van. A 60 év felettiéknél mind a négy eszköz használatánál 0%-os eredményt kaptunk. Hasonló a helyzet az okostelefon és a navigációs eszköz használatánál: az 50–59 korosztálynál: 12,0% és 18,7% az okostelefon esetén és 2,1% és 4,3% a navigációs eszköz használatánál.

Azt is megállapíthatjuk, hogy az internet használatát korosztálytól függetlenül mindenki hasznosnak tartja. Természetesen ezek mellett olyan hasznosságokat jelölnek meg fontosnak, amelyek összefüggésben vannak az életkori sajátosságokkal, például iskolaválasztás és pályaválasztás.

Az adatok alapján nem mutatható ki összefüggés a között, hogy mennyire látják az emberek biztonságosnak a világot, amelyben élnek, és hogy mennyire bíznak vagy nem bíznak az internetben. Egyetlen lényegesebb összefüggés mutatható ki: attól függetlenül, hogy az emberek mennyire érzik biztonságosnak a világot, amelyben élnek, többnyire megbíznak az internetben. Azok között, akik teljesen rossznak és bizonytalannak látják a világot, a „bízom az internetben” és a „nem bízom az internetben” mutatók egyformák (33,3%), oki összefüggés nem mutatható ki.

Felhasznált irodalom.

- Rita L. Atkinson (2001):
Pszichológia.
Osiris Kiadó, Budapest
- Váriné Szilágyi Ibolya (1987):
Az ember, a világ és az értékek világa.
Gondolat, Budapest
- Babarczi Eszter:
Közösségre alapozott bizalom az interneten
Forrás:
http://nydi.btk.pte.hu/sites/nydi.btk.pte.hu/files/pdf/BabarczyEszter2012_tezisek.pdf
- Barabási Albert-László – Oltvai Zoltán N. (2004):
Network Biology: Understanding the Cells's Functional Organization.
Nature Reviews Genetics. 5,
- Barabási Albert-László (2003):
Behálózva. A hálózatok új tudománya. Hogyan kapcsolódik minden egymáshoz, és mit jelent ez a tudományban, az üzleti és a mindennapi életben.
Budapest, Magyar Könyvklub
- Bugán Antal (1994):
Érték és viselkedés.
Akadémiai Kiadó, Bp.
- Czakó Ágnes:
Social Sciences › Sociology 2014.
Budapest, Corvinus Egyetem
- Csepeli György (1997):
Szociálpszichológia.
Osiris Kiadó, Bp.
- Dányi Endre:
„A digitális szakadék fogalmának értelmezéséhez.”

In: Z. Karvalics László és Dessewffy Tibor. 2002. „Az Új Törvénykönyv.”
Kritika. Kiadó. 1 sz.

Faragó Klára, Karcag Judit (1988):

Attitűd és véleménymérés

In: Pszichodiagnosztikai vademecum (I. explorációs és biográfiai módszerek, tünetbecslő skálák, kérdőívek. szerk.

Hankiss Ágnes (1987):

Kötéltánc

Budapest

Halász László – Hunyady György – Marton L. Magda (1979):

Az attitűd pszichológiai kutatásának kérdései.

Bp. Akadémiai

J. F. Rouert:

Cent fenetres sur internet

Raris 2005 /Atlantique kiadó

Hans Rudolf Schelling – Alexander Seifert (2014):

L'utilisation de l'internet par les personnes âgées.

Forrás:

<http://marketing5.net/Hans-Rudolf-Schelling-Alexander-Seifert---Lutitisation-de-l-pdf-e4253.pdf>

Kollányi Bence – Molnár Szilárd – Székely Levente (2007):

Társadalmi hálózatok, hálózati társadalom

Budapest

Kollányi Bence (2009):

Társadalomkép Christian Fuckh Internet és társadalom című könyvében.

http://epa.oszk.hu/01900/01963/00029/pdf/infotars_2009_09_02_092-101.pdf újra letöltve 2014. augusztus 19.

Kolin Péter:

Idősek az információs társadalomban

Forrás:

<http://www.pointernet.pds.hu/ujsagok/evilag/2002/07/evilag-06.html>

Levine, Peter (2005):

Az internet es a civil társadalom

(in: Információs Társadalom, V. évf. 1. szám, 41–60. p. 54)

Luhmann, Nikolas (2006):

Bevezetés a rendszerelméletbe.

Társadalomtudományi Könyvtár sorozat. Budapest, Gondolat Kiadó.

Mérei Ferenc (1998):

Közösségek rejtett hálózata.

Budapest, Osiris.

Molnár Szilárd – Kollányi Bence – Székely Levente (2007):

Az információs társadalom

szerk.: Pintér Róbert Társadalmi hálózatok, hálózati társadalom

p. 64–81. Budapest, Gondolat Kiadó

Nicholas A. Christakis – James H. Fowler (2010):

Kapcsolatok Hálójában. Mire képesek a közösségi hálózatok és hogyan alakítják a sorsukat.

Budapest, Typotex.

Ujhelyi Adrienn (2007):

Digitális generáció.

Alkalmazott Pszichológia. (9).

Patricia Wallace (2002):

Az internet pszichológiája,

Budapest, Osiris.

Pacsuta István (2013):

Az érték funkciója.

In: Szociálpedagógia 2013/1-2. pp. 58–67.

Rab Árpád:

A magyarországi idős korosztály információs írástudása és motivációi

Forrás:

http://epa.oszk.hu/01900/01963/00031/pdf/infotars_2009_09_04_049-054.pdf

Víg Zoltán:

Felsőoktatásban tanulók internethasználattal kapcsolatos attitűdje.

PhD dolgozat

Forrás:

(www.hotnews.ro/stiri-opinii-15590775-nu-prea-cred-fin (2014. 06.15.)

hvg.hu/tudomany/20081202_eu_broadband

(2014. 08. 07.)

nydi.btk.pte.hu/sites/nydi.btk.pte.hu/.../BabarczyEszter_2012_tezisek.pdf

(2014. 07. 15)

Wilson, Ernest J. III. 1999.

„Closing the Digital Divide.”

Internet Policy Institute, Washington

Forrás:

Internet: <http://www.internetpolicy.org/briefing/ErnestWilson0700.html#contents>

Wellman, Barry – Haase, Anabel Quan – Witte, James – Hampton, Keith (2002):

Növeli, csökkenti vagy kiegészíti az Internet a társadalmi tőkét?

(in: Információs Társadalom, II. évf. 1. szám)

DR HADNAGY JÓZSEF

Közösségi kapcsolatok szerveződési sajátosságai a digitális térben, és ami mögötte van

**(Elméleti alapok a közösségi munka,
közösségi kapcsolatok modelljéhez)**

Bevezetés

Az egyén sokféle közösség tagja élete során. A család, a baráti közösségek, a munkahely, a lakóközösség, a település mind sajátos funkciókat töltenek be az egyén életében, s mindegyik működéséhez más-más módon járul hozzá. Ezekben a társas szerveződésekben eltérő kapcsolatok jelennek meg, hiszen van, ahol nagyon szoros kötődés jellemzi a közösséget alkotókat, s van, ahol nagyon laza kapcsolat tartja össze a közösség tagjait.

Az infokommunikációs eszközök megjelenésével és térhódításával az offline közösségek mellett egyre nagyobb szerep jut az online közösségeknek. A múlt századig jellemző közösségi fogalom tartalma jelentősen változott az információs és kommunikációs technológiai (továbbiakban: IKT) eszközök által felgyorsult közösségek alakulását, szerveződését segítő lehetőségeknek köszönhetően. Már nem egyértelmű sajátossága a közösségeknek a lokalitás fogalma, hiszen bárhol él az ember, virtuálisan sokféle közösséghez kapcsolódhat, s így vallhatja magát a közösség tagjának. Az internetnek köszönhetően akarva-akaratlanul is több online közösségnek a tagjává válik az egyén.

Az IKT eszközök térhódítása mára már egyértelművé tette, hogy az ezzel kapcsolatos jelenségeket vizsgálni kell, hiszen létrejött egy másik tér az offline világon kívül, mely jelentős erővel és sajátos működéssel rendelkezik.

Az „intelligens kütyük” azonnali elérhetőséget biztosítanak információk tekintetében és társas kapcsolatok tekintetében is, anélkül, hogy használatuk közben személyes jelenlétre lenne szükség. Használatukkal a közösséghez tartozás élménye is, és a közösség felfogásával kapcsolatos nézetek is átalakulóban vannak. Új közösségek jelennek meg, melyek szerveződése más, mint a hagyományos közösségek személyes kapcsolatokon alapuló szerveződése. Eltűnik a lokalitás fogalmának fontossága mint a közösségek létrejöttének egyik tényezője (HENDERSON–THOMAS, 2002), ugyan akkor a globalizációval együtt járó kettős hatás is érvényesül (GIDDENS, 2000), azaz megváltoznak a hagyományos emberi kapcsolatok, s felértékelődnek a közösségi kapcsolatok. Az IKT eszközök azonban egy más módot biztosítanak a közösségi kapcsolatok kialakítására, és az így létrejött közösségek is sajátos funkciókat töltenek be az egyének életébe. A közösségek tagjai a közöttük lévő kapcsolatok révén hálózatokat hoznak létre, melyek át- meg átszövik mindennapi életüket. Az online hálózatok törvényszerűségeinek ismerete hozzásegít bennünket, hogy megérthessük az így létrejött szerveződések működését. Milyen célt szolgálnak ezek a hálózatok? Mi befolyásolja ezen hálózatok alakulását? Miért vagyunk tagjai különböző hálózatoknak? Hogyan működnek ezek a hálózatok, azaz a közösségi kapcsolatok?

Sok kérdés merül fel ezen új közösségi szerveződések működésével kapcsolatban, s mivel lassan szinte minden ember tagja valamely virtuális online közösségnek, így a fenti kérdésekre adott válaszok nagyon fontosak, s ezek a válaszok hozzájárulhatnak a közösségi munka, közösségi kapcsolatok modelljének tisztázásához is.

A tanulmányban bemutatjuk a közösség leírására használt fogalmakat, s azt is, hogy a közösség fogalma milyen változásokon ment keresztül. Mivel az IKT eszközöknek köszönhetően új közösségek jönnek létre, illetve az újonnan alakult közösségek más sajátosságokkal rendelkeznek, mint a hagyományos offline közösségek, így a hálózatok törvényszerűségeit összefüggésbe hozzuk a közösségek leírására alkalmas sajátosságokkal, hogy megérthessük az online közösségekben megjelenő hálózatok működését, így az újonnan szerveződött közösségi kapcsolatokat. A közösségekről és a hálózatokról alkotott elméleti keretet arra használjuk, hogy a később bemutatott kutatási eredményeinket értelmezni és magyarázni tudjunk, hiszen 500 fős mintán vizsgáltuk a különböző társadalmi csoportok IKT eszközökön keresztül létrejövő közösségeinek sajátosságait azért, hogy összefüggéseket keressünk az eltérő szocioökonómiai státuszú egyének közösségeinek tőkekonverziós hatásai, sajátosságai között.

A közösség fogalma és annak változásai

Közösség fogalmának felfogásai, változásai

A „közösség” szó többféle tartalmat és minőséget is jelenthet számunkra. Kifejezhet emberek együtteséből álló szerveződést (labdarúgók közössége, faluközösség), ugyanakkor értéktartalmából adódóan használjuk minőséget kifejező fogalomként is, amikor azt mondjuk: ez nem közösség, hiszen hiányzik belőle valami.

Kifejezhet *lokalitást*, mely a földrajzi elhelyezkedésre, szomszédsági kapcsolatokra vonatkozik (egy lakónegyed közössége, egy település közössége), ugyanakkor az egy közösséghez tartozás élményéből adódó *érzést, szándékot* is. („Mi egy közösséghez tartozunk.”) Tehát az együtt élő, egymáshoz kapcsolódó emberek közösségét a céljaik és eszméik mellett az a hely is befolyásolja, ahol az együttélés történik.

Ez már önmagában hordozza az életmódra, a célokra, az értékrendre, az eszmékre, az etnikai és kulturális hovatartozásra vonatkozó jelentéseket is. Tehát valóban egy több jelentéssel rendelkező fogalomról van szó.

Nem csoda, hogy a társadalomtudományok mindegyike foglalkozik a fogalom meghatározásával.

Talcott Parsons (1960) közösségi definíciója: (a közösség) *„a társadalmi rendszer szerkezetének egyfajta megjelenése, amelyik vonatkozhat személyek területi elhelyezkedésére és cselekvéseikre is”* (idézi SZELÉNYI 1973, 15). Parsons és követői *„a társadalmi rendszert rendkívül általánosan határozták meg, társadalmi rendszernek nevezve minden olyan társadalmi alakulatot, interakció rendszert, ahol a cselekvők meghatározott szituációban közös magatartákszabályok, normák, értékek által szabályozva lépnek egymással kapcsolatba.”* (SZELÉNYI 1974)

A fenti meghatározásokból látszik a fogalom kettőssége, hiszen az egy területen való elhelyezkedés mellett fontos lesz a közösséget összekötő erők közül az érték, a norma és a cselekvéseket meghatározó különböző szabályok. Ezt a kettősséget fedezhetjük fel Minar és Geer (1969) meghatározásában is: *„A közösség egy társadalmi struktúra leírása empirikus és normatív színezettel. Vonatkozik egy társadalmi egységre, mint olyanra és vonatkozik ezen egység értékes voltára, amennyiben létezik vagy pedig kívánatos voltára, amennyiben nem”* (MINAR és GREER 1969, idézi VERCSEG 1993, 15).

A közösség fogalmának meghatározása során a társadalomtudósoknál felfedezhető lesz a csoport fogalmának használata, illetve azzal való összevetése.

Heller Ágnes (1970) az alábbiakat mondja a közösség meghatározása során: „A csoport a társadalmi integrációk legalacsonyabb, legkezdetlegesebb, legprimitívebb foka”. „...egy [...] magasabb rendű integráció, a közösség” (HELLER 1970, 59).

„A csoport lehet közösség, de lehet közösség több csoport egysége, lehet réteg is”. (HELLER 1970, 62)

„A tradicionális társadalmak hanyatlási periódusában jelent meg a választási lehetőség, mely szerint az ember – anélkül, hogy elbukna – otthaghatja tradicionális közösségét és újat választhat. De innen származik az is, hogy az ember megszűnik születésétől fogva közösségi lény lenni – végigélhetik életüket anélkül, hogy bárminemű közösség tagjaivá válnának”. (HELLER 1970, 65)

„A csoportba véletlenszerűen kerülünk, a közösséget tudatosan választjuk... Amennyiben individualitásom és az adott csoport szerves, lényegi és állandó korrelációba kerülnek egymással [...] akkor már nem egyszerűen csoportról, hanem közösségről kell beszélni.” (HELLER 1970, 56)

A tudatos választás alapja a „viszonylag homogén értékrendszer, melyet az egyén nem sérthet meg”. (HELLER 1970, 63)

A fenti meghatározásokból jó néhány fogalmat ki lehet emelni, mint például: tudatos választás, lényegi, szerves része. Ezek is definiálandó szavak lennének ahhoz, hogy megértsük a közösség, közösségiség szavak jelentését. Az viszont látszik az idézetekből, hogy akkor, amikor közösségről beszélünk, valamihez képest, valamihez viszonyítva gondolkodunk erről a fogalomról, s előkerülnek mélyről olyan ellentétpárok, mint közösség–individuum, kollektivitás–individualitás, egyéni szabadság–kollektívizmus.

Ahhoz, hogy megértsük, hogyan kerülnek elő ezek a fogalmak a közösség kapcsán, vissza kell nyúlnunk a közösségekről alkotott elképzelések történetéhez.

1.2 A közösség fogalma a társadalomtörténeti korokban

A közösségről alkotott felfogások, a közösségek társadalmi funkcióinak megítélése a történelmi korok során változásokon ment keresztül.

A **reneszánsz** embere a hagyományos közösségi keretből való felszabadulást ünnepelte. Amennyiben az egyént nem korlátozza a közösség a személyes törekvéseiben, úgy visszanyerheti szabadságát.

A **polgárosodási** folyamat során az ember függetlensége nőtt. Többé már nem passzív befogadó volt, hanem sorsának tevékeny alakítója. A reformáció nagy változást hozott az egyén – közösség – társadalom viszonyában. Az egyén közösségi kötelekektől független önálló lény, aki építőeleme az erkölcsös rendnek.

A **XVII. századi** filozófusok az autonóm egyének és a közösség kapcsolatát már a transzcendens szférán kívül, a társadalmon belül próbálták megtalálni. A társadalmi változások, a földrajzi felfedezések, a piacgazdaság kialakulása, a polgári forradalmak szintén hozzájárultak az alá- és fölrendeltségen alapuló társadalmi rend megkérdőjeleződéséhez.

Az európai **felvilágosodás** idején a feltörekvő polgárság meg akart szabadulni a rendi kötelekektől, szembefordult az elnyomó állammal, és hevesen bírálta az egyház hatalmát. Jelszavuk: egyenlőség, szabadság, testvériség (szolidaritás), egy újfajta közösség elérését célozta meg. Ezt a közösséget az egyenjogú emberek szabad társulása hozta létre, nem pedig a hagyományok által szőtt kötelekek képezték az alapját. Ez lényeges változást jelent: míg a rendi szerkezetben a közösség világa az öröklött „természetes” kiváltságokon alapult (azáltal, hogy beleszülettek a közösségekbe), addig a polgári közösség a „társulás” – választott tagság – természeti eredetét hangsúlyozta. Ez utóbbi viszonyrendszer nem a sorsszerűen felfogott és számon kért státusz-presztízs elvén működő viszonyrendszer, hanem az egyének magánteljesítményén, és az ehhez kapcsolódó autonómián alapuló viszonyrendszer, mely az egyének szabadságát, törvény előtti egyenlőségét és a társadalmi szerződésből fakadó jogokat érvényesíti. (SOMLAI, 1983)

A **XVIII. században** kibontakozó új piaci viszonyok, a munka és a tőke felszabadulása tudatosabbá tette az egyént, s képessé vált a racionális önérdék érvényesítésére. Az autonóm egyén levált a közösségről, kilépett a „természeti állapotából”, és az egyenlő emberek között létrejövő szerződéses viszony lett a meghatározó, felmerült az egyéni és közösségi érdek, önzés és önzetlenség, szabadság és szolidaritás ellentmondásokkal terhes ellentétpárok problematikája. Adódik a kérdés, hogyan lehet egységet teremteni a köz- és a magánérdek között, mi készíti az egyént az önös érdekein túlmutató együttes cselekvésre? Milyen kötelekek kötik össze az elkülönült egyéneket?

Az angol gondolkodók szerint a közösségi szféra erkölcsi alapja az a racionális felismerés, hogy szükségünk van egymásra, egymás tiszteletére, megbecsülésére. Az elkülönült „Én” nem tudja magát teljesen függetleníteni, így a kölcsönös függőség révén egy etikai térben formálódik ki a köz java.

Mások úgy vélik, hogy a hiúság kapcsolja az embert a társadalom egészéhez, a másokkal való érintkezés teremti meg azt az etikai szférát, melyben az egyén alakítja önmagát. A skót felvilágosodás bölcselei azt képviselték, hogy az erkölcsi érzék az ember világában található, nem pedig az isteni szférában. Ezért az egyetemes jó – közjó – is a társadalomban keresendő, melynek megvalósulása a magán révén – mint „általános” a „különösben” – képzelhető el. A morálfilozófusok tehát az erkölcsi érzületekre, az együttérzés eszméjére építettek, mely a társadalmat összetartó erőként – szolidaritásként – nyilvánul meg.

Hume kritikája arra vonatkozik, hogy a társadalmi rend alapjait sem lehet az erkölcsi érzületre alapozni, hanem sokkal inkább az emberek között létrejövő megállapodásokra. Az együttes cselekvés tehát abból fakad, hogy belátjuk, hogy saját érdekünk segíteni egymásnak, mert bízhatunk benne, hogy viszonzni fogják. Adódik a kérdés, mely a jelenkor különböző közösségi szerveződésénél is felmerül, miszerint hogyan építhető fel a társadalmi rend úgy, hogy egyaránt megfeleljen az igazságosság általános szabályainak, és a racionális önérdek kívánalmait is teljesíteni tudja.

Kant úgy próbálta meg feloldani ezt az ellentétet, hogy elkülönítette az államot (melyet a politikai társadalom megtestesítőjeként tételezett fel) és a polgári társadalmat, melyben a kritikus polgárság a nyilvánosság szférájában fejt ki véleményét. Ezzel a szétválasztással viszont a jog és erkölcs egysége megszűnik.

Hegel bírálja Kantot ezért a megkülönböztetésért, mert úgy véli, hogy az államban teremődik meg a köz és a magán egysége. Filozófiájában a skót felvilágosodás eszméihez fordul, ahol a „természetes együttérzés” a nyilvánosság szférájában valósul meg. Elismeri az egyéneknek az elismertségre irányuló igényeit (pl.: a tulajdon elismerése), melyet a kölcsönös elismertség, viszonzás etikai terében érvényesít, de nem választja el a közjogot a magánerkölcstől, hanem a „megvalósult szabadság birodalmában”, a jogban oldja fel a különös és az általános érdek különbségeit.

„Az egyén a testületen keresztül kapcsolódik be a közösségi életbe, hogy aztán ez a közösségi (és csírájában már általános) szervezet az elismerés révén közvetítse az ő egyéni, különös érdekeit.” (SELIGMAN 1997, 62) Hegel tehát az államban látja megvalósulni az egyéni – közösségi – társadalmi érdekek szintézisét, a törvényesség és az erkölcsiség össze-kapcsolásával. Így próbálja helyreállítani az általános erény – közerkölcs – Hume, Smith, Kant által megbombázott bástyáját és hadat üzeni a lelkiismereti üggyé tett, magánszférába utalt „érték” ellen.

A fentiekből kitűnik, hogy a feudális rend által kínált kötöttségből kiszabadult ember szabadsága, autonómiája (a közösség elméleti alapjait tekintve) magával hozta a közösségi és egyéni érdekek szétválását, s ezen ellentmondás feloldására tett gondolat kísérletek nem feltétlenül jártak sikerrel.

A **kapitalizmus** térhódításával egyre világosabbá vált, hogy a polgári társadalom tényleges viszonyai eltértek a felvilágosodás idején megfogalmazott értékektől (a rendi kiváltságok részben fennmaradtak, kirívó egyenlőtlenségek, munkanélküliség, nyomor volt tapasztalható).

A **XIX. században** egyre több kritika fogalmazódott meg a Nyugat-Európában végbement tőkés fejlődésre vonatkozóan. Kérdések, dilemmák merültek fel a szabadságot, egyenlőséget stb. garantáló pozitív jogok érvényesülésével kapcsolatban az új gazdasági, politikai, erkölcsi viszonyok valóságában. A társadalomtudósok feltárták (így Tönnies és Durkheim is), hogy a kapitalizmus térhódítása nem csupán a társadalom gazdasági szférájában hozott változást, hanem hatással volt az emberi viszonyokra, szerveződésekre, a közvéleményre és az erkölcsre; vagyis a „szociális szféra” teljes átalakulását eredményezte. Áthelyeződtek az egyén – közösség – társadalom problémakörön belüli hangsúlyok, és a közösségi összetartozás, a közösségi életben való részvétel lehetősége került a fókuszba. Mivel a XIX. századi gondolkodásban az egyén – mint autonóm polgár – hangsúlyosabbá válik, mint a polgárok közötti szolidaritás eszméje, érthető, hogy felmerült a kérdés: mi köti össze a társadalmat, hogyan lehetne lefektetni a kölcsönös együttműködés elméleti alapjait? Hogyan oldható fel a szabadság–egyenlőség, autonómia–együttműködés között feszülő ellentét? A kapitalizmus kibontakozásának, az antifeudális polgárosodásnak, a szabadságjogok elterjedésének döntő történelmi jelentősége volt a modern kori individualizáció elterjedésében.

A **modernizációs elméletek** sokáig összekapcsolták a haladás-, ill. fejlődéselméletet az iparosítás, tudomány, urbanizáció fejlődésével.

Tönnies – *Közösség és társadalom* című művében – a modernizáció irányát és ellentmondásait tárta fel. A közösség elvesztése – Tönnies (1983) elméletének megjelenésével – vált a társadalomtudomány egyik meghatározó témájává. A görög városállami modellt idealizálták, mely a teljes embert bevonta a társadalmi érintkezésbe. Ezzel szemben a modern ember különböző szerepeiben más és más csoporttal, közösséggel érintkezik, ezáltal a társadalmi kapcsolatok részekre estek (SCHERER 1982). Hegel az ember és a modern ál-

lam kapcsolatáról ezt írja: „Az egyes ember része az »egészből« olyan jelentéktelen, hogy az ember nem ismeri fel. Az »egész, mint olyan« (a társadalom) néhány ember irányítása alatt áll. Az egyének cselekedeteit személyes érdekük irányítja és nincs rálátásuk az egészre.” (PLANT 1974, 17)

Más gondolkodók az **ipari forradalom** közösségekre gyakorolt hatását elemezték. Rávilágítottak azokra az ellentmondásokra, melyekkel a XIX. század szembesülni kényszerült az iparosítás, bürokratizálódás, technológiai fejlődés következményeként, s hogy ez milyen hatást gyakorolt az interperszonális kapcsolatokra. Az érem egyik oldala, hogy az egyén a társadalmi funkciók fokozatos differenciálódása következtében elidegenült a társadalomtól.

Egyik oldalon a hagyományos kötelekektől való szabadulás pozitívuma, a másik oldalon pedig a szolidaritás gyengülése, az individualizáció erősödése állt.

A másik oldalon az iparosításnak voltak pozitív következményei is. Ahogy pl. Marx és Engels rámutatott: csökkentette a szegénységet; a munkásosztály otthonhoz jutása pedig erősítette a szomszédsági kötelekeket. Max Weber az urbanizációban a hagyományos közösségi alapoktól való felszabadulás lehetőségét, Durkheim pedig a (városi) munkamegosztásból fakadó egymásrautaltság kapcsolatteremtő (hálózatteremtő) erejét emelte ki. (Ugyanakkor Weber a közösségi kötelekektől megszabadult polgári lét negatív oldalára is felhívta a figyelmet, tudniillik a közösségi kötelekek gyengülésére.) (WELLMAN 1988)

Az a társadalomtudósok által megfogalmazott kettősség, melyet a társadalmi változások hatására meggyengült hagyományos közösségek jelentettek, a XX. századba is áthúzódó jelenség.

A szabadság és egyenlőség, közérdek és magánérdek, individualizáció és szolidaritás dilemmáit, feszültségeit nem lehetett feloldani a modernizáció egyik változatában sem.

A **II. világháború után** új közösségi megközelítés bontakozott ki. A szisztematikus adat-gyűjtés kiszorította a „karosszék teóriákat”, a helyi társadalomtörténetet pedig megfosztotta mítoszától (a stabil helyi közösségek mítoszától). A hálózatelemzés felszabadította a közösségkérdést a hagyományos értelemben vett közösség és szomszédság megközelítésétől, és újfajta dimenzióját nyitotta meg az emberi kapcsolatok elemzésének. A társadalomtudományban elterjedt széleskörű strukturális analízisek lehetőséget teremtettek a közösségkérdés integrált megközelítésére: a mikro- és makroszint együttes értelmezésére (WELLMAN 1988).

A közösségek túlélték a történelem nagy változásait, a szomszédsági kapcsolatok tovább élnek. A nagy szervezetek, a bürokrácia megjelenése nem szüntette meg a közösségi kapcsolatokat, hanem inkább felébresztette az emberekben az informális kapcsolatok iránti igényt. A közösségek formái, funkciói, társadalmi megítélése az idők során változtak, de a közösségek nem haltak el. Újrafelfedezésük is bizonyítja, hogy a közösség kérdése valamilyen formában az idők végéig nyitva marad. Ma a kérdés már nem úgy merül fel, hogy léteznek-e közösségek vagy sem, inkább úgy, hogy **milyen típusú közösségeket hoz létre a ma embere, hogyan értelmezhetjük a közösség leírására használt fogalmat, a lokalitást, s melyek a közösség funkciói.**

1.3 Lokalitás fogalmának változása

Fentebb már szó esett arról, hogy a „közösség” szó nagyon gyakran a „lokalitás” szinonimája: közösségi szolgálat, közösségi gondoskodás, közösségi központ stb. Ám *„a közösség, vagy a szomszédság meghatározása olyan mértékben nehezedő feladat, amilyen mértékben egyre mobilabbá válik a társadalom, és az emberek közös érdekeik alapján tartoznak közösségekhez, mely érdekekre saját munkájuk, neveltetésük vagy társadalmi gyakorlatuk és a hely, ahol élnek, egyaránt hatással van.”* (Seebohmot idézi PLANT 1974, 40)

A lokalitás, az elhelyezkedés, a földrajzi hely fontos komponense a közösségeszmének. A német közösségelméletnek két szava volt a közösségre: a „Gemeinde” és a „Gemeinschaft”. Az első egyértelműen a helyi közösségre vonatkozik, a másodiknak ezen kívüli értelme van. Ahogyan König 1968-ban *A közösség* című munkájában megállapítja (idézi Plant 1974, 38), a fogalom két használata nagyon közeli kapcsolatban volt egymással. A „Gemeinde”-ben a lokalitás vagy a hely határozza meg a közösséget, mert az a középkorban a földhöz egyenlő jogokat élvező állampolgárok teljességére vonatkozott; s a „Gemeinschaft” szó, mely szintén használatos volt ebben az időben, egy olyan földdarabra vonatkozott, amelyet szabad emberek közösen birtokoltak.

Ez az állapot, azóta megváltozott. A „Gemeinde” megőrizte eredeti értelmét, és idiomatikusan úgy fordíthatjuk: „neighbourhood” = szomszédság; a „Gemeinschaft”-nak ma szélesebb értelmű vonatkozása van, mint volt: az emberek közötti kapcsolat minőségét jelenti egy adott helyen vagy lokalitásban, vagy egy bizonyos csoporthoz tartozva.

Angolul szintén két értelemben használjuk a közösség szót: lakóhelyi közösség (residence community; Gemeinde) és erkölcsi közösség (moral community; Gemeinschaft).

A társadalmi alakzatok kialakulásának korai fázisában, a görög poliszban a közösség fogalma egyaránt jelentette az emberek csoportját, összetartozását és azonos helyhez kötöttségét, lokalitását is. Míg az athéni településközösség szervező ereje a közös ellenség és az ellene összefogott *polisz*; a feudalizmus emberéé – mint már láttuk – a *föld*. A munkamegosztás emberéé a megnövekedett *város*, mely a térség nagysága és a személyek száma miatt a szabadság egyfajta szimbólumává is vált, e szabadságnak azonban igen nagy ára van. Állandó idegi megterhelés; a tudatosság fokozódása az érzelmek rovására; a bizalom elvesztése, számítóvá válás; az objektíve mérhető teljesítmény és a pénz mint az „értékek közös nevezője” fásult, kiábrándult magatartáshoz vezet; befoghatatlan mennyiségű kapcsolat, elkülönültség; a legmagasabbban szervezett munkamegosztás – kultúratermelés – az individuum fejlődésének elmaradása. (SIMMEL, 1973)

Roland L. Warren (1957) funkcionista felfogásban közelít a közösség felé. Szerinte ha a közösség valóban létezik, akkor annak az azonos földrajzi elhelyezkedésben, amely a fizikai és lelki biztonságot otthonként nyújtja, az alábbi öt *funkciónak* kell megfelelnie:

- A szocializáció, melyen keresztül a közösség bizonyos értékeket olt tagjaiba;
- A gazdasági boldogulás funkciója – a közösség megélhetési lehetőséget biztosít tagjainak;
- Társadalmi részvétel, teljesítve a társaság iránti általános igényt;
- Társadalmi kontroll, megkövetelve a közösség értékeinek betartását;
- Kölcsönös támogatás, mely folyamat segítségével a közösség tagjai megvalósítják azokat a feladatokat, amelyek túl nagyok vagy túl sürgősek ahhoz, hogy egy egyedülálló személy kezelni tudja.

Warren szerint egy tanyabokortól a nagyvárosokig ez az öt funkció fordul elő számtalan formában, hol formálisan, hol informálisan. De bármilyenek legyenek is a helyi sajátosságok, ezek a funkciók jelen vannak minden emberi csoportban, melyet a szociológusok közösségnek hívnak. (BEHAVIOR 1976)

„A legfőbb problémát az okozza, hogy a települések az iparosodás, a bürokratizálódás és az urbanizáció előre haladtával egyre inkább veszítenek integráltságuk fokából, vagy legalábbis integráltságuk jellege alapvetően megváltozik. A település egyre kevésbé nevezhető a klasszikus értelemben „közösségnek”, és a térbeli kötöttségek szerepe egyre csökken a társadalom életében.” (SZELÉNYI 1973, 16)

Tehát a modern társadalmakban a lokalitás szerepe erősen csökken, mert az idő- és térbeli távolságok ma már könnyen leküzdhetőek a modern kommunikációs és közlekedési eszközöknek köszönhetően. Eszerint a helybeliségnek a globalizáció korában már nincs olyan nagy szerepe, mint korábban, a zárt társadalmak idején volt. Ezzel szemben komoly elméletek igazolják azt, hogy a lokalitás szerepe nő, egyrészt pontosan a modern kommunikációs eszközök révén, hiszen ma már nem feltétlenül szükséges bejárni a munkahelyre azért, hogy faxolni, telefonálni tudjunk, vagy számítógépes kapcsolatban legyünk másokkal. Ahhoz sem kell egy térben és egy lakóhelyen lennünk, hogy egy azon közösséghez tartozónak mondhassuk magunkat, sőt. Az IKT eszközök által szerveződött közösségek tagjai térben igen messze vannak egymástól, mégis egy időben összekapcsolva képesek kommunikálni s akciókat szervezni. A munkanélküliséggel, a részmunkaidő növekedésével, az állandóan dráguló utazási költségek miatt egyre több ember él otthon. Ezek alapján mondhatjuk azt, hogy kialakult egy újkori röghöz kötöttség is, s ez arra figyelmeztet bennünket, hogy figyeljünk oda a lokalitás szerepére, ugyanakkor tárjuk fel azokat a sajátosságokat is, melyek ezen új lokalitásfelfogás, szerveződés mögött jelenlégeként ott vannak. (HENDERSON-THOMAS 1987)

Az individualizálódott, elidegenedéssel is jellemezhető jelenkorban új típusú szomszédságnak, új típusú lokalitásnak lehetünk a részesei, s ha végiggondoljuk, hogy milyen szerepet töltött be a szomszédság, a lokalitás az egyén életében, akkor még fontosabb, hogy megértsük az új szerveződések mögött rejlő jelenségeket.

Hogy ezeket a jelenségeket megértsük, a fent bemutatott s a közösségeket szociológiai aspektusból bemutató elméleti keretet ki kell egészítenünk a közösségek alakulását meghatározó biológiai, viselkedéstudományi ismeretekkel, valamint a közösségi hálózatokra jellemző sajátosságok megismerésével.

Az egyén és a közösség

Az ember beleszületik egy társadalomba, családba, társadalmi rétegbe, amely befolyásolja induló státusát. Az egyén és a közösség szükségszerűen valamilyen kapcsolatban állnak egymással, függetlenül attól, hogy kisebb (pl. családi) vagy nagyobb (pl. lakóhelyi) közösségről beszélünk. A közösség nem csak egyszerűen tagjainak és azok tulajdonságainak összessége, ugyanis az együtteségben természetes többlet rejlik az egyedülléthez képest.

A közösség meghatározására az évek során számtalan definíció született. Az egyik megközelítés szerint, a közösség az emberi együttélés és együttműködés ősi formája. Ebben az esetben a közösséghez való tartozás alapja a beleszületés és ritkán a szabad választás. Értékszempontú gondolkodás mentén viszont a közösség az emberi együttműködés legmagasabb rendű formája, és olyan társulás, melyet autonóm személyiségek szabadon hoznak létre. Az egyén ilyen társuláshoz nem beleszületés vagy véletlen, hanem önálló döntés során csatlakozik. (BÁTHORY–FALUS, 1997)

Mérei alakzatokról beszél, és azt mondja, hogy életünk közösségi élet, ami azt jelenti, hogy különböző társas alakzatokhoz tartozunk, és ezáltal áttekinthetetlen kapcsolatrendszerben mozgunk. Kötődéseink több egymással érintkező, társas mezőhöz tartoznak, amelyek esetenként csak rajtunk keresztül érintkeznek. Társas alakzatokba lépünk születésünkkel és az iskola, a különböző termelési egységek, egyesületek, szervezetek tagjaként is. Ezen alakzatok rögzített szabályrendszere és szokásai már a belépés előtt kialakultak. Az ember nemcsak passzív részese, hanem alakítója is az őt körülvevő társadalmi alakzatoknak állampolgári jogainak gyakorlása, civil szerepvállása és társadalmi szervezetekben való működése révén. A közvetlen alakító tényezőkön kívül a társas visszahatás rejtettebb módon is megjelenhet, ugyanis a kész szabályrendszeren belül is van lehetőség egyéni prioritások érvényesítésére. (MÉREI 2006)

Intézményes keretnek vagy formális alakzatnak a szokásaikkal, szabályaikkal, rítusaikkal azokat a viszonyrendszereket mondjuk, „amelyek szervesen, törvényes jogi implikációval illeszkednek be a termelésen nyugvó társadalmi rendbe” (MÉREI 2006, 34). A különböző intézmények átfedésekkel és bonyolult kereszteződésekkel egységes hálózatot alkotnak. Ez a hálózat átszövi életünket, és alapja a társadalomnak mint az emberi tevékenységek szervezetének. Intézményes alakzat a család, az iskola, a munkaegység,

a sportköri csapat, az iskolai osztály, a tanfolyami csoport, a szakkör stb., mert működésük társadalmilag szabályozott. Ezek az intézményes egységek nem homogének, mivel spontán társulások, klikkek és barátságok alakulnak ki, amelyek egybe is kapcsolódnak így különböző hálózatok jönnek létre.

Az ember természetes igénye a közösségi lét, enélkül élet- és fejlődésképtelen, így minden életszakaszban szükségszerűen kapcsolódunk különböző közösségekhez, alakzatokhoz. A közösség célja egyrészt, hogy kielégítse az egyén közösségszükségletét, másrészt valamilyen a társadalom számára fontos feladat teljesítése (BÁTHORY–FALUS, 1997). A közösség további jellemzője, hogy közös célok vagy feladatok érdekében jönnek létre, melyek eléréséért közös döntéseket hoznak, és közös lépéseket tesznek. Fontos a közösségi (érzés) tudat, mert ez jelzi, hogy a közösség fontos az egyén számára és az egyén is a közösség számára. Ezáltal válik lehetővé a közösség (hatékony) működése.

Az ember egyszerre több közösséghez is tartozik, melyek különböző nagyságúak és minőségűek lehetnek. A kisebb közösségek közül jelentős szerepet játszik az egyén szocializációjában a család, valamint más közösségek, mint az iskola, munkahely, lakóhely vagy művészeti, gazdasági, politikai stb. közösségek. Ezek a társas hatásokon keresztül befolyásolják az egyén viselkedését, választásait, kapcsolati módjait (SALLAI 1996).

A jól működő közösség ismérvei

A különböző közösségek sok egyedi gyakorlati jellemzővel rendelkeznek. Ezek közül több nemcsak egy adott közösségben jelenik meg, hanem általánosságban jellemzi a sikeres közösségi létet. Nézzük meg a teljesség igénye nélkül, mik a jól működő közösség jellemzői, illetve azokat a készségeket, melyeket a közösségi lét fejleszt, vagy közösségben használhatók. A közösség jellemzői a közösségben végzett tevékenységek során mutatkoznak meg, miközben fontos emberi értékeket és készségeket sajátítunk el. A jó közösség fennmaradása szempontjából alapvető:

- tagjai együtt tudjanak működni és dolgozni (*együttműködési készség*).
- *a tiszta kommunikáció* – a feladatokat és problémákat világosan látják és megbeszélik.
- a közösség tagjai közös ügyek (célok) érdekében össze tudnak fogni (*összefogás készsége*).
- mi-tudat, a *közösségi érzés* tudatának kialakulása.
- *együttes élmények*, melyeket társas tevékenységek során jönnek létre.
- a tagok elfogadják egymást, és kölcsönös bizalommal vannak egymás iránt.
- tudnak örülni egymás sikerének, illetve át tudják érezni egymás problémáit, kudarcait.
- az egyének *nyitottak* egymás felé.
- a kialakult szokásokat, *szabályokat* az egyének ismerik és *be is tartják*.
- a közösség biztosítja tagjai számára az egészséges versengés lehetőségét mások érdekeinek tiszteletben tartásával.
- kialakul egyfajta hierarchia a közösségben betöltött szerep, a szociometriai pozíció szerint.
- lesznek *vezető egyének*, akikre hallgatnak, akiket követnek a tagok, akik össze tudják fogni a csoportot.

- a tagok felelősséget vállalnak egymásért, együtt éreznek egymással, és segítik egymást (szolidaritás és segítségnyújtás készsége).
- a kialakult *konfliktusok megszüntetésén* közösen dolgoznak.
- a közösségek *dinamikus társas egységek*, a változások többnyire egy vagy néhány egyéntől indulnak ki és jutnak el a többiekhez.
- a közösség fogadja és megvitatja az *egyéni ötleteket*, újításokat, majd tagjai *együtt döntenek* a kezdeményezésekről. (VARGA–VERCSEG 2001)

Közösségek alakulásának biológiai meghatározottsága

Közösségiség és humán szocialitás

Miért jönnek létre a közösségek? Milyen funkciót töltenek be a közösségek az egyes emberek életében? Ahhoz, hogy megértsük a XXI. század új közösségeit és azok funkcióit, vissza kell nyúlnunk az ember kialakulásának történetéhez és a viselkedéséhez.

A társadalmiasult ember előtt a természeti emberről beszélhettünk. Már a természeti ember sajátosságainak megítélését tekintve is két megközelítés jellemezte a gondolkodókat. Thomas Hobbes (1651) vadállatként írta le, melyre jellemző volt az egymás elleni folyamatos harc. Ez a megközelítés a későbbi társadalomtudományokban is megjelenik, hiszen olyan társadalomról írnak a gondolkodók, ahol egyéni érdekek által leírható egyedek alkotnak laza szövődést. A másik megközelítés szerint a természeti ember erkölcsös, fajtársa iránt gesztusokat gyakorló egyed volt. A természeti törvények mentén szervezték életüket, ugyanakkor tudták, hogy közösségben élni mindenkinek előnyösebb lesz. Rousseau (1767) szerint a „nemes vadember” a jóra és a kölcsönös segítségre volt alkalmas.

Mi jellemzi a természeti ember által alkotott csoportokat? Csányi azt mondja, hogy az állategyedekből szerveződő csoportok szervezőereje az önérdek, hiszen a csoportba szerveződéssel megnövekszik az egyedek továbbörökítő ké-

pessége, de nem jön létre az emberi csoportok, közösségek azon sajátossága, mely szerint az ember képes feláldozni önmagát fajtársaiért. Az állatvilágban inkább a ráfordítás–költség arányának „felbecsülése” a mozgató rugója a közösségek szerveződésének, s az határozza meg a csoport nagyságát, hogy meddig van értelme növelni az adott közösséget, hogy az az egyedek számára is előnyt jelentsen. Meddig van értelme a védelmezésnek, a csoporthoz tartozó támogatásának, amiből még haszna van más egyednek és a közösségnek is? Az is jellemzi az állatvilágot, hogy a közeli fajtársak felé irányulnak az esetleges kölcsönös segítségnyújtó viselkedések. (CSÁNYI 2003)

Az ember számára nem szükséges, hogy közeli rokonságban legyen azzal a személlyel, aki felé a segítség vagy a gesztus irányul. Az ember által létrehozott közösségekben a közösségi kapcsolatoknak, az erkölcsösségnek, a szolidaritásnak köszönhetően kialakul egy másik entitás, mely felette áll az egyedeknek, s amely olyan cselekedetekre ösztönzi a tagokat, hogy akár az ismeretlen tagok felé is kölcsönös támogató jelleggel közeledjenek. Az egyén saját jólétét nem befolyásolja az, hogy hogyan élnek fajtársai, hogyan érznek és gondolkodnak. Az ember mégis kíváncsi ezekre a dolgokra, s ezek a sajátosságok, közösségek, csoportok szervezőerejévé válnak.

Természetesen az evolúciót figyelembe véve nem hagyhatjuk ki a gének meghatározó szerepét sem az emberi közösségek, csoportok szerveződése mögött rejlő magyarázatokból. Csányi (2003) alapján most vegyük végig az emberre jellemző csoportélet sajátosságait.

A természeti ember közösségben élt. A gének által diktált program ugyanúgy meghatározta az életét, mint a természeti környezet által biztosított kihívások, változások. Az ember genetikusan magában hordozza az elmúlt hatmillió év változásait, s a kultúra megjelenésével, a társadalmi környezet megjelenésével a gének mellett ezen környezet által támasztott változások, kihívások is fontos alakító tényezői voltak a társadalmiasulásnak, s annak, milyen közösségekhez, csoportokhoz tartozik az egyén.

A szociális vonzódás az emberszabású majmokra és az emberre egyaránt jellemző. (CSÁNYI 2003) Az ide tartozó fajok egyedei szeretik a közelséget, a testi kontaktust, s nehezen viselik el az egyedüllétet. Minél nagyobb a közösség, amelyben élnek, annál inkább vágnak a testi kontaktusra. Megfigyelések szerint a majmok kurkászó tevékenysége is ennek a szociális vonzódásnak a megnyilvánulása, s minél nagyobb csapatban élnek, annál több időt szánnak

egymás tisztogatására, melynek inkább a testi kontaktusban való lét a lényege, s a tisztulás ennek a jótékony következménye, de közben azt is tudjuk, hogy életbe vágóan fontos.

A **szociális vonzódás megvalósulása** az emberi érintkezés három fő területére koncentrálódik.

A **tapintás** az egyik csatorna, hiszen az embernek alapvető igénye a testi kontaktus. A simogatás, az érintés fontos gesztus, melyben a másik személy elismerése is benne van. Az embert jellemző feromonoknak köszönhetően a **szaglás**on keresztül is létrejön a társas térben a kapcsolódás vagy annak köszönhetően a vonzódás. A **vizuális** csatorna kínálja a szociális kapcsolatok kialakulásának harmadik lehetőségét. Ahogyan kinézünk, ahogyan megakad a szemünk egy tetszetősen kinéző egyedén, már létre is jön egy kapcsolat, melynek folytatásához persze több kell pusztán látványnál.

A humánológusok megkülönböztetnek negyedik érintkezési formát és az ahhoz szükséges csatornát is a szociális vonzódás megvalósulása kapcsán. Ez nem más, mint a többé-kevésbé intim beszélgetés. Ez nem információátadás, inkább hasonlít a majmok estében ismert kurkászáshoz, ezért nevezték el „kurkászó beszélgetésnek” (CSÁNYI 2003). Ezeket a beszélgetéseket általában olyan kérdésekkel kezdik az emberek, melyekre nehéz pontosan válaszolni (Hogy vagy? Mi újság?), azonban létrejön egy kapcsolat a két fél között, s utána a kapcsolat érzelmi jellege erősödik a beszélgetés kapcsán. Dunbar azt mondja, hogy az emberi csoportok nagy számából adódóan, ha a szociális kapcsolatokat a régi módon szeretnénk ápolni, akkor az időnk jelentős részét kurkászással kellene töltenünk. Ennyi ideje a modern embernek nincs. Ezért az igazi – időigényes – kurkászás helyett az ember megteremtette a kurkászó beszélgetést, sőt ennél is tovább „fejlődtünk”. (DUNBAR 1996) Már egy térben sem kell lennünk ahhoz, hogy a szociális vonzódásunkat kiéljük, és egyszerre akár több partnerrel is kurkászó beszélgetést folytathatunk. Nem kell más, mint egy jó IKT eszköz, s a neten, a közösségi hálón, a chaten kiélhetjük említett vágyainkat. De van-e valamilyen biológiai meghatározottsága annak, hogy az embernek mekkora a befogadóképessége abban a tekintetben, hogy hány fővel képes egy csoportot, közösséget alkotni?

Dunbar szerint a primáták agykérgének térfogata és a csoportméret szoros korrelációt mutat, és ez az embernél kb. 150 fő csoportlétszámot tesz ki. Caporeal és Brewer (1995) szerint minden kultúrában megjelennek lét-

számfüggő funkcionális organizációk. Ezek a párosok vagy diádok, amelyben két ember kapcsolódik össze valamiért. Ilyen például a szex, az anya-gyermek kapcsolat, az idősebb gyermek-felnőtt kapcsolat, a páros munka és a baráti kapcsolat, amelynek a funkciója egyfajta motoros mikrokoordináció. Ez teszi lehetővé a párok intimitását vagy közös munkavégzését. A következő szint a családi csoport vagy a munkacsoport, amely 5-6 tagból áll, és jellemzője az együtt gondolkodás, régen a gyűjtögetés, vadászat, újabban a közös munka érdekében. A következő a banda a már ismert 30-50 létszámmal és közös szociális identitással (ez felel meg leginkább a csoportorganizmus kritériumainak), amely együtt tartózkodik és alkalmas életének megszervezésére vagy valamilyen nagyobb munka, vállalkozás közös koordinálására. Végül a klán, mintegy 500 fővel, amelynek tagjai csak időnként jönnek össze, de megosztják információikat, esetenként erőforrásaikat egymással, közös nyelvet beszélnek, vagy közös szubkulturát alakítanak ki közös szimbólumokkal és tolvajnyelvvél.

Ezek a létszámok a modern időkben is jól kimutathatóak a katonaságnál, vállalati, politikai, vallási szervezetekben, és ezeknél is a 30-50 az a létszám, amelyet még közvetlenül lehet irányítani, amelynek tagjai tartós személyes kapcsolatokat építhetnek ki egymással. Minden nagyobb létszámú szervezet már a csoportok közötti kapcsolatokra épül. Desmond Morris egyszer azt írta, hogy nagyon egyszerűen meg lehet határozni a modern ember optimális csoportlétszámát, ha megszámloljuk, hogy a telefonnoteszünkben hány nevet találunk. Vizsgálódásai szerint a 30-50 fős szoros bandakapcsolat és a 150-es felső határ itt is kimutatható.

Vajon az így létrejövő csoportok elkülönülnek más hasonlóan szerveződő csoportoktól? Hogyan viselkednek ezek a csoportok egymással? Csányi (2003) alapján az alábbiakat mondhatjuk.

Attitűdök és viselkedésformák a saját csoporttal szemben

Magukat erkölcsösnek és felsőbbrendűnek érzik. A saját csoport értékeit univerzálisnak és belsőleg adottnak tekintik, saját szokásaikat mint eredendően emberit fogják fel. Magukat erősnek tartják. Elfogadják a lopás és a gyilkosság elleni szankciókat. Engedelmeskednek a saját csoport hatásáinak. A csoportjuk tagjaival együttműködnek. Hajlandóak a csoport tagjai maradni. Hajlandóak harcolni és esetleg meghalni a csoportért.

Attitűdök és viselkedésformák az idegen csoporttal szemben

Az idegen csoportot megvetendőnek, erkölcstelennek és alsóbbrendűnek tekintik. Az idegeneket gyengének tartják. Az idegen csoporttól megfelelő szociális távolságot tartanak. Az idegen csoportot gyűlölik. Elfogadják az idegen csoportban elkövetett lopás vagy gyilkosság esetleges büntetlenségét, elfogadnak olyan saját szankciókat, amelyek a lopást és a gyilkosságot elősegítik. Nem működnek együtt az idegen csoport tagjaival. Nem engedelmessé válnak az idegen hatóságoknak. Nem hajlandók az idegen csoport tagjaivá válni. Nem hajlandók harcolni és meghalni az idegen csoportért. Háborúban erkölcsös dolognak tartják az idegen csoport tagjait megölni. Az idegen csoport mint rossz példa szolgál a gyermeknevelésben. A különböző problémákért az idegen csoportot vádolják. Félnak és nem bíznak az idegen csoportban.

Bár ezek a sajátosságok nem az IKT eszközökön keresztül létrejövő közösségek, csoportosulások jellemzői, de elgondolkodtató, ha a csoportok kialakulása mögött evolúciós és genetikai okokat találunk. Vajon a 21. században létrejövő új csoportokra nem jellemzőek valahogyan ezek a jelenségek? Különösen fontosnak tartom a fenti szempontok közül az egyiket: amennyiben az idegen csoporttal szemben nagyobb szociális távolságot tartanak szempont igaz, akkor a hasonlóság elvén szerveződő közösségek tagjainak kiterjesztési lehetőségei alacsonyak. A mobilitáshoz szükséges kapcsolati tőke állandó marad, s bezárja a közösség tagjait abba a közösségbe, amelyet ők alakítottak ki, ha nagy szociális távolságot tartanak más csoportokkal szemben. Ez a későbbi kutatás bemutatása során is fókuszpontba kerül. A kutatás kiindulási alapjára is magyarázattal szolgál. Az egyént jellemző különböző tőketípusok konverálása során a kapcsolati tőke a fenti elmélet alapján korlátozottan működtethető. Így vannak csoportok, akik rendelkeznek olyan adottságokkal melyek az életésélyeiket növelik, vannak csoportok, ahol az életésélyek stagnálnak, s bizonyára vannak olyan csoportok, akik a kapcsolati rendszerüknek köszönhetően a lecsúszás áldozatai lehetnek. Azaz a társadalmi egyenlőtlenségek kialakulásban a közösségek alakító tényezői s azok evolúciós és genetikai háttere meghatározóak. (CSÁNYI 2003)

A szocialitás megnyilvánulása révén kialakuló embercsoportokat az is megkülönbözteti állati rokonaiktól – ez is lényeges fajspecifikus különbség –, hogy az embercsoportoknak saját csoportidentitásuk, csoportindividualitásuk van. A kialakult embercsoportok mindent megtesznek, hogy magukat másoktól megkülönböztessék. Erre szolgálnak a legkülönbözőbb látható je-

lek: hajviselet, testi díszítések, öltözködés, és a csoport identitását elsősorban meghatározó névadás, valamint különböző csoportszimbólumok használata. A tartós csoportokban speciális szokások, nyelvhasználat, rítusok, sajátos kultúra alakul ki, amely mind arra szolgál, hogy jelölje az adott csoport mint egy önálló entitás, mint egy önálló individuum létét, amelynek fennmaradása bizonyos mértékben független az őt éppen alkotó csoporttagtól. Ez a szociális tulajdonság tette lehetővé a csoportszelekció beindulását annak idején, ez vezetett el a „csoportorganizmus” kialakulásához, és ma is ez a leghatékonyabb tényezője az emberi szocialitásnak.

A csoporthűség tulajdonságának evolúciós megjelenése tette lehetővé a különböző tulajdonságú csoportok egyidejű létezését, tartós fennmaradását és hosszú távú szelekciós megmérettetését, ami a jellegzetes emberi csoportok kialakulásához vezetett. A humánétológia nem azt állítja, hogy az evolúció során valamiféle ideális csoportszerkezet vagy társadalmi formáció kialakítása érdekében jelentek meg új genetikai mechanizmusok. Valószínűleg sokkal általánosabb változásról van szó. Az ember olyan képességhez jutott, amely lehetővé teszi, hogy egyszerű csoportalkotó ideákat elfogadjon és alkalmazzon. Az, hogy ezek az ideák konkrétan milyen csoportszerkezetet hoznak létre, nincs meghatározva. Lehetnek ezek akár káros, maladaptív eszmék is, amelyek a csoportot tönkreteszik, hiszen az elfogadásuk utáni csoportszelekció úgylis azonnal kiselejtezi azokat, amelyek az ember életét több generáció távlatában nem teszik replikálhatóvá. Az ember tulajdonságai úgy alakultak, hogy bármiféle kulturális eszmét képes legyen elfogadni. A csoportok szintjén kialakult szelekciónak, a kulturális szelekciónak éppen ez biztosítja a szükséges variabilitást, ez tette lehetővé, hogy az ember evolúciós története során olyan sokféle csoportformációt kipróbálhatott. Nincsen, nem működik semmiféle magasabb rendű mechanizmus, általános erkölcs, morális érzék, amely az embercsoportokat a káros eszméktől megvédené. Az ember alapjában véve se nem jó, se nem rossz, a kultúrája teszi ezzé vagy azzá, de maga a jó és rossz fogalma is mindig kultúrafüggő.

A Csányi (2003) által megfogalmazott gondolatokat figyelembe véve fontos az újonnan létrejövő csoportok vizsgálata, sajátosságaik feltárása, hiszen ezek a csoportok most vesznek körül minket, s az evolúció jelen pillanatában az embernek kötelessége, hogy elébe menjen annak a törvényszerűségnek, mely kódolva van az általa létrehozott közösség működésében.

Ezért lesz fontos annak feltárása, hogy a közösségek, az IKT eszközökön keresztül létrejövő közösségi hálózatok milyen szabályszerűséggel rendelkeznek.

Mindezeket látva fölvetődik a kérdés, hogy mi a genetikai, biológiai evolúciós alapja az ember estében a hálózatok működtetésének, létrejöttének. Erre a kérdésre több hipotézis végiggondolásával keressük a választ.

Az általános intelligencia hipotézise (Christakis 2010 alapján)

A nagyobb agy lehetővé tette az ember számára a nyelv kialakulását, a gondolkodást s a kognitív funkciók kialakulását. A „társadalmi agy” hipotézisét támogató egyik jeles képviselő Robin Dunbar azt az álláspontot képviselte, hogy a nagyobb társas csoportok létrejötte nagyobb neokortex kialakulását tette szükségessé. A főemlősök agyának mérete és az általuk alkotott csoportok mérete között kereste az összefüggéseket. Számítása szerint az ember esetében ez 150 fő körüli lehet. Ez a Dunbar-szám. (CHRISTAKIS 2010, 274)

Az ehhez a csoporthoz tartozó tagokat felismerjük, stabil koherens kapcsolatot tudunk fenntartani velük. A nyelv teszi lehetővé, hogy ekkora csoportban is tudjunk működni s kapcsolatot tartani.

Az adaptív intelligencia hipotézise (Christakis 2010 alapján)

Bizonyos mentális képességek a környezeti kihívásokra adott válaszként alakulnak ki.

A szociális intelligencia hipotézise (Christakis 2010 alapján)

Másokkal szoros közelségben, állandó együttműködésben vagyunk, azaz komplex társadalmi környezetben élünk, ami maga a szociális hálózat működését eredményezi. Az ember „ultraszociális” lény, így képes a társas környezethez alkalmazkodni s szociális hálózatot kialakítani, benne működni.

A kulturális intelligencia hipotézise (Christakis 2010 alapján)

A magasabb szintű kognitív funkciók a társas készségek egész komplexumán alapulnak.

Az IKT eszközökről folytatott diskurzusban elhangzik, hogy az emberek interakciókat folytathatnak olyan személyekkel, akik távoli országokban élnek, akikkel egyébként nem léphetnek kapcsolatba. A telefon, az internet mindezt lehetővé teszi. Azonban a technológiai eszközök fejlődése és elterjedése magával vonhatja az interakciók és a helyi közösségek megváltozását is. Az elektronikus kapcsolatok azonban erősíthetik a szomszédsági kapcsolatokat, ahogyan ezt bizonyították Keith Hampton és Barry Wellman (idézi CHRISTAKIS 2010, 296–297) megfigyelései.

Az új technológiai eszközök érzékeltetni tudják az emberrel, hogy mennyire van összekapcsolva vagy éppen elszigetelten a világban. A kapcsolati háló is megváltozik ezen új eszközöknek köszönhetően:

- méretüket tekintve hálózatunk rohamosan nő, így növekszik azoknak a száma, akikkel kapcsolatba léphetünk;
- a közösségformálás szempontjából jelentősen bővülnek az információmegosztás és a közös akciók terén előttünk álló lehetőségek;
- a testre szabottság tekintetében jelentősen fokozódik a másokkal létesíthető kapcsolataink specifikus jellege;
- a virtuális jelenlétet illetően egyre több lehetősége van az egyénnek a virtuális identitás felvételére. (CHRISTAKIS 2010, 304)

A közösségi oldalak felhasználói több száz embert is barátként tüntetnek fel, miközben vizsgálatok alátámasztják, hogy például a Facebook felhasználóinak átlagosan 110 barátjuk van. Ez a szám nem esik messze a már hivatkozott Dunbar számtól, mely 150 volt. Ebből a számból átlagban 6,6 személy a „lát-ható”, azaz kép formájában is megjelenik az oldalon, s így nagyon hasonlít az offline életben jellemző közvetlen barátok számára. Tehát hasonlít az offline és online világunk. Az azonban jellemző, hogy a legtöbb embernek vannak online kapcsolatai olyan emberekkel, akiket nem ismernek, nem tudják a telefonszámát, s az utcán sem ismerik fel őket. Ugyan akkor ezek a kapcsolatok akkor is megmaradnak, ha érdektelenné válnak. Nem lesz intenzív a fenntartott kapcsolat, rövidebb aktivitási hullámok jellemzik ezen kapcsolatokat, s az is, hogy bár a kapcsolat intenzitása csökken, de folyamatos a nyomon követés, hogy hogyan alakul a sorsuk, hiszen a közösségi oldalon ez látszik.

Közösségi hálózatunk önálló étellel rendelkezik. Növekedik, változik, fennmarad vagy éppen megszűnik. A kapcsolati háló egyfajta emberi szuperorganizmus, melyben az egész többre képes, mint a részek önmagukban. Azonban az eltérő szociális hálózatok eltérő javakkal is rendelkeznek. A hálózatok vizsgálata során az is a középpontba került, hogy az emberek társadalmi helyzetét a kapcsolataik határozzák meg. A „pozicionális egyenlőtlenségek” okát nem abban kell keresni, hogy kik vagyunk, hanem abban, hogy kikkel állunk kapcsolatban. (CHRISTAKIS 2010, 333)

A kapcsolati hálók által megteremtett közjavak tekintetében is eltérések vannak a hálózatok között, s az egyének eltérő módon és eséllyel jutnak hozzá a hálózatokban rejlő közjavakhoz. A pozicionális egyenlőtlenség esélyegyenlőtlenséget teremt, és tovább erősíti a más okokból fennálló egyenlőtlenségeket. Felmerül egy új megközelítés és gondolat is, mely kitágítja a segítői tevékenységet. Az oktatási, egészségügyi és jövedelmi különbségek vizsgálatakor foglalkozni kell ezen személyek kapcsolati hálójával is a segítségnyújtás során.

A hálózatok, közösségi kapcsolatok létrejötte mögött rejlő biológiai és evolúciós alapok után nézzük meg a hálózatok szerveződési sajátosságait.

A közösségi hálózatok sajátosságai

Az IKT eszközök elterjedésével s a számítógép által biztosított lehetőségek megjelenésével új kapcsolódási lehetőségek jelentek meg az ember számára. Amíg az offline térben az egyén meghatározhatta azt, hogy kivel tart kapcsolatot, s annak tudatában is volt, addig az internet világának köszönhetően nem mindig lehetünk biztosak abban, hogy kivel vagyunk kapcsolatban, sőt sokszor bizonytalan az is, hogy valóban azzal vagyunk-e kapcsolatban, akit a másik oldalon feltételezünk. Az online térben nem mindig van lehetőség a megbizonyosodásra a tekintetben, hogy ki van a vonal másik végén, amikor chatelünk, amikor csatlakozunk egy közösségi fórumhoz, vagy akár fennállhat ez akkor is, amikor egy ismeretlen számon keresünk valakit, akit vel még soha nem találkoztunk. Használjuk az infokommunikációs eszközöket, s közben észrevétlenül egy olyan bizalom alakult ki bennünk, melynek már nem alapja a vizuális megerősítés. A hitünk, a látáson kívüli más érzékelésünk által biztosított jelek vétele során – melyek megváltoznak a kábelek

és átjátszó állomások közvetítésének köszönhetően – ritkán fordul meg a fejünkben, hogy vajon tényleg azzal tartok éppen kapcsolatot, osztok meg információt, kérem a segítségét vagy szolgáltatását, akivel akartam.

Jelen világunkban új formája jelent meg az információszerzésnek, a kapcsolattartásnak, de mondhatjuk nyugodtan, hogy a szórakozásnak és az ügyintézésnek is. Különböző hálózatoknak leszünk a részesei akár a telefonunk által, akár az internet által vagy éppen a közösségi oldalaink által. Ezeknek a hálózatoknak vannak törvényszerűségei? Véletlenszerűen működnek ezek a hálózatok, vagy nagyon is tudatos erők és meghatározott jelenségek jellemzik? Befolyásolják az életünket a telefonunkban tárolt számok által létrejött hálózatok? A Facebook vagy más közösségi oldalunk kapcsolatainak köszönhetően létrejött hálózat befolyással van bárhogyan az életünkre? Ezek azok a kérdések, melyek a később bemutatott kutatásunk számára is fontos megválaszolandó kérdésként merülnek fel. Ezért fordulunk azokhoz a szerzőkhöz, akik a hálózatok jelenségeinek leírásával foglalkoztak. Ezen szabályszerűségek ismeretében talán közelebb juthatunk ahhoz is, hogy az egyén tőkekonverziós folyamataira milyen hatást gyakorolnak azok a virtuális közösségek, melyeknek az IKT eszközöknek köszönhetően a részesévé válunk.

Matematikai alakzatoktól (gráfok) a közösségi hálózatokig

Rényi Alfréd (1959) és Erdős Pál (1960) a gráfokkal és a hálózatokkal foglalkozó két kiváló tudós volt. Azt mondták, ha a véletlenül fellelhető pontokat éllel kötjük össze, s egy idő után minden pontra egy él jut, minőségi változás jön létre. Az éleken haladva minden pont elérhetővé válik, azaz ha ezt levetítjük a társas szerveződésekre, mindannyian egy nagy hálózat tagjai vagyunk, s az elérhetőségünk az élektől, azaz a kapcsolatoktól függ. Azonban a kapcsolatainknak köszönhetően nem kell, hogy mindenki-vel közvetlen kapcsolatban legyünk ahhoz, hogy a hálónkban lévő személyek elérjenek minket, vagy hatással legyenek ránk, hiszen a személyek közötti kapcsolatok – ahogy a gráf esetében a pontok közötti él – lehetővé teszik a hálózatban történő kapcsolódásokat, információáramlást és az egymásra hatást is. Nem ismerünk mindenkit a hálózatban, de a kapcsolatokon keresztül bárkihez eljuthatunk. Az így szerveződő, éllel és pontokkal rendelke-

ző szerveződéseket a matematikában **óriáskomponensnek** nevezik. Mivel az élek számával változás is jelentkezik ezeknél a szerveződéseknél, a fizikában ezt a jelenséget és az „éleknek”, „kapcsolatoknak” köszönhető változást **perkolációnak** (fázisátalakulásnak), a társadalomtudományban pedig **közösségnek** nevezzük.

Persze a matematikai és a fizikából ismert rendszerek sok dologban eltérést mutatnak, a tudósok arra törekedtek, hogy leegyszerűsítve képesek legyenek leírni ezen rendszerek, azaz a hálózatok működését.

Erdős és Rényi kísérletet tett arra, hogy leegyszerűsítve megadják a hálózatok működésének sajátosságait. Azt feltételezték, hogy a gráfokban rejlő, a pontok és élek által létrejövő hálózatok szerveződése véletlenszerű. Amennyiben a hálózatban lévő pontokhoz átlagban kevesebb él, azaz kapcsolat jut, akkor a hálózat tagjai nem képesek egymáson keresztül kapcsolatba kerülni. A természet azonban más törvényszerűséget mutat, s a társas szerveződések is eltérnek a véletlenszerűségtől, hiszen egy személynek kimutathatóan kétszáz és ötezer közötti ismerőse létezik, azaz egy személyhez több kapcsolat is rendelhető. (BARABÁSI 2003, 25)

Rényi Alfréd és Erdős Pál (1959–1960) ezen véletlenszerű hálózatokkal kapcsolatban azt is elmondták, hogy a szabályos hálózatokban minden pontot legalább egy él összeköt egymással. Azonban vannak szabálytalan hálózatok is, ahol lehetséges az, hogy a pontokat nem kötik össze élek. Így a hálózatban lévő pontok, amelyek a társas mezőben embereket jelölnek, az élek pedig kapcsolatokat, működhetnek úgy, hogy valakinek előnyt jelentenek, s valakit hátrányba taszítanak. Azaz lehetséges olyan hálózat, mely segíti az egyének működését és előre jutását, s lehetnek olyan hálózatok is, melyek egyenlőtlenséghez vezetnek. A matematikában meglévő hálózatoktól így juthatunk el a közösségi kapcsolatokkal jellemezhető közösségszerveződésig. Az IKT eszközök segítségével létrejövő társas szerveződések, hálózatok társadalmi egyenlőtlenséget újratermelő vagy azzal ellentétes folyamatokat eredményező sajátosságokat mutatnak. Kutatásunk során ezt vizsgáljuk.

A hálózatok alakulásának véletlenszerűségénél azonban érdemes még egy kicsit elidőzni. Erdős és Rényi gondolatai alapján véletlenszerűen úgy épül fel egy hálózat (gráf), hogy a hálózat pontjaihoz véletlenszerűen rendelünk hozzá éleket, azaz kapcsolatokat más hálózati pontok felé. Ebben az esetben lesznek olyan pontok, melyekhez több, s lesznek olyan pontok, melyekhez

kevesebb kapcsolódást segítő él rendelődik. Ez a szerveződés magában hordozza az egyenlőtlenség lehetőségét, hiszen az a pont a hálózatban, melyhez több él (kapcsolat) is rendelhető, értelemszerűen több kapcsolattal is rendelkezik a hálózat más pontjai felé. Míg a kevesebb éllel, azaz kapcsolattal rendelkező hálózati pontnak kevesebb az esélye a hálózat más pontjaihoz történő kapcsolódásra. Amennyiben ezt átgondoljuk az emberek által létrehozott kapcsolati hálóra is, akkor érdekes következtetéseket vonhatunk le. A véletlenszerűen szerveződő – azaz nem tudatosan, az ember által szervezett vagy a szerveződés során nem tudatosult – társas hálózatok egyenlőtlenséget hordoznak magukban. Egyrészt ez az egyenlőtlenség származhat a kapcsolatok számából, másrészt pedig a hálózatban rejlő kapcsolati lehetőségek tudatos „kihasználásából” egyaránt. Persze Erdős és Rényi (1960) elmélete alapján mondhatjuk, hogy minél nagyobb egy hálózat, annál nagyobb az esélye a minőségi változásnak, azaz a nagyszámú kapcsolatok biztosíthatják azt, hogy minden ponthoz – hálózatba lévő személyhez – nagyjából azonos számú él – kapcsolat – fog tartozni. De vajon az eltérő szociokulturális háttérrel rendelkező emberek ugyanúgy, ugyanolyan tudatossággal használják, építik, működtetik azt a hálózatot, amelyhez a tudatosság különböző szintjein tartoznak?

A véletlen hálózatok elve alapján mondhatjuk azt, hogy ezek a hálózatok nagyon demokratikusak. Ugyanakkor azt is fejtegette a két kutató túl több a hálózatokkal foglalkozó más kutató és kutatócsoport, hogy vajon a természetben előforduló hálózatok véletlenszerű hálózatok-e. Azaz a hálózat kialakulása mögött nincsenek-e olyan erők, motívumok, melyek meghatározzák a hálózat nagyságát, sajátosságait, azaz ezek a hálózatok s így az általunk vizsgált IKT eszközökön keresztül létrejövő hálózatok is nem véletlenszerűek, ottvannak azok a mozgató erők, melyek létrehozzák őket.

A tudományos gondolkodást több mint 40 évig jellemezte az, hogy a természetben lévő hálózatok véletlenszerűség elvén létrejövő hálózatok. Azonban mára már tudjuk, hogy e hálózatok mögött ott vannak azok a rendező elvek, melyek meghatározzák a hálózatok szerveződését.

Pastor–Satorras–Vespignani (2004), valamint Barabási–Oltvai (2004) vizsgálatai azt támasztják alá, hogy a komplex hálózatok olyan alapvető szerkezettel jellemezhetők, melyek egyetemes alapelvek szerint működnek:

- a hálózatot viszonylag kis létszámú csomópont uralja;
- ezek a csomópontok viszonylag erősen kapcsolódnak más csomópontokhoz;
- a csomópontok, „közepontok” nagymértékben befolyásolhatják a hálózat működését (ellenállóvá tehetik véletlen hibákkal szemben, ugyanakkor sebezhetővé teszik összehangolt támadásokkal szemben).

Ahhoz, hogy megértsük az IKT eszközökön keresztül létrejövő hálózatok hatásait a különböző szociokultúrájú egyénekre, tisztáznunk kell, milyen szabályok jellemzik a hálózatokat. Azokat a szerveződések, melyek a társas térben jönnek létre.

Hálózatok sajátosságai

A hálózatokkal, azok sajátosságaival és a törvényszerűségek leírásával a természettudományok (matematika) mellett a társadalomtudományok képviselői is foglalkoztak. Az alábbiakban bemutatjuk azokat a jelenségeket, melyeket a szociálpszichológia, a szociológia, a közgazdaságtan képviselői írtak le, s kiválóan használhatók a közösségi hálózatok működésének megértése során.

Stanley Milgram (1967) „Hatlépésnyi távolság” elmélete

Milgram harvardi professzorként vizsgálatot indított, mert érdekelte, hogy vajon mekkora a két ember közötti távolság. Fő kérdése volt, hogy hány ismeretségi kapcsolaton keresztül lenne összeköthető két véletlen módon kiválasztott személy. Kutatási eredményei meglepőek voltak. Bár ő maga soha nem használta a hatlépésnyi távolság kifejezést, mégis eredményeinek publikálása után olyan hatást fejtett ki a társadalomra, hogy megihlette a művészeteket, s egy színdarab neve után elterjedt a világban az elmélet elnevezése.

Ezen elmélet azt sugallja, hogy mennyire egyszerű a kapcsolati hálónk használatával elérni a célszemélyt. Ugyanakkor azt is jelenti, hogy jelentőséget tulajdonítunk a kapcsolatoknak.

„19 lépésnyi távolság” elmélete

A hat lépés távolság elmélete megihlette a kutatókat, és azt is megnézték, hogy a webre mint az új elektronikus lét helyszínére is érvényes-e a „kis világ” elmélet, mely a hat lépés távolság elmélete mögött rejlik. A web különböző linkeket tartalmaz, melyek mindegyike egy-egy webcím. A webcímek mögött rejlő információmennyiség felbecsülhetetlen, csakúgy, mint az, hogy mennyi link van jelen pillanatban a weben. Miért lesz fontos ez a számunkra? Nézzünk egy átlagos napot, amikor bemegyünk a munkahelyünkre, a fiatalok iskolába mennek, vagy éppen a hétvégi pihenés során „szörfölnek a neten”. Többször kapcsolódunk a neten egy-egy linkre, s böngésszük az információkat. Amennyiben tudatosan keresgélünk, és szeretnénk tényleg utánajárni az információknak, akkor olyan keresőprogramot használunk, mely célirányosan tölti le a linkeket, melyek mögött azok az információk lesznek, melyek számunkra fontosak. Nem mindig és nem mindannyian létezőnk a webfelületen ilyen tudatossággal. Létezik a kíváncsiság által hajtott webhasználat is, s akkor a linkek által felkínált és érdeklődést kiváltó címek alapján keresgélünk. Mindegy! Ekkor is egy hálózat részesei leszünk. Működtetünk egy hálózatot, miközben fontos, szórakoztató vagy éppen közömbös információkhoz jutunk. A kutatókat az érdekelte, hogy vajon milyen messze van két link mögött rejlő információ, azaz milyen távolságra vannak egymástól a weben lévő dokumentumok. A weben egy információ elektronikus megtalálásához 19 lépés elegendő, még úgy is, hogy a keresőprogramok a webfelület 16%-át fedik le. (LAURENCE-GILES 1998, 1999 idézi BARABÁSI 2003, 38–40)

Természetesen mind a hat lépés távolság elmélete mögött, mind a 19 lépés elmélete mögött nagyfokú tudatosság és az egyén döntése és tájékozottsága áll. A 19 kattintás során egy vezérelvet, egy logikát, vélt tudatosságot követünk, hiszen választanunk kell az újra feltáruló linkek, személyek sokasága közül. Akár információt szeretnénk megtudni, akár személyekhez szeretnénk eljutni. Minél tudatosabb a kapcsolati hálónk használata, annál hatékonyabban vagyunk képesek a benne rejlő lehetőségek kihasználására.

Granovetter (1973) „A gyenge kapcsolatok ereje”

Ganovetter arra volt kíváncsi, hogy az emberek, amikor állást keresnek, kihez fordulnak. Érdekes eredményre jutott! Általában nem a hozzánk közel álló személyek lesznek egy állás betöltésénél vagy megtalálásánál a fontosak, hanem ismerőseink ismerősei, akikkel viszonylag távoli kapcsolatban vagyunk. Ennek a távoli kapcsolatnak az ereje Ganovettert a vízmolekulák közötti gyenge hidrogénkötésre emlékeztette. Ha ezek a gyenge, másodlagos kötések összetartják a vízmolekulákat, akkor a gyenge kapcsolatok szintén hasonlóan fontosak lesznek az ember életében, kapcsolataiban is.

Cikkében „A gyenge kapcsolatok ereje” címmel arra biztat minket (In. Barabási 2003, 49–50), hogy amikor állást keresünk, ne azokhoz az emberekhez forduljunk, akik a kapcsolati rendszerünkben erős kapcsolattal jellemezhetőek, azaz sűrűn találkozunk velük, majdhogynem barátaink, hanem a barátaink barátaihoz, akikkel ritkábban találkozunk, gyengébb a kapcsolatunk. Azon kapcsolatok, melyek erősek a hálózatunkban, már kiaknázottak. Máshogy viszonyulnak hozzánk, információik már ott vannak a hálózatunkban. Akikkel viszont ritkábban tartjuk a kapcsolatot, azok kapcsolati rendszere számunkra új kapcsolatokat és lehetőséget jelenthetnek. A kevésbé ismert, kapcsolati hálónkhoz tartozó és gyenge kapcsolattal jellemezhető ismerőseink erős kapcsolatait számunkra akkor elérhetőek, ha a mi gyenge kapcsolatainkra támaszkodunk, s az ebben rejlő lehetőségeket aknazzuk ki. Ebből is kitűnik, hogy a kapcsolati háló alakulása nem véletlenszerű. A világ, a körülöttünk lévő társadalom rengeteg kapcsolattal bíró kis csoportokból áll – baráti társaságok, munkahelyi közösségek –, melyekben mindenki valamilyen kapcsolatban van a másikkal. Azonban ezeket a társaságokat, közösségeket néhány külső kapcsolat összekapcsolja egymással, így a kis világok összeállnak nagy világokká. Ganovetter azt is mondja, hogy a gyenge kapcsolatok meghatározóak abban a tekintetben, hogy hogyan vagyunk képesek a „mi világunkon kívül” a társadalomban lévő más, sok egyéb világgal kommunikálni.

Vilfrid Pareto 80/20-as szabálya

A természetben, az élő rendszerekre jellemző hálózatokban vannak közép-pontok, melyek akár meg is határozhatják a hálózat működését, így a hálózat tagjainak működését is. Ehhez a felfedezéshez kapcsolódik a Pareto-szabály. Bár Pareto soha nem használta ezt a kifejezést, a közgazdászok terjesztették el. A szabály alapja az a megfigyelés, miszerint a gazdaságban néhány mennyiség a mindenütt jelen lévő haranggörbe helyett hatványfüggvényt követ. Például a jövedelmek hatványfüggvény eloszlásúak, a pénz többségét néhány nagyon gazdag egyén keresi, míg a lakosság nagy része kis összeggel rendelkezik. Tehát a pénznek nagyjából 80%-át a lakosság mintegy 20%-a birtokolja.

A Pareto-szabály a közgazdaságtanban még az alábbiakat jelentette, mely a természetben létrejövő hálózatokra is átültethető:

- a profit 80%-át a dolgozók 20%-a termeli meg;
- a borsó 80%-a a hüvely 20%-ában található;
- a világ gazdaságának 80%-át a vállalatok 20%-a mozgatja;
- a következmények 80%-a az okok 20%-ára vezethető vissza.

Ez a szabály végleg mellőzi a hálózatok esetében a véletlenszerűséget, és egy új jelenséget is bevezet. A hálózatban középpontokról beszélhetünk, melyek meghatározzák a hálózat egészének működését, annak sajátosságait.

A társas szerveződésekben megjelenő kapcsolati háló a fentiek figyelembevételével tehát nem más, mint emberek szervezett összessége, mely kétféle elemet tartalmaz: embereket és az emberek között szerveződő kapcsolatokat. (CHRISTAKIS–FOWLER 2010, 29–36)

A hálózatok „kapcsolatrendszere”, azaz ki hol helyezkedik el benne, a hálózatok sajátossága. Az emberek mindig egy meghatározott helyet foglalnak el az őket körülvevő spontán előforduló és folyamatosan fejlődő kapcsolati hálóban. A spontánul kialakuló hálózatoknak mindig van struktúrája, bonyolultsága, funkciója, lendülete.

Az viszont fontos kérdés, hogy hogyan jönnek létre, milyen szabályszerűséget követnek, és milyen célt szolgálnak ezek a hálózatok. A hálózatok két fontos tulajdonsággal rendelkeznek, melyek a „kapcsolat” és a „terjesztés”. A hálózatban lévő egyének kapcsolódnak egymáshoz, s információkat, sőt még érzelmeket, érzelmi állapotokat is terjeszthetnek.

A kapcsolat által kialakult szerkezetnek és az így kialakult hálózat működésének, azaz a terjesztésnek vannak szabályai:

- Az ember állandóan alakítja, módosítja a kapcsolati hálót.
- Homofília jelensége, azaz tudatosan vagy ösztönösen arra törekszünk, hogy hozzánk hasonlókkal alakítsunk ki kapcsolatokat.
- Hálózatunk felépítése döntéseink eredménye.
- Mi dönthetjük el, hány emberrel kívánunk kapcsolatot létesíteni.
- Befolyásolhatjuk a családtagjaink és barátaink között fennálló kapcsolatrendszer sűrűségét.
- Eldönthetjük, hogy milyen mértékben kívánunk a kapcsolati háló középpontjában lenni.

Kutatások azt is bizonyították, hogy a kapcsolati hálóba tartozó személyek számának is van határa, amit „Dunbar-szám”-nak hív a szakirodalom a felfedezőjéről. (idézi CSÁNYI 2003) Ezek alapján meghatározott az – az agy felépítéséből adódóan –, hogy hány személyt vagyunk képesek bekapcsolni a személyes hálózatunkba, akikkel valamilyen kapcsolatot is fenntartunk. Az így létrejött közösségi hálózat az alábbi sajátosságokkal rendelkezik:

- A kapcsolati hálónkban elfoglalt helyünk hatással van ránk.
- Megjelennek a tranzitív kapcsolatok, azaz barátaink barátai is kerülhetnek barátságba egymással. Így minél több barátunk van, annál kevesebb lépés kell ahhoz, hogy személyeket elérjünk, vagy információkhoz jussunk.
- Fontos, hogy mi áramlik a kapcsolatokon keresztül: „megfertőzés” jelensége, azaz barátaink hatással vannak ránk.
- Hiperdiádikus terjedés jellemzi a kapcsolati hálózatot, ami azt jelenti, hogy a hatások az egyének láncolatán keresztül az egyén kapcsolatain túlnyúlnak.
- A hálózatoknak makroszintű tulajdonságai vannak, azaz új, az egészre jellemző tulajdonságai jelennek meg a hálózatnak, mely a részek közötti kölcsönhatásokra, a közöttük fennálló kapcsolatokra vezethető vissza.

A fentiekből láthatjuk, hogy a hálózati sajátosságoknak köszönhetően kapcsolati hálónk s az így létrejövő közösség fantasztikus lehetőségeket biztosít a tagok számára. Ugyanakkor a kapcsolati hálózatokban jelen van az egyenlőtlenség is. Vajon a társadalom különböző réteghelyzetéből származó egyének kapcsolati hálója ugyanazt az egyenlőtlenséget biztosítja a tagok számára? Hogyan szerveződnek a közösségi kapcsolatok a különböző iskolai végzettséggel, települési típussal, vagyoni helyzettel leírható rétegek esetében? Lehet-e közösséget fejleszteni a kapcsolati háló szerveződési sajátosságainak ismerete nélkül? A tanulmánykötetben ezt követően bemutatjuk a közösségi hálózatokhoz kapcsolódó kutatási eredményeinket.

Felhasznált irodalom:

- Barabási Albert-László – Oltvai Zoltán N. (2004):
Network Biology: Understanding the Cells's Functional Organization
Nature Reviews Genetics. 5, 101–113.
- Barabási Albert-László (2003):
Behálózva. A hálózatok új tudománya. Hogyan kapcsolódik minden egymáshoz, és mit jelent ez a tudományban, az üzleti és a mindennapi életben
Budapest, Magyar Könyvklub p. 7–9, 16–19, 38–40, 49–50, 80–83, 126–127.
- Barkóczi Balázs (2009):
Mindeneken tool... Közösségi hálózatok és politikai tematizáció az interneten
Budapest, Generáció 2020.
- Báthory Zoltán – Falus Iván (1997):
Pedagógiai Lexikon II. köt.
Budapest, Keraban p. 312–314.
- Bell, Daniel (2001 [1976]):
Az információs társadalom társas keretrendszere
Információs társadalom 1 (1)
- Bollobás Béla (1985):
Random Graphs
Academic, London
- Bourdieu, Pierre. (1997):
Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke
In Angelusz Róbert (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei. Válogatott tanulmányok*, Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 156–177.
- Brown, Lester R. (1981):
Building a Sustainable Society
Norton, New York
- Caporeal, L. R. – Brewer M. B. (1995):
Hierarchical evolutionary theory: The is an alternative, and it's not creationism
Psychological Inquiry, 6, p. 31–34

- Castells, Manuel (2005):
A hálózati társadalom kialakulása.
Budapest, Gondolat–Infonia.
- Cole, Jeffrey – Robinson, John (2002):
Internet Use And Sociability in the UCLA.
(in: IT&Society, Volume 1, Issue 1, Summer 202–218.)
- Coleman, James S. (1996 [1990]):
Társadalmi tőke.
In Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.): *A gazdasági élet szociológiája,*
Budapest: BKE, 99–129.
- Coleman, James S. (1998):
A társadalmi tőke az emberi tőke termelésében.
In Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.): *Tőkefajták: A társadalmi és a kulturális erőforrások szociológiája.*
Budapest: Aula Kiadó, 11–43.
- Coovert, J. Burke, M. (2005):
Leadership and decision-making.
In: Amichai-Hamburger (ed): *The Social Net. Human behavior in cyberspace.*
Oxford University Press, New York.
- Csányi Vilmos (2003):
Az emberi természet. Humánetológia.
Budapest, Vince Kiadó.
- Dunbár, R. (1996):
Grooming gossip, and the evolution of language.
Harvard University Press. London.
- Durkheim, Emile (1986):
A társadalmi munkamegosztásról
Budapest, MTA Szociológiai Kut. Int.
- Fritjof Capra (2007):
Az élet szövődéke
Avicor Kft, Szeged p. 51

- Fuchs, Christian 2003:
The Internet as a Self-Organizing Socio-Technological System
Human Strategies in Complexity Research Paper.
- Fuchs, Christian 2008:
Internet and Society. Social Theory in the Information Age.
Routledge Research in Information Technology and Society Series, Number 8.
New York, Routledge.
- Fukuyama, Francis (1997, 2000):
Bizalom.
Budapest, Európa
- Gergely Attila (Kézirat, év nélkül):
A települési közösség vizsgálatának elméleti keretei az amerikai szociológiában.
p.9, 15, 20, 21, 23, 24, 57, 63
- Giddens, Anthony (1984):
The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration
Berkeley, University of California Press.
- Giddens, Anthony (2000):
Runaway World
London Routledge
- Granovetter, Mark (1991 [1988]):
A gyenge kötések ereje. A hálózatelmélet felülvizsgálata.
In Angelusz Róbert – Tardos Róbert (szerk.): *Társadalmak rejtett hálózata*
Budapest: Magyar Közvéleménykutató Intézet
- Hanifan, Lyda J. (1916):
The Rural School Community Center
(in: *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 67: 130–138.)
- Harkai Nóra (2006):
Közösség és közösségi munka.
Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete.
- Heller Ágnes (1970):
A mindennapi élet.
Budapest, Akadémiai Kiadó p. 59, 62, 65, 56, 63

- Henderson, Paul – Thomas N. David (1987):
Skills in Neighbourhood Work
National Institute Social Services Library No. 39.
London, Allen and Unwin, Boston and Sidney
- Hobbes, Thomas (1651):
Leviathan
Budapest, Helikon
- Hofkirchner, Wolfgang (1998):
Emergence and the logic of explanation.
Acta Polytechnica Scandinavica, Mathematics, Computing and
Management in Engineering Series, 91: 23–30.
- Human, Behavior (1976):
The COMMUNITY.
By Editors of TimeLife Books, ed. W.K. Goolrick, Canada p. 176
- Katz, Jon (2003):
Lurking the Lurkers.
<http://slashdot.org/features/98/12/28/1745252.shtml>, 2015. 02. 12.
- Katz, Jon (1997):
The Digital Citizen Wired,
1997/12
- Kling, Rob (1999):
What is Social Informatics and Why Does it Matter?
D-LibMagazine, V. évfolyam, 1. szám.
<http://www.dlib.org/dlib/january99/kling/01kltng.html>, 2015. 03. 01.
- Kollányi Bence – Molnár Szilárd – Székely Levente (2007):
Társadalmi hálózatok, hálózati társadalom.
Budapest, Education and Culture.
- Kollányi Bence (2009):
Társadalomkép Christian Fuckh Internet és társadalom című könyvében.
http://epa.oszk.hu/01900/01963/00029/pdf/infotars_2009_09_02_092-101.pdf
újra letöltve 2014. augusztus 19. p. 5

- Kraut, Robert – Patterson, Michael – Lundmark, Vicki – Kiesler, Sara – Mukhopadhyay, Tridas – Scherlis, William (1998):
Internet paradox: A social technology that reduces social involvement and psychological well-being?
(in: American Psychologist, 53, (9), 1017–1032.)
- Kraut, Robert – Rainie, Lee – Shklovski, Irina (2004):
The Internet and Social Participation: Contrasting Cross-Sectional and Longitudinal Analyses
(in: Journal of Computer-Mediated Communication 10 (1))
- Leonhard Euler (1736):
Mechanica, sive motus scientia analytice; expasita
(St Petersburg, in 2 vols. quarto)
- Levine, Peter (2005):
Az internet es a civil társadalom.
(in: Információs Társadalom, V. évf. 1. szám, 41–60. p. 54)
- Luhmann, Nikolas (2006):
Bevezetés a rendszerelméletbe.
Társadalomtudományi Könyvtár sorozat. Budapest, Gondolat Kiadó.
- McKenna, K. Y. A., Seidman, L. (2005):
You, me, and we: interpersonal processes in electronic groups.
In: Amichai-Hamburger (ed): The Social Net. Human behavior in cyberspace.
Oxford University Press, New York.
- Mérei Ferenc (2006):
Közösségek rejtett hálózata. Szociometriai értelmezés.
Budapest, Osiris Kiadó p. 34.
- Minar, D. W. – Geer, S. (1969):
The Concept of Community, Chicago, Aldine Neighbourhood Initiatives Foundation's Report.
Telford, Horsehay House.
- Molnár Szilárd – Kollányi Bence – Székely Levente (2007):
Az információs társadalom
szerk.: Pintér Róbert: Társadalmi hálózatok, hálózati társadalom. p. 64–81

- Molnár Szilárd (2003/3):
Társadalmi tőke és információs társadalom.
 Szociológiai Szemle p. 112-121
- Némedi Dénes (2006):
A civil társadalom és a társadalomtudományok.
 Megjegyzések Burawoy közszociológiai programjához
 Replika . 54–55. (97–103.)
- Nicholas A. Christakis – James H. Fowler (2010):
Kapcsolatok Hálójában. Mire képesek a közösségi hálózatok és hogyan alakítják a sorsukat.
 Budapest, Typotex. p. 274, 296–297, 304, 333.
- Nie, Norman H. – Hillygus, D. Sunshine – Erbring, Lutz (2003):
Internet Use, Interpersonal Relations and Sociability: A Time Diary Study
 (in: Wellman and Haythornthwaite (eds.): *The Internet in Everyday Life*,
 Blackwell Publishers, Oxford
- Nie, Norman H. – Hillygus, D. Sunshine (2002):
The Impact of Internet Use on Sociability: Time-Diary Findings
 (in: *IT & Society* 1(1):1–20. p. 29–30
- Paolillo, J. (1999):
The Virtual Speech Community: Social Network and Language Variation on IRC.
Journal of Computer-Mediated Communication. 4, 4.
- Papadakis, M. (2003):
Data on Family and the Internet: What Do We Know and How Do We Know It? 121–40.
 In: J. Turow and A. Kavanaugh, eds., *The Wired Homestead.*
 Cambridge, MA: MIT Press.
- Parsons, Talcott (1960):
The Principle Structure of Community: A Sociological View
 In: *Structure and Process in Modern Societies*
 (Glencoe, Ill.: Free Press, 1960) p. 153
- Plant, Raymond (1974):
Community and ideology LondonBoston, Routledge and Kegan Paul, p. 17, 38, 40

- Postmes, T., Spears, R., Sakhel, K., de Groot, D. (2001):
Social Influence in Computer-Mediated Communication: The Effects of Anonymity on Group Behavior.
 Personality and Social Psychology Bulletin, 27 (10). 1243–1254.
- Putnam, R. D. (1993a):
Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy
 Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, R. D. (1993b):
The Prosperous Community: Social Capital and Public Life
 The American Prospect, 13 (Spring): 35–42.
- Putnam, R. D. (1995):
Bowling Alone: America's Declining Social Capital
 Journal of Democracy, 6 (1): 64–78.
- Putnam, R.D. (2000):
Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community
 New York: Simon & Schuster.
- Putnam, R. D. (2002):
Bowling together
 The American Prospect, February 2002.
- Rheingold, H. (1993):
The Virtual Community (online) p.5
- Rorty, Richard (1994):
Esetlegesség, irónia és szolidaritás.
 Pécs, 1994, Jelenkor. p. 14, 217
- Rousseau J. J. (1767):
A treatise ont ha social contract.
 Beckett and DeHondt, London
- Sallai Éva (1996):
Tanulható-e a pedagógus mesterség?
 VE Egyetemi Kiadó, Veszprém.
- Scherer, J. (1972):
Contemporary Community: Illusion or Reality?
 London, Tavistock.

- Seligman, Adam B. (1997):
A civil társadalom eszméje
Budapest, Kávé Kiadó. p. 62
- Shih, Clara (2011):
A Facebook kora. Piackutatás, értékesítés és újítás az internetes közösségi hálózatok segítségével
Budapest, Kiskapu.
- Simmel, G (1973):
A nagyváros és a szellemi élet
In: Városszociológia, (Szerk.: Szelényi Iván) Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó
- Somlai Péter (1983):
Gondolatok egy közösség-elmélet viszontagságos történetéről
In Tönnies F.: *Közösség és társadalom*. Utószó. Budapest, Gondolat.
- Stanley Milgram (1967):
„The Small World Problem”
Psychology Today, Vol. 2, 60–67
- Szécsi Gábor (2013):
Nyelv, média, közösség
Budapest, Gondolat
- Szelényi Iván (1973):
Bevezető tanulmány a „Városszociológia” kötethez
Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó p.15, 16
- Tönnies, Ferdinand (1983):
Közösség és társadalom
Budapest, Gondolat Kiadó, p. 329
- Ujhelyi Adrienn (2007):
Digitális generáció
Alkalmazott Pszichológia. (9) 1. 150–160.
- Utasi Ágnes (2000):
Középosztály – Kapcsolatok
Budapest, Új Mandátum. p. 64

- Varga A. Tamás – Vercseg Ilona (2001):
Közösségfejlesztés
Budapest, NKA és Közösségfejlesztők Egyesülete
- Varsányi Erika (1999):
Megfigyelés és cselekvés. Válogatás a közösségi munka elméleteiből. (szerk.)
Budapest, Balassi Kiadó
- Vercseg Ilona (1993):
Közösség: Eszme és valóság
Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete p. 15.
- Vercseg Ilona (1993):
A szomszédság, mint a közösségi cselekvés színtere.
Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete (Parola Füzetek)
- Vercseg Ilona (1993):
Közösség – Eszme és valóság.
Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete (Parola Füzetek)
- Wellman, Barry – Guila, (1999):
Net Surfers Dont Ride Alone: Virtual Communities as Communities
in: Smith, M. A. – Kollock, P. (eds.): *Communities in Cyberspace*,
Routledge London
<http://www.chass.utoronto.ca/~wellman/publications/netsurfers/netsurfers.pdf>
Újra letöltve 2014. július 13.
- Wellman, Barry – Haase, Anabel Quan – Witte, James – Hampton, Keith
(2002):
Növeli, csökkenti vagy kiegészíti az Internet a társadalmi tőkét?
(in: *Információs Társadalom*, II. évf. 1. szám, 5–26. p. 18)
- Wellman, Barry (1988):
The Community Question Re-evaluated.
In M. P. Smith (ed.): *Power, Community and the city. Comparative Urban Research Vol.1.* New Brunswick, Transaction Books. 81–107. p.

KLEMENT MARIANN

Online és offline közösségek szerveződésének sajátosságai egy kutatás tükrében

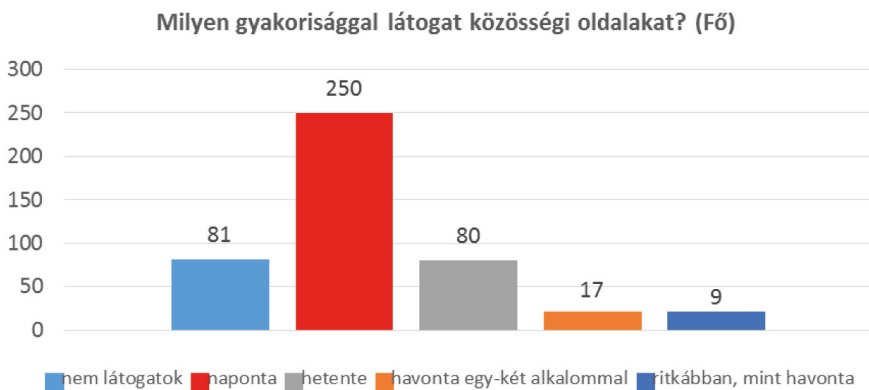
Jelen írásunk egy nagyobb kutatás kis szelete, melyben főleg a személyes és online kapcsolattartás, a közösségek szerveződésének sajátosságai kerül a fókuszpontba. Vizsgáltuk, hogy a bevont személyek a közösségi oldalak segítségével, valamint a közvetlen találkozásokkal járó, személyes kapcsolataikon keresztül mekkora kiterjedésű közösségi hálózatot hoznak létre, és ezen hálózatokat milyen sajátosságok jellemzik.

Kutatásunkban 500 főt vizsgáltunk, oly módon, hogy nemre, életkorra vonatkozóan reprezentatív minta álljon össze.

Az alábbiakban bemutatjuk azokat az eredményeket, melyek a közösségi oldalak által létrejövő közösségek sajátosságait tükrözik.

A közösségi oldalak használata az elmúlt években ugrásszerűen megnövekedett. Trendi lett közösségi oldalon létezni s ott posztolni olyan információkat, melyek a barátoknak, ismerősöknek szólnak. A közösségi oldalak új kapcsolatokhoz segítik az egyéneket, segítik a kapcsolatok ápolását s az információk hipergyorsaságú megosztását, terjedését. Az 1. ábra alapján megállapítható, hogy a válaszadók közel húsz százaléka nem használja a közösséghez tartozás s az abból eredő információkhoz való hozzájutás ezen lehetőségét, tehát nem látogat közösségi oldalakat. Azonban az is látszik, hogy kiemelkedik azoknak az aránya, akik naponta látogatják a közösségi oldalakat. A válaszadók fele napi rendszerességgel lép fel közösségi oldalakra, így kapcsolódik egy közösséghez.

A már említett „nem látogatók” mellett elmondhatjuk, hogy a közösségi oldalak napi látogatói mellett a heti rendszerességgel közösségi oldalakat látogatók aránya is kiemelkedik – bár közel sem annyira mint a naponta látogatók aránya –, s ezekhez képest elenyésző arányban, de jelen van a havi vagy ritkábban mint havi rendszerességgel közösségi oldalakat használók aránya. Ebből is látszik, hogy a vizsgált populáció jelentős részénél jellemző a közösségi oldalak használata, s az is, hogy eltérést mutat az, hogy ezt milyen rendszerességgel teszik.

1. ábra: Közösségi oldal látogatásának gyakorisága

A következőkben nézzük meg ezen közösségi hálózatok nagyságát, szerveződésének sajátosságait, hiszen a használat mellett a szerveződés sajátosságai is olyan információkat hordozhatnak, melyek közelebb vihetnek minket a kutatásunk kérdéseinek világos megválaszolásához.

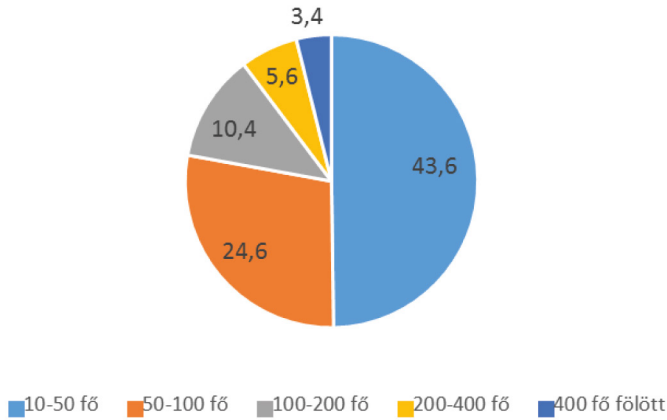
A megelőző tanulmányban⁴ bemutatásra került, hogy milyen sajátosságokkal rendelkezik a közösségi hálózat. Láthattuk azokat a tulajdonságokat, melyek befolyásolják a közösségi kapcsolatok alakulását. A kapcsolati háló kiterjedtsége fontos tényező, bár az erős kapcsolatok mellett természetesen nagy jelentősége van a gyenge kapcsolatoknak is. Azonban az is fontos, hogy a kapcsolati hálót jellemző kapcsolati szám mellett mennyi hálóponttal, azaz

⁴ Lsd: Hadnagy József: Közösségi kapcsolatok szerveződési sajátosságai a digitális térben, és ami mögötte van

személlyel tart kapcsolatot az egyén, miközben működteti a szociális kapcsolati hálóját. Most azon adatok kerülnek elemzésre, melyek a vizsgált személyek kapcsolati hálójának működését befolyásolják. A megelőző tanulmányban arról is szó esik, hogy az IKT eszközök térhódításával új közösségek alakulását figyelhetjük meg. Vajon az ezen eszközöknek köszönhetően kialakult közösségek tényleg eltérnek a hagyományos, személyes kapcsolatokon és találkozáson alapuló közösségi szerveződésektől?

A következő kérdésre adott válaszokat a 2. ábrában foglaltuk össze: hány fő tartozik az egyén személyesen kialakított kapcsolatrendszerébe. Láthatjuk, hogy a válaszadók fele (43,6%) az első kategóriában szereplő kapcsolati számot jelölte meg, azaz 10–50 kapcsolattal rendelkezik, s velük személyes találkozással járó kapcsolatot ápol. A válaszadók 24,6%-a a második kategóriát jelölte meg, s ezek szerint 50–100 fő közötti személy tartozik a személyes találkozással is járó kapcsolatrendszerébe, kapcsolati hálójába. A válaszadók több mint egytizede, 10,4%-a rendelkezik 100–200 fő közötti személyes, közvetlen találkozással járó közösségi hálózattal. Láthatjuk, hogy a kapcsolati háló kiterjedtsége és az ezzel együtt járó hálózati kiterjedtség a vizsgált populáció esetében csökkenő tendenciát mutat. Kevesebb egyén rendelkezik extrém magas létszámot jelentő kapcsolati hálóval, ami a személyes találkozással járó kritérium alapján érthető is. Az erős kapcsolattal leírható közösségi hálózati magba tartozó rokonok, barátok és a velük történő személyes találkozások is nagy odafigyelést igényelnek az egyéntől, ha fontosnak tartja a kapcsolati hálójának ápolását s tudatos működtetését. Elenyésző a válaszadók azon aránya, akik 200–400 fő közötti kategóriát jelölték meg (5,6%), s még kevesebb azok aránya (3,4%) akik a 400 fő fölötti kategória alapján extrém magas számú személyes találkozással járó kapcsolattal rendelkeznek.

Hány fő tartozik a kialakított és működtetett SZEMÉLYES (közvetlen) kapcsolatrendszerébe?(%)

2. ábra: Hány fő tartozik a kialakított és működtetett SZEMÉLYES (közvetlen) kapcsolatrendszerébe

Amennyiben a kumulatív százalékot megvizsgáljuk, láthatjuk, hogy a minta 90%-ának kevesebb kapcsolata van, mint 200 fő, így igazolódik a mi vizsgálatunkban is az előző tanulmányban is említett Dunbar (1996) által megállapított szám. Dunbar (1996) a közösségi hálózatok kiterjedtségének indoklására biológiai, evolúciós magyarázattal szolgált, s azt mondta, hogy a primáták esetében a neokortex és cortex aránya határozza meg azt, hogy mennyi egyed tartozik egy főemlős kapcsolati hálójába. Az evolúció során a túlélést segítette az, ha minél több egyed tartozott az adott életközösséghez, hiszen védettséget jelentett a támadásokkal szemben. Mára már nem a védettség lesz a legfontosabb, viszont a közösségi hálózatban terjedő információk, kapcsolatok, gazdasági lehetőségek előnyt vagy hátrányt jelenthetnek a hálózat tagjai számára. A Dunbar-szám 150, azaz ennyi személyt vagyunk képesek a kapcsolati hálónkba bekapcsolni és számon tartani. Ez a szám jellemzi a vizsgálati minta válaszait is. Ezt a hasonlóságot támasztja alá az első táblázatban szereplő átlag is. A mérési szint miatt tudjuk, hogy átlagot megadni nem lehetne, azonban ha a vizsgált kérdés válaszlehetőségeit s az azokra jellemző válaszokat skálázzuk, s az egész mintára nézve skálaként fogjuk fel, akkor az átlag értelmezhetővé válik. Az 1,8513 átlag így arról tanúskodik,

hogy a válaszadók főleg a második válaszkategória felé tolódnak el válaszaik során, azaz átlagban az 50-100 közvetlen személyes kapcsolattal járó kapcsolati hálóval rendelkeznek. A fentiekben bemutatott s a válaszok skáláján az extrém kapcsolati számmal leírható válaszlehetőségek ismeretében – melyek befolyásolják az átlag kapcsolati számokat – valóban igazolódik a mintában az átlagos 150 fővel jellemezhető kapcsolati háló.

Statistics

N	Valid	437
	Missing	63
	Mean	1,8513
	Mode	1,00

1. táblázat: Hány fő tartozik a kialakított és működtetett SZEMÉLYES (közvetlen) kapcsolatrendszerébe

A mintában szereplő személyes találkozással járó kapcsolati háló kiterjedtségét láthattuk a fentiekben. Milyen sajátosságok, szervező erők jellemzik ezt a kapcsolati hálót? Az alábbiakban az erre vonatkozó kérdésre adott válaszokat elemezzük.

A kapcsolati rendszert alakító tényezőket két módon mértük fel. Először egy (a kapcsolati rendszer alakításhoz kapcsolódó) szempontokat tartalmazó listáról kellett a 3 legfontosabbat kiválasztani. Ezt a kérdést dichotóm módon kódoltuk, azaz választotta/nem választotta. Az alábbi ábra szemlélteti az egyes tényezők választásának arányát. A következő kérdésben arra kértük a válaszadókat, hogy rangsorolják a 3 legfontosabb tényezőt. Reményeink szerint ezáltal részletesebb képet kaphatunk a személyes kapcsolati rendszert működtető tényezőkről.

A személyes kapcsolati rendszer alakító tényezői (Hány esetben választották az alábbi tényezőt - "igen" válaszok aránya)(%)

3. ábra: Kapcsolati rendszerének a legfontosabb alakító, meghatározó tényezője

A dichotóm válaszlehetőségek alapján a fenti diagramból az alábbi sajátosságok állapíthatók meg. A mintában szereplő válaszadók legtöbbször választották (57,9%) a „közös érdeklődés” válaszlehetőséget. Ezek alapján az elméleti áttekintésben szereplő homonímia jelensége alapvető szervező ereje a közvetlen, személyes kapcsolatokkal járó közösségi hálózat szerveződésének. Ezt a sajátosságot támasztja alá a második helyen szereplő válaszlehetőség is, hiszen a „hasonló a gondolkodásunk” válasz is szintén a homonímia jelenséghez kapcsolható. A mintában szereplő válaszadók 56,1%-a választotta ezt a válaszlehetőséget a három legfontosabb tényező közé a megadott lehetőségek közül. A rokonok kapcsolatok ápolása is fontos szerepet tölt be a válaszadók kapcsolati hálójának szerveződésében, hiszen a minta 49,5%-a jelölte meg a legfontosabbak között, így ez a válasz a harmadik legtöbbször megjelölt válasz helyére került. Ez a válaszlehetőség a kapcsolati háló funkcionalitásáról árulkodik. Szervező erő a hasonlóság, szimpátia, valamint az is, hogy mire tudja használni, mi a funkciója az adott kapcsolati hálónak. Hálózatunk tagjai rokonaink, barátaink, így hálózatunk segítenek ezen rokon, baráti kapcsolatok ápolásában is. Viszont az is informatív, hogy a válaszadók

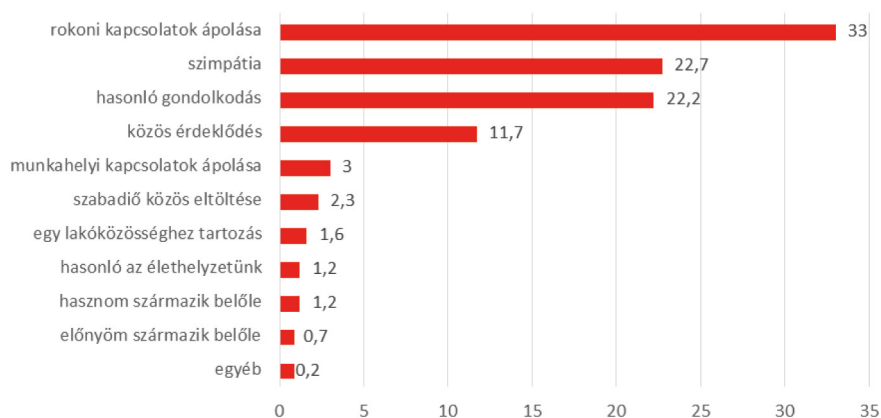
leginkább a hálózat tulajdonságait jelölték meg legnagyobb arányban szervezőerőként (közös érdeklődés, hasonló gondolkodás), s a funkcionalitáshoz kapcsolódó legtöbbet megjelölt válasz a harmadik helyre került. Olyan, mintha az fontosabb lenne, hogy milyen tulajdonságok, sajátosságok alapján szervezik a válaszadók a személyes, közvetlen találkozásokkal járó kapcsolati hálójukat annál, mint hogy milyen funkcióit tudják működtetni és kihasználni a létrejövő közösségi hálózatuknak. A szimpátia választ 42,6%-ban jelölték meg a válaszadók mint a három legfontosabb személyes kapcsolatokkal járó hálózati szervező erő egyikét. Ezek után egy újabb funkcionalitást jelző válaszlehetőség jelenik meg a százalékos arányokat mutató diagramban, hiszen a szabadidő közös eltöltését 34,7%-ban jelölték meg a válaszadók. Ezt követi a munkahelyi kapcsolatok ápolása 29,5%-os választási aránnyal, s láthatjuk, hogy ez a válaszlehetőség is a kapcsolati háló funkcionalitásához kapcsolódik. Hiába van fontos szerepe az ember életében a munkának, s tudjuk azt, hogy a kapcsolati háló hálópontjain fontos szerepet foglalnak el a munkatársak, a közvetlen találkozásokkal járó személyes kapcsolatok alakításánál és az így létrejövő kapcsolati háló szerveződésénél a munkahelyi kapcsolatok ápolása nem foglal el olyan fontos szerepet, mint a homonímia jelensége mögött rejlő okok. A következő kapcsolati hálót szervező ok vagy sajátosság a „hasonló az élethelyzetünk” válasz. Ezt az okot a közvetlen kapcsolatokkal járó hálózatok szerveződése mögötti válaszlehetőségek közül 11,7%-os arányban választották a válaszadók. Tehát nem az lesz a kapcsolati háló szerveződésének a legjellemzőbb indoka, hogy hasonló az élethelyzet, azonban ha megnézzük a fent bemutatott okokat és a százalékos arányokat, akkor láthatjuk, hogy a baráti, rokoni kapcsolatok ápolása, a hasonló gondolkodás, közös érdeklődés válaszok szintén egy kis világ kialakulását eredményezik. Ez nem jár feltétlenül azzal, hogy fontos legyen a hasonló élethelyzet, de a homonímia jelenségének köszönhetően nem a választás motívuma, hanem a választás következménye lesz az, hogy a kapcsolati háló szerveződési sajátosságainak köszönhetően azonos élethelyzetűek kerülnek egy kapcsolati hálóba. Így létrejön a kis világ, melyre jellemző, hogy a hálózat pontjai, azaz a személyek, akik a hálózatot alkotják hasonló gondolkodásúak, hasonló érdeklődésűek, és általában baráti, rokoni kapcsolatban állnak egymással. Vajon az esélyegyenlőség vagy a lehetőségekhez való hozzájutás a hasonlósági elv alapján szerveződő közösségi hálózatokban, az

Így létrejövő kis világokban eltéréseket okoz? Az azonos réteghelyzetben élő egyének a hasonlósági elv alapján azonos réteghelyzetűek közül választva alakítják kapcsolati hálójukat. Így elmondható, hogy ez is hozzájárul a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődéséhez. A kapcsolati tőke bizonyos hálózatok struktúrájából és sajátosságaiból adódóan nem váltható át gazdasági tőkévé vagy kulturális tőkévé. Az egyének be vannak zárva a saját maguk által létrehozott kapcsolati világba, s a kapcsolati hálóra jellemző javakat, tőkéket képesek cirkuláltatni, konvertálni, s bár nem a hasonló élethelyzet a szervező ereje ennek a hálózatnak, azonban mégis az lesz a következmény, hogy a kapcsolati hálóba nagyon is hasonló élethelyzetű egyének kerülnek. A fentebb leírt gondolatokhoz kapcsolódik a következő válaszlehetőség százalékos aránya is. Az „egy lakóközösséghez tartozás” választ a tényezők közül a válaszadók 10,8%-os arányban jelölték meg. Ez a válaszlehetőség és az ehhez kapcsolódó választási arány is alátámasztja az előző tanulmányban leírt ténytet, miszerint megváltozott közösségekről beszélhetünk az új, infokommunikációs eszközöknek köszönhetően. A közösségek leírására használt fogalmak között a lokalitás fogalma régen kiemelkedő volt. A lokalitás fogalma szűken értelmezve a szomszédságot jelentette. A szomszédság nem más, mint az egy lakóközösségben élők szerveződése. Viszont a válaszokból láthatjuk, hogy még a közvetlen találkozással járó, személyes kapcsolatokkal jellemezhető közösségi hálózat alakítása mögött sem húzódik meg az az ok, hogy egy lakóközösséghez tartoznak a hálózat tagjai. Nem fontos már az egy lakóközösséghez tartozás, sokkal fontosabb a hasonlóság, a hasonló gondolkodás, a hasonló érdeklődés. Még az is lehet, hogy a kérdésfeltevés során a válaszlehetőségek értelmezése sem egyértelmű, s már mást jelent az ember számára a személyes találkozás, a közvetlen érintkezés tartalma. Mindezt nem tudjuk, így maradunk a tényeknél, s azt állapíthatjuk meg, hogy sem az azonos élethelyzet, sem az azonos lakóközösség nem olyan magas arányban jelenik meg a minta válaszaiban, mint a személyes kapcsolati háló alakító tényezője, és ennél fontosabb a hasonló gondolkodás, érdeklődés és a baráti, rokoni kötődés. A fenti diagramból még egy nagyon fontos információ kirajzolódik. Igen alacsony százalékos arány jellemzi a válaszadók válaszait az érdek és a haszonhoz kapcsolódó közösségszervező indok esetén. A „hasznom származik belőle” válasz 3,2%-os arányban jelenik meg a három legfontosabb szervező erő sorában. Ezzel az aránnyal ez a válaszlehetőség a sor végére került.

Az „előnyöm származik belőle” válasz mint a személyes kapcsolatrendszer szervező ereje, oka 2,5%-os említési aránnyal került az utolsó helyre. A primáták közösségekbe szerveződtek, s így védekeztek hatékonyan a külső támadásokkal szemben. Egyértelmű érdekük volt az, hogy közösséghez tartozzanak, mert aki elhagyta azt, vagy akit a közösség kizárt magából, nem élte túl, így nem öröközte tovább génjeit sem. Persze a Dunbar-szám ismeretében tudjuk, hogy a kapcsolati háló tagjainak száma korlátozódik 150 főre, így azt is tudjuk, hogy ezen szám ismeretében több 150 fős közösség alakult, s hogy ezen közösségek között milyen különbségek és hasonlóságok voltak, nem tudjuk meg. Azért sem, mert az evolúciós szelekció idődimenziójának köszönhetően retrospektív módon nem vizsgálható. A másik ok az, hogy a primáták és az ember között van egy nagyon fontos különbség, a nyelvhasználat. Az embereket meg tudjuk kérdezni a közösségi hálózatuk szerveződéséről, azonban a nyelvhasználat nem rendelkező emlősöket nem. Az biztos, hogy a mintában szereplő válaszadókat nem jellemzi a hasznosítás és az érdek mint a közösségi háló kialakításának motívuma, illetve nagyon alacsony az említési arány. A társadalmiasulási folyamat, az urbanizáció s az evolúció megváltoztatta a közösségi hálózatok, a személyes kapcsolatok szerveződésének sajátosságait, s a nyelvnek köszönhetően megvalósuló kommunikáció segíti az egyéneket abban, hogy hasonló érdeklődésű, hasonló gondolkodású társaik, valamint barátaik és rokonaik bevonásával alakítsák ki hálózatukat.

A dichotóm válaszlehetőségek elemzése után lehetőségünk nyílik a rangsorok megvizsgálására is. A közvetlen kapcsolatokkal járó személyes kapcsolati háló szerveződése mögött megbúvó okokat a válaszadók rangsorba rendezték. Első helyre rangsorolták az általuk megjelölt három ok közül azt, amelyiket a legfontosabbnak tartják személyes kapcsolati hálójuk szervező-alkító tényezői közül. Ennek a logikának megfelelően rangsorolták a második és a harmadik helyre a másik két személyes hálózatot alakító tényezőt. Ezen rangsorok elemzése további megállapításokra adtak lehetőséget. Az alábbiakban ezt az elemzést mutatjuk be.

Kapcsolati rendszerének a legfontosabb alakító, meghatározó tényezője? Első helyen jelöltek aránya (%)

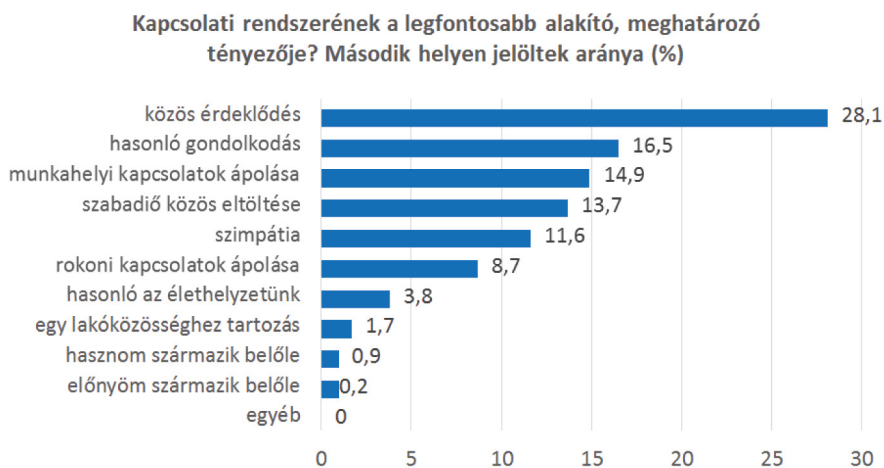

4. ábra: Kapcsolati rendszerének a legfontosabb alakító, meghatározó tényezője

A 4. ábrán láthatjuk, hogy első ranghelyre 33% arányban került a baráti, rokonai kapcsolatok ápolása mint a közvetlen találkozással járó személyes kapcsolatok hálózatának szervező ereje. Tehát személyes kapcsolataink hálózatát főleg a rokonai, baráti kapcsolatok mentén szervezzük. A rokonai, baráti kötelékek erős kapcsolatok. Rokoni, baráti kapcsolataiban rejlő lehetőségek – információ, gazdasági tőke, kapcsolati tőke – nap mint nap elérhetőek az egyén számára, s ezek a lehetőségek nyíltak a kapcsolati háló tagjai számára. Emellett lesz nagyon fontos a gyenge kapcsolatok erejében rejlő lehetőségek megjelenése is a kapcsolati hálóban. A következő ranghelyre került a „szimpátia” válasz a válaszadók 22,7% arányban. Tehát a második legtöbbször első helyen jelölt hálózatszerzői indok a szimpátia. Ez tovább erősíti a homonímia jelenségét hálózataink szerveződését tekintve. Ezt követi a hasonló gondolkodás válasz, mely első helyen a válaszadók 22,7%-ánál jelenik meg. A szimpátia, a hasonló gondolkodás válaszok nem kapcsolódnak a közösségi hálózatok funkcionalitásához. A negyedik legtöbbször első helyen említett válasz 11,7 %-os arányban a közös érdeklődés. A százalékos arányok összegzése alapján láthatjuk, hogy több mint ötven százalékos arányban legjellemzőbb közösségi hálózati szervező erő a hasonlóság. Akár gondolkodásban, akár érdeklődésben, s a szimpátiánk is nagy hatást fejt ki arra, hogy

hogyan szervezzük kapcsolati hálónkat. A közösségi hálózatunk szerveződése szempontjából a funkcionális szervező erők között kiemelkedik a baráti, rokon kapcsolatok ápolásának funkciója, majd elenyésző arányban jelölik legfontosabb, első helyen rangsorolt indokként a további funkcionálisnak tekinthető szervező indokokat, mint a munkahelyi kapcsolatok ápolása (3%), szabadidő közös eltöltése (2,3%). Az első ranghellyel jelölt közösségi hálót szervező erők válaszainak százalékos megoszlása során is jelen van a változó közösségiség felfogásának jelensége, hiszen az „egy lakóközösséghez tartozás” válasz aránya (1,6%) is elenyésző. Valóban új közösségek jelennek meg az egyén életében. Új eszközök használata jellemzi az egyéneket, s ezek használata során új közösségek szerveződnek, így valóban új közösségekhez tartozunk, melyek sajátosságai eltérnek a hagyományos közösségek sajátosságaitól. A „hasznom származik belőle” és az „előnyöm származik belőle” válaszok első helyen említése, illetve ennek aránya elhanyagolható a mintában. A fent bemutatott evolúciós, urbanizációs magyarázat mellett azonban még van egy lehetséges magyarázat. A haszon és az előny értelmezése és jelentése lehet annyira negatív, hogy ennek elővételezése a válaszadók részéről a válasz tudatos hanyagolását idézte elő náluk.

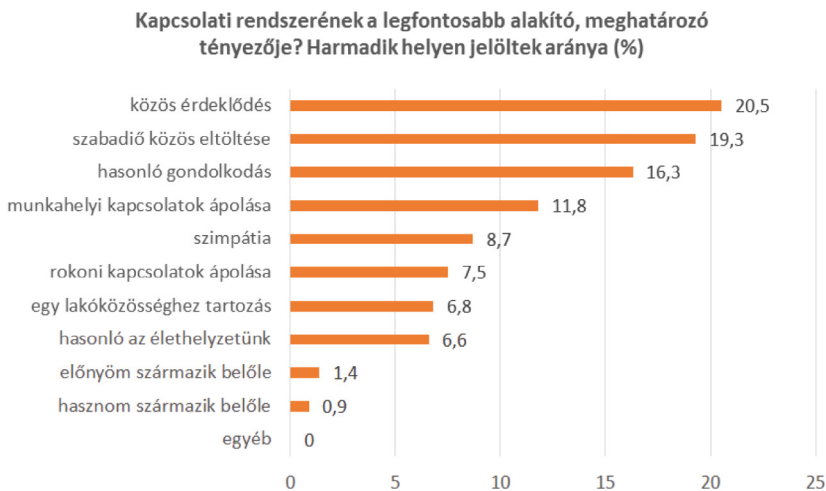
Ezek után nézzük meg a második ranghellyel jelzett válaszok százalékos eloszlását.

5. ábra: Kapcsolati rendszerének a második legfontosabb alakító, meghatározó tényezője

A második ranghellyel jelzett válaszok százalékos arányából láthatjuk, hogy a legnagyobb arányban második ranghelyre kerülő válasz a „közös érdeklődés” volt. A közös érdeklődés 28,1%-ban jelent meg a válaszadók esetében a második ranghelyen. Ezt követi 16,5 %-os arányban a „hasonló gondolkodás” válasz. A két kapcsolati háló sajátosságát leíró válasz után két funkcionális sajátosságot rejtő választ találunk. A munkahelyi kapcsolatok ápolása 14,9%-os arányban jelenik meg a második ranghellyel jelzett válaszok között mint a közvetlen kapcsolattal járó, személyes kapcsolati háló mögött megbúvó szerveződési sajátosság. Ezt követi a szabadidő közös eltöltése 13,7%-os arányban. A második ranghelyre kerülő kapcsolati háló szerveződési sajátosságok között is az utolsó harmadba került, s ezzel látszik, hogy nem jellemző, a hasonló élethelyzet vagy az azonos lakóközösséghez tartozás. Tehát az első ranghelyek százalékos arányában sem, és a második ranghelyek százalékos arányánál sem domináns a két válaszlehetőség. Abban is tendencia rajzolódik ki, hogy a hasszonnal és az érdekekkel összefüggésben lévő válaszok is elhanyagolható százalékos arányban jelennek meg, tehát nem jellemző a mintában szereplő válaszadók esetében a személyes közösségi hálózatuk szerveződésére.

A fentiekhez hasonló tendenciákat látunk a lenti diagramban is, mely a kapcsolati rendszert alakító meghatározó tényezők harmadik ranghellyel jelzett válaszok százalékos megoszlását tartalmazza.

6. ábra: Kapcsolati rendszerének a harmadik legfontosabb alakító, meghatározó tényezője

A 6. ábrából egy különbséget mindenképpen láthatunk az előző, első és második ranghelyen megjelölt személyes kapcsolatrendszer által kialakított közösségi hálózat szerveződése mögött rejlő indokok, sajátosságok válaszlehetőségeinek százalékos megoszlása között. A harmadik ranghelyen jelzett okok százalékos megoszlása alapján kialakult sorrend első három válaszlehetősége között egy funkcionális választ találunk, s az nem a „rokonai, baráti kapcsolattartás”, mely eddig megjelent, hanem a „szabadidő közös eltöltése”. Azonban nem ez a válasz kerül legnagyobb arányban a válaszadóknál a harmadik ranghelyre, hanem 20,5%-os arányban a „közös érdeklődés”. A funkcionálisnak tekinthető „szabadidő közös eltöltése” 19,3% arányban kerül a harmadik ranghelyre, majd ezt követi 16,3% arányban a „hasonló gondolkodás”. A harmadik ranghelyen jelölt válaszlehetőségek sorában százalékos arányok tekintetében fontosabb lesz a „munkahelyi kapcsolatok ápolása” a „baráti, rokonai kapcsolatok ápolásánál”, ami azzal is magyarázható, hogy sokkal nagyobb az aránya annak, hogy a baráti, rokonai kapcsolatok ápolását első ranghelyen jelölték a válaszadók, s ennek megfelelően kisebb lesz azok aránya, akik harmadik ranghelyen jelölik.

Az előzőekben bemutatott diagramokban szereplő adatokból egy matematikai művelet segítségével létrehozhatjuk azt az összesítő diagramot, mely megmutatja a közvetlen kapcsolatokkal járó, személyes kapcsolati hálónk szerveződése mögött megbúvó sajátosságokat. Az alábbiakban ezt láthatjuk.

7. ábra: Személyes kapcsolatrendszer alakító tényezői összpontszámok alapján

A fentiek alapján láthattuk a közvetlen találkozásokkal járó, személyes kapcsolatrendszer során kialakult közösségi hálózat alakító tényezőit. Az alábbiakban a közösségi oldalak által létrejövő közösségi hálózat sajátosságaira világítunk rá a kutatás eredményeinek elemzésével.

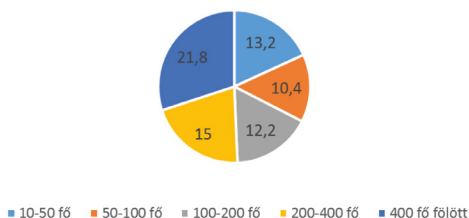
Közösségi oldalakon kialakított kapcsolati háló

Tudjuk, hogy a legelterjedtebb IKT eszköz a telefon, azonban azt is látjuk, hogy a Facebook megjelenésével rohamosan nőtt azoknak a száma, akik bekapcsolódtak a világhálón keresztül biztosított közösségi szerveződésbe, s ma már nagyon kevés ember van, aki nem tartozik valamilyen közösségi oldalhoz. Azt is láthattuk a fent bemutatott eredmények között, hogy a mintában szereplő egyének milyen arányban használják a közösségi oldalakat. A következőkben megtudhatjuk, hogy mekkora kiterjedésű hálózathoz kapcsolódnak a közösségi oldalaknak köszönhetően az emberek.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	10-50 fő	66	13,2	18,2	18,2
	50-100 fő	52	10,4	14,3	32,5
	100-200 fő	61	12,2	16,8	49,3
	200-400 fő	75	15,0	20,7	70,0
	400 fő fölött	109	21,8	30,0	100,0
	Total	363	72,6	100,0	
Missing	System	137	27,4		
Total		500	100,0		

2. táblázat: Hány kapcsolattal rendelkezik a közösségi oldalaknak köszönhetően

Hány kapcsolattal rendelkezik a közösségi oldalaknak köszönhetően?(%)

8. sz. ábra: Hány kapcsolattal rendelkezik a közösségi oldalaknak köszönhetően

A minta 21,8%-a 400 fő fölötti választ jelölte meg, így a válaszadók egy ötödére jellemző ez a szám. Az ábra fölött lévő táblázat viszont azt is mutatja, hogy 27,4% hiányzó adattal kell számolnunk. Ennek több oka is lehet. Hiányozhatnak az adatok a válaszadó hajlandóságából adódóan, de hiányozhatnak az adatok abból adódóan is, hogy a válaszadók nem használnak közösségi oldalakat. Azoknál a válaszadóknál, akik közösségi oldalakat használnak, az ennek köszönhetően becsatornázott kapcsolati hálóba tartozó egyének száma százalékos arányok tekintetében extrém magas kapcsolati számot mutat. A válaszadók 12,2%-a 100–200 fő közötti egyénnel tart kapcsolatot, vagy inkább ennyi fő tartozik a kapcsolati hálójukba közösségi oldalakon keresztül. A válaszokban 15%-os arányban jelenik meg a közösségi oldalakon keresztül létre jövő kapcsolati hálóba tartozó egyének számát tekintve a 200–400 fő.

3. táblázat: Hány kapcsolattal rendelkezik a közösségi oldalaknak köszönhetően

Statistics

Hány kapcsolattal rendelkezik a
közösségi oldalaknak köszönhetően

N	Valid	363
	Missing	137
Mean		3,3003
Mode		5,00

A táblázatban szereplő átlag és módusz értékek is a fenti állításokat támasztják alá. Ha a válaszlehetőségeket intenzitás alapján kezeljük, akkor a 3,3003 átlagot úgy értelmezhetjük, hogy a válaszadókat átlagban a harmadik válaszlehetőség jellemezte, mely válasz mögött a 100–200 fő húzódik meg. Azaz a mintát átlagban az jellemzi, hogy a közösségi oldalakon keresztül 200 főnél valamivel több kapcsolattal rendelkeznek. A módusz értékből kitűnik (5), hogy az ötödik válasz kategóriát jelölték meg a leggyakrabban, mely válasz mögött a 400 fő fölötti számot fedezhetjük fel.

4. táblázat: Közösségi oldalak kapcsolati rendszerének a legfontosabb alakító, meghatározó tényezője

Közösségi oldal által létrejövő kapcsolatok legfontosabb alakító, meghatározó tényezői

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	hasonló gondolkodás	71	14,2	24,0	24,0
	közös érdeklődés	62	12,4	20,9	44,9
	szabadidő közös eltöltése	32	6,4	10,8	55,7
	szimpátia	25	5,0	8,4	64,2
	hasonló az élethelyzetünk	13	2,6	4,4	68,6
	rokoni kapcsolatok ápolása	60	12,0	20,3	88,9
	munkahelyi kapcsolatok ápolása	20	4,0	6,8	95,6
	egy lakóközösséghez tartozás	5	1,0	1,7	97,3
	előnyöm származik belőle	4	,8	1,4	98,6
	hasznom származik belőle	3	,6	1,0	99,7
	egyéb	1	,2	,3	100,0
	Total		296	59,2	100,0
Missing	System	204	40,8		
Total		500	100,0		

9. ábra: Közösségi oldalak kapcsolati rendszerének a legfontosabb alakító, meghatározó tényezője

Az eddigi elemzés során kiderült, hogy a közösségi oldalakon keresztül hoznak létre legnagyobb kiterjedésű kapcsolati hálót a vizsgálatban részt vevők, így fontos kérdés, hogy milyen alakító tényezők jellemzik ezt a közösséget. A válaszadók ennél a kérdésnél is a lehetséges válaszok közül a három legfontosabbat választhatták ki, majd ezt a három tényezőt rangsorolták. Az első helyen jelölt hálózatalakító tényezők közül a válaszadók 24%-a jelölte meg a „hasonló gondolkodás” válaszlehetőséget, majd az első helyen megjelölt tényezők közül 20,9%-a a válaszadóknak a közös érdeklődést választotta. Ez a két adat egyértelműen alátámasztja a homofília jelenségét, azaz az óriási mennyiségű egyént hálózatba szervező közösségi oldalak esetében is a hálózat szervező ereje a hasonlósági elvben keresendő. A „rokoni kapcsolatok ápolása” választ az első helyre rangsorolta a válaszadók 20,3%-a. Az „egy lakóközösséghez tartozás” mint kapcsolati hálót alakító tényező a közösségi oldalaknál igen alacsony arányban (1,7%) jelent meg.

Az alábbiakban a második ranghelyen jelölt alakító tényezők százalékos megoszlását mutatjuk be.

A válaszadók 25,9%-a a közös érdeklődést jelöli meg mint a második legfontosabb közösségi oldalon keresztül létrejövő kapcsolati hálót alakító tényező. Ezt követi 15,5%-al a „rokoni, baráti kapcsolatok” válasz, azaz a második ranghelyre kerülő alakító tényezők közül a válaszadók közel egyhatoda jelöli meg ezt a válaszlehetőséget. A „szabadidő közös eltöltése” 14,1 %-os arányban itt is előrébb kerül, mint azt a telefonnál láthattuk. Ahogy az első ranghelyre került hálózatalakító tényezők esetében láthattuk, itt a második ranghelyre került alakító tényezőknél is megjelenik a munkahelyi kapcsolatok ápolása.

5. sz. táblázat: Közösségi oldalak kapcsolati rendszerének a második legfontosabb alakító, meghatározó tényezője

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	hasonló gondolkodás	32	6,4	10,8	10,8
	közös érdeklődés	77	15,4	25,9	36,7
	szabadidő közös eltöltése	42	8,4	14,1	50,8
	szimpátia	39	7,8	13,1	64,0
	hasonló az élethelyzetünk	24	4,8	8,1	72,1
	rokonok kapcsolatok ápolása	46	9,2	15,5	87,5
	munkahelyi kapcsolatok ápolása	19	3,8	6,4	93,9
	egy lakóközösséghez tartozás	7	1,4	2,4	96,3
	előnyöm származik belőle	6	1,2	2,0	98,3
	hasznom származik belőle	3	,6	1,0	99,3
	egyéb	2	,4	,7	100,0
	Total		297	59,4	100,0
Missing	System	203	40,6		
Total		500	100,0		

10. sz. ábra: Közösségi oldalak kapcsolati rendszerének a második legfontosabb alakító, meghatározó tényezője

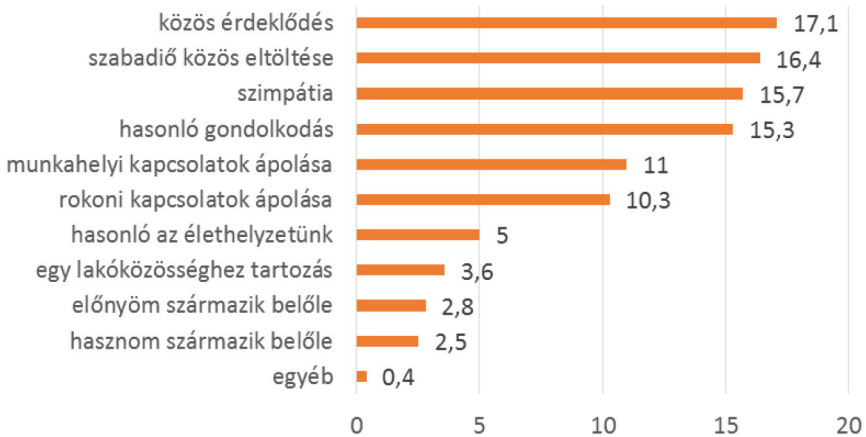
Azt is láthatjuk a fenti ábrán, hogy a lakóközösséghez tartozás szintén nem fontos alakító tényezője a közösségi oldalakon keresztül szerveződő kapcsolati hálózatnak, ami alátámasztja Hadnagy előző tanulmányában tett megállapítását, miszerint változik a közösség fogalma. Változnak a közösségek sajátosságai. Már nem egyértelmű fogalma a közösségnek a lokalitás és a szomszédság, azaz valóban változik a közösség tartalma és a szerveződése is, hiszen az IKT eszközök egy másfajta **közösségi kapcsolat kialakítását teszik lehetővé. Ez együtt jár egy új tőkekonverziós lehetőséggel is, melynek kihasználásában nagy szerep juthatna a közösségi kapcsolatoknak.**

Az alábbiakban nézzük meg a közösségi kapcsolatok alakító, meghatározó tényezői hogyan alakulnak a harmadik ranghelyre sorolt válaszok esetében.

6. sz. táblázat: Közösségi oldalak kapcsolati rendszerének a harmadik legfontosabb alakító, meghatározó tényezője

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	hasonló gondolkodás	43	8,6	15,3	15,3
	közös érdeklődés	48	9,6	17,1	32,4
	szabadidő közös eltöltése	46	9,2	16,4	48,8
	szimpátia	44	8,8	15,7	64,4
	hasonló az élethelyzetünk	14	2,8	5,0	69,4
	rokonok kapcsolatok ápolása	29	5,8	10,3	79,7
	munkahelyi kapcsolatok ápolása	31	6,2	11,0	90,7
	egy lakóközösséghez tartozás	10	2,0	3,6	94,3
	előnyöm származik belőle	8	1,6	2,8	97,2
	hasznom származik belőle	7	1,4	2,5	99,6
	egyéb	1	,2	,4	100,0
	Total		281	56,2	100,0
Missing	System	219	43,8		
Total		500	100,0		

Közösségi oldalak kapcsolati rendszerének a legfontosabb alakító, meghatározó tényezője? Harmadik helyen jelöltek aránya (%)

11. sz. ábra: Közösségi oldalak kapcsolati rendszerének a harmadik legfontosabb alakító, meghatározó tényezője

A 10. ábrán láthatjuk, hogy a harmadik helyen jelölt kapcsolati hálózatot alakító, meghatározó tényezők közül a válaszadók 17,1%-a jelölte a „közös érdeklődés” választ, ami a homofília jelenségéhez kapcsolódó válasz. A közösségi oldalakon létrejövő kapcsolati hálózat alakító tényezői között a harmadik ranghelyen szereplők közül a válaszadók 16,4%-a jelölte a funkcionalitást jelentő „szabadidő eltöltése” választ. Ezt követi 15,7%-kal a „szimpátia” és 15,3%-kal a „hasonló gondolkodás” válasz, mindkettő a hasonlósági elvet alátámasztó válasz. Az előnyt és a hasznot jelentő válaszok az arányokat figyelembe véve utolsó helyre kerülnek.

A ranghelyek, valamint a mintában szereplő válaszadók válaszainak gyakorisága alapján, csakúgy mint a személyes találkozókkal járó kapcsolati rendszer vizsgálatánál egy speciális számítással az alábbiakban, összesítve láthatjuk a közösségi oldalakon létrejövő kapcsolati háló alakító, meghatározó tényezőit.

A közösségi oldalak kapcsolati rendszerének legfontosabb alakító, meghatározó tényezői (Összpontszámok alapján)

11. ábra: A közösségi oldalak kapcsolati rendszert alakító tényezők összesítése

A 11. ábrán első helyen szerepel a „közös érdeklődés” válasz mint a közösségi oldalon keresztül létrejövő kapcsolati háló alakító, meghatározó tényezője. Ezt követi második legjobban jellemző alakító tényezőként a „hasonló gondolkodás”. Harmadik helyen jelenik meg az alakító tényezők között a „rokoni kapcsolatok ápolása”, majd a „szabadidő közös eltöltése”. Az első két helyen szereplő, alakító tényező a hasonlósági elv alapján szerveződő hálózatok mögöttes tényezői közé tartozik. Az ezt követő rokoni kapcsolattartás pedig az erős kapcsolatokban rejlő lehetőségek kiaknázását teszi lehetővé. A tőkekonverzió szempontjából az óriási kapcsolati számmal rendelkező közösségi oldalak fantasztikus lehetőségeket biztosíthatnak a hálózat tagjai számára. Azonban a hálózat szerveződése mögött rejlő törvényszerűségek (hasonlósági elv, erős kapcsolatok ápolása, kiaknázása) nehéz helyzetbe hozzák a hálózat tagjait akkor, ha a kapcsolati tőkét más tőketípusra szeretnék átváltani. Akkor pedig még nehezebb a helyzet tőkekonverzió szempontjából, ha a személyes kapcsolati hálóban való lét nélkülözi a tudatosságot. Hatodik helyen találjuk a „munkahelyi kapcsolatok ápolása” válaszlehetőséget, s ezt követi a „hasonló élethelyzet”. Ebből is látszik, hogy a válaszadók nem tartják

fontos hálózatalakító tényezőnek azt, hogy a hálózatukba hasonló élethelyzetű egyént csatornázzanak be. Viszont az első, azaz meghatározó tényezők között ott találjuk a hasonló érdeklődést és a hasonló gondolkodást. Kérdés, hogy ez a két tényező lehetővé teszi-e az emberek számára azt, hogy tőlük eltérő státuszú, szociokulturális sajátosságokkal rendelkező egyéneket kapcsoljanak be hálózatukba? Amennyiben a válasz igen, akkor a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődésében az IKT eszközök segítségével létrejövő közösségek közül a közösségi oldalak segíthetik a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentését. Amennyiben az előző kérdésre adott válasz nem lesz, akkor a közösségi oldalak segítségével létrejövő közösségek növelik a rétegek közötti egyenlőtlenséget.

A haszon és az érdek válaszok a minta egészében a végére kerültek, azaz a válaszadók ezeket a hálózatot alakító tényezőket nem tartották fontosnak. Fontos kérdés, hogy a fogalmakhoz tapadó negatív jelentések miatt történt ez, vagy más oka van. Granovetter (1991) a gyenge kapcsolatok erejébe vetett hite során elmondja, hogy az egyén például munkához jutás esetén nagyobb eséllyel fordulhat a gyenge kapcsolatait jelentő személyek felé, mint azokhoz, akikkel napi kapcsolatot tart. Mi ez, ha nem a gyenge kapcsolatokban rejlő lehetőségek kihasználása vagy bizonyos érdek mentén a kapcsolati háló működtetése. Ennek ellenére a válaszadók a haszon és érdek válaszokat mint válaszlehetőségeket elutasították.

Fentiekben láthattuk a közösségi oldalakon kialakuló kapcsolati háló alakító, meghatározó tényezőit s azokat a sajátosságokat, melyek meghatározzák ennek a hálózatnak a működését.

A 21. század egyik legnagyobb közösségalkakító eszköze a közösségi oldal. Rengetegen kapcsolódnak, így válnak egy közösség tagjává a Facebook, a Twitter, az Instagram rendszereknek köszönhetően, így a kutatásunk során mi is kiemelt szerepet szántunk ennek az eszköznek. Az alábbiakban a kérdőívben szereplő kérdés húsz itemének elemzésével tárjuk fel a vizsgálati mintában szereplő válaszadók használati szokásait a közösségi oldalakkal kapcsolatban.

7. sz. táblázat: A 33-as kérdés átlagai, módusza, szórása

	Átlag	Módusz	Szórás
A közösségi oldalakat kapcsolati hálómba tartozó személyekről szóló információk megszerzésére használom.	3,1407	3,00	1,21535
A közösségi oldalakat a rólam szóló információk továbbítására használom a kapcsolati hálómba tartozó személyek között.	2,5352	2,00	1,21259
A saját közösségi oldalamra mindenkit felveszek, aki engem bejelöl.	1,9052	1,00	1,18537
A saját közösségi oldalamon mindenkinek korlátlan hozzáférési lehetőséget biztosítok.	2,1193	1,00	1,34341
Azért csatlakozok más közösségi oldalához, mert hasznos információkhoz juthatok ezáltal.	2,7130	3,00	1,29096
Fontos, hogy minél több ismerősöm legyen a közösségi oldalamon.	1,8012	1,00	1,15922
Csak azokat jelölöm vissza a közösségi oldalakon, akikkel rendszeres kapcsolatot szeretnék tartani.	3,2485	3,00	1,29956
Fontos, hogy a közösségi oldalamon megjelölt személyekkel a mindennapi életben is tartsam a kapcsolatot.	2,8988	3,00	1,25473
Fontos, hogy a profil oldalamon hozzám hasonlóak jelenjenek meg.	2,4738	3,00	1,18768
Nem jelölöm vissza azt a személyt, vagy szervezetet, vagy közösséget, aki látszólag nagyon eltérő.	2,8462	1,00	1,44264
Törlöm az oldalamról azokat, akikről kiderül, hogy nézeteivel, céljaival nem értek egyet.	2,6738	1,00	1,39033
Olyan közösségi oldalakhoz csatlakozok, ahonnan tudom hasznosítani az ott lévő információkat, kapcsolatokat.	3,3293	3,00	1,25914
Azért csatlakozok közösségi oldalakhoz, mert ezzel közösségekhez tartozhatok.	2,1988	1,00	1,17760

Kapcsolataimat inkább a közösségi oldalakon keresztül tartom fent és ápolom, mint személyesen.	2,0213	1,00	1,12906
A közösségi oldalak látogatása, használata számomra esetleges, nem tudatosan csatlakozok vagy csatlakoztatok.	2,1162	1,00	1,10712
Kapcsolataimat inkább a való életben ápolom személyes találkozásokkal, s nem a közösségi oldalakon keresztül alakítom.	3,8476	5,00	1,11479
Fontos, hogy a közösségi oldalamon ismert, népszerű személyek is jelen legyenek.	1,6361	1,00	,98718
Inkább én keresem a kapcsolatokat, és jelölöm meg ismerősként az embereket.	2,1498	1,00	1,10999
Válogatok azok közül, akik bejelölnek, hogy kit vegyek fel ismerősként.	3,3293	5,00	1,42331
A hasonló érdeklődésű és státuszú személyeket szívesebben jelölöm be ismerősként.	2,9665	3,00	1,36428

Az itemeket három csoportba sorolhatjuk, s az elemzést is ezen szempontokhoz tartozó itemek adatainak bemutatásával valósítjuk meg. Ezek a következők:

1. A hasznos használati indexhez tartozó itemek

Ezek az itemek arról adnak információt, hogy a válaszadók mire használják a közösségi oldalakat.

2. Online és offline közösségek előnyben részesítéséhez kapcsolódó itemek

Ezek a kijelentések információt közölnek arról, hogy a válaszadók hogyan gondolkodnak a közösségi oldalakon kialakult közösségek és a személyes kapcsolatokkal járó közösségek viszonyáról.

3. A közösségi hálózat szerveződéséhez kapcsolódó itemek

Az ide tartozó kijelentések megmutatják, hogy a válaszadók hogyan használják a közösségi oldalakat, azaz hogyan kapcsolódnak és válnak részesévé egy közösségi hálózatnak.

1. A hasznos használati indexhez kapcsolódó itemek eredményeinek bemutatása

Ide tartozó kijelentések:

- A közösségi oldalakat kapcsolati hálómbe tartozó személyekről szóló információk megszerzésére használom.
- A közösségi oldalakat a rólam szóló információk továbbítására használom a kapcsolati hálómbe tartozó személyek között.
- Azért csatlakozok más közösségi oldalához, mert hasznos információkhoz juthatok ezáltal.
- Olyan közösségi oldalakhoz csatlakozok, ahonnan tudom hasznosítani az ott lévő információkat, kapcsolatokat.
- Azért csatlakozok közösségi oldalakhoz, mert ezzel közösségekhez tartozhatok.

A hasznos használati indexhez kapcsolódó itemek közül az ötből három móduszértéke 3 volt, s mivel a válaszadók egyébként ritkán használták az 5-ös értéket, így tekinthetünk ezekre a válaszokra úgy, mint amelyek inkább jellemzik a válasz adókat, mint nem. Ezek alapján megállapíthatjuk, hogy a közösségi oldalakon keresztül létrejövő kapcsolati háló szerveződésénél fontos a hasznosság. Emlékezhethetünk, hogy amikor arról kérdeztük a mintában szereplőket, hogy mely alakító tényezőket emelnék ki a közösségi oldalon keresztül létrejövő kapcsolati háló alakító tényezői közül, s a legfontosabb három tényezőt rangsorolni kellett, a válaszadók kevésbé preferálták az „előnyöm származik belőle” és a „hasznom származik belőle” válaszokat. Most viszont ennél a kérdésnél a válaszlehetőségek finomításával, differenciálásával úgy tűnik, a hasznosság mégis fontos a vizsgálati alanyoknak. A szórásértékek magas volta azonban jelzi azt, hogy a minta nem volt egységes. A hasznosságról szóló itemek közül kettőre nem a 3-as móduszérték volt jellemző. Az egyik kijelentés az volt, hogy azért csatlakozok közösségi oldalakhoz, mert így közösséghez tartozhatok. Itt a móduszérték 1-es volt, tehát ez egyáltalán nem jellemzi a válaszadókat, viszont itt is az igen magas szórásérték azt mutatja, hogy nagyon nagy eltérés volt a válaszadók megítélését tekintve.

A másik item, melynek a móduszértéke 2-es volt, arról szólt, hogy azért csatlakoznak a közösségi oldalakhoz, mert az egyén a róla szóló információkat osztja meg a közösségi oldalon keresztül. Tehát a válaszadók nem szívesen osztják meg másokkal a magukról szóló információt, illetve nem erre használják, s nem ezért szövik kapcsolati hálójukat a közösségi oldalon keresztül. Viszont jellemző volt a válaszadókra az, hogy a közösségi oldalakon keresztül kialakított hálózatukat a benne lévő személyekről szóló információk megszerzésére használják.

2. Online és offline közösségek előnyben részesítéséhez kapcsolódó itemek bemutatása

Ide tartozó kijelentések:

- Fontos, hogy a közösségi oldalamon megjelölt személyekkel a mindennapi életben is tartsam a kapcsolatot.
- Kapcsolataimat inkább a közösségi oldalakon keresztül tartom fent és ápolom, mint személyesen.
- Kapcsolataimat inkább a való életben ápolom személyes találkozókkal, s nem a közösségi oldalakon keresztül alakítom.

Az online és offline közösségek preferálásához kapcsolódó kijelentések móduszértékei egyértelműen egy irányba mutatnak. Hiába hidalja át a közösségi oldal által biztosított lehetőség a térbeli távolságokat, s azt gondolhatnánk, hogy virtuális közösségek jönnek létre, a válaszadók egyértelműen jelezték, hogy az így létrejövő kapcsolati hálózatot jellemzi az, hogy az online közösségiség az offline világban is működik. A válaszadók egyértelműen jelezték azt, hogy a közösségi oldalakon kialakult kapcsolati hálójukat a mindennapi élet során is működtetik, s törekszenek a személyes kapcsolatok működtetésére. Úgy tűnik, hogy a szociális szükségletét az egyén nem képes kielégíteni a közösségi hálózaton keresztül létrejövő közösségekben, közösségekkel. A mintában szereplő válaszadóknak szükségük van a mindennapi élet során felkínálkozó személyes találkozásra. A Csányi (2003) által leírt szociális kurdzás tehát nagyon is jellemzi a válaszadókat, s az is látszik, hogy ezt az igényüket az emberek személyes találkozásokra vágyva és azt megvalósítva akarják elérni. Azonban arra is figyelni kell, hogy a válaszadók milyen magas számot adtak meg akkor, amikor arra kérdeztünk rá, hogy mennyi kap-

csolattal rendelkeznek a különböző IKT eszközökön keresztül létrejövő kapcsolati hálózatuknak köszönhetően. Ebből a szempontból kiemelkedő volt a közösségi oldal, s ezt a kapcsolati számot szinte képtelenség fenntartani személyes, közvetlen találkozásokkal, vagy ahogyan Csányi (2003) írta, egész nap csak ezzel kellene foglalkoznia az egyénnek. Tehát a közösségi oldalaknak köszönhetően igen nagy kiterjedésű kapcsolati hálózatot hoznak létre a vizsgálatba bevont alanyok, ugyanakkor arra is törekednek, hogy ezt a kapcsolati hálót személyes találkozásokon keresztül is működtessék.

3. A közösségi hálózat szerveződéséhez kapcsolódó itemek bemutatása

Ide tartozó kijelentések:

- A saját közösségi oldalamra mindenkit felveszek, aki engem bejelöl.
- A saját közösségi oldalamon mindenkinek korlátlan hozzáférési lehetőséget biztosítok.
- Fontos, hogy minél több ismerősöm legyen a közösségi oldalamon.
- Csak azokat jelölöm vissza a közösségi oldalakon, akikkel rendszeres kapcsolatot szeretnék tartani.
- Fontos, hogy a profil oldalamon hozzám hasonlóak jelenjenek meg.
- Nem jelölöm vissza azt a személyt, vagy szervezetet, vagy közösséget, aki látszólag nagyon eltérő.
- Törölöm az oldalamról azokat, akikről kiderül, hogy nézeteivel, céljaival nem értek egyet.
- A közösségi oldalak látogatása, használata számomra esetleges, nem tudatosan csatlakozok vagy csatlakoztatok.
- Fontos, hogy a közösségi oldalamon ismert, népszerű személyek is jelen legyenek.
- Inkább én keresem a kapcsolatokat, és jelölöm meg ismerősként az embereket.
- Válogatok azok közül, akik bejelölnek, hogy kit vegyek fel ismerősként.
- A hasonló érdeklődésű és státuszú személyeket szívesebben jelölöm be ismerősként.

A fenti itemek móduszértékei alapján két csoportra bonthatóak a kijelentések. Egyik része az itemeknek 1-es móduszértékekkel jellemezhetőek, azaz a válaszadókat egyáltalán nem jellemzi a kijelentés akkor, amikor a közösségi oldalakon keresztül kialakítják a kapcsolati hálójukat. Nem jellemző a válaszadókra az, hogy a közösségi oldalakon bárkit felvesznek a saját oldalukra, aki őket bejelöli. Azaz a vizsgálati személyek válogatnak. Az sem jellemzi a válaszadókat, hogy bárkinek korlátlan hozzáférést biztosítanak saját közösségi oldalukhoz, azaz védik magukat. Ez azt is jelenti, hogy a külső világból érkezőknek lehetetlen bejutni egy belső világba, ha azt nem akarja a belső világhoz tartozó személy, aki tudatosan alakítja kapcsolati hálóját. Az sem jellemzi a mintában szereplőket, hogy fontos lenne számukra, hogy minél többen tartozzanak a közösségi oldalakon létrejövő kapcsolati hálójukba. Igaz, ismerjük azt is, hogy a közösségi oldalakon keresztül rendelkeznek a legtöbb kapcsolattal a kutatásba bevontak, mégis úgy tűnik, hogy jellemzően nem törekednek arra, hogy ez a hálózat minél nagyobb legyen. Ennél az itemnél kimagaslóan nagy volt a szórásérték, így itt is elmondhatjuk, hogy a minta nem volt homogén ezen válasz esetén. A válaszadók látszólagos ellentmondásba keveredtek a további elutasított itemek tekintetében. Nem jellemzi őket – hiszen 1-es móduszértéket kapott – az, hogy törölnék a tőlük eltérő személyeket, és az sem, hogy törölnék azokat a személyeket, akik nézetei, céljai eltérőek lennének a válaszadó céljaitól, nézeteitől. Ugyanakkor nagyon jellemző rájuk – 3-as és 5-ös móduszérték – az, hogy válogatnak azok közül, akik bejelölik őket, hogy kit vegyenek fel közülük a kapcsolati hálójukba. Valamint az is jellemzi őket, hogy hasonló érdeklődésű és hasonló státusszal rendelkező személyeket szívesebben vesznek fel a közösségi oldalakon keresztül szerveződő kapcsolati hálójukba. Hasonló jelenséggel állhatunk szemben, mint amelyet a haszon és az érdek jellegű válaszoknál kifejtettünk, a negatív tartalmú válaszokat mintha szemérmesebben ítélték volna meg a válaszadók, s később a differenciáltabb válaszlehetőségeknél kiderülnének a valós motívumok. Magas szórásértékek jellemezték ezeket a válaszlehetőségeket is, ami alól kivételt képzett a „Fontos az, hogy a közösségi oldalon ismert, népszerű személyek is jelen legyenek” válasz. Ezen item megítélésében nagyon egységes volt a vizsgálati minta, a válaszok alapján azt állapíthatjuk meg, hogy ez a sajátosság nem jellemezte a válaszadókat.

Összegzés

Az IKT eszközök térhódításával új közösségek jönnek létre, melyek közösség-szerveződési szabályai eltérőek. Az IKT eszközök által létrejövő közösségi hálózatok nem véletlenszerű hálózatok. Tudatos szervező erők jelennek meg, melyek magukban hordozzák az „egyenlőtlenség” lehetőségét is. A szabályszerűségek feltárásával közelebb kerülhettünk a különböző társadalmi rétegek közösségi hálózatszerveződésének sajátosságaihoz, melyek támogatják vagy nehezítik a társadalmi javakhoz való hozzájutást. Minél jobban értjük a közösségi hálózatok mögött rejlő tudatos szervező erőket, annál nagyobb esélyünk van a professzionális, adekvát intervenciók megtervezésére.

Jelen írásunkban leginkább arra láthattunk rá, hogy mekkora kiterjedésű közösségi hálózatot hoznak létre a vizsgálati mintába bevont személyek. Az is kitűnik, hogy a közvetlen találkozásokkal járó, személyes kapcsolaton keresztül kialakított közösségi hálózatot milyen sajátosságok jellemzik, és hány fő tartozik ebbe a kapcsolati rendszerbe, mik a legfontosabb alakító, meghatározó tényezők.

Felhasznált irodalom:

Dunbar, R. (1996):

Grooming gossip, and the evolution of language.

Faber & London.

Csányi Vilmos (2003):

Az emberi természet. Humánetológia.

Budapest, Vince Kiadó.

Granovetter, Mark (1991 [1988]):

A gyenge kötések ereje. A hálózatelmélet felülvizsgálata.

In Angelusz Róbert – Tardos Róbert (szerk.): *Társadalmak rejtett hálózata.*

Budapest: Magyar Közvéleménykutató Intézet.

DR CZÖVEK ANDREA – DR FAZAKAS IDA

Társadalmi egyenlőtlenségek és internethasználati szokások

KUTATÁSI TANULMÁNY⁵

I. Problémafelvetés

Néhány évtizede a technológiai innováció és fejlesztés (PC multimédia, internetes stb.) egyre fontosabb helyet foglal el az emberek életében. A technológiai, információs és kommunikációs forradalom megváltoztatta az emberek mindennapi életét. Gyorsabb az információ terjedése, bővül az egyén és a társadalom kommunikációs tere.

Ez a folyamat különösen felgyorsult az utóbbi 10-15 évben. (Rouet 2005), és a mindennapi élet számos területére kiterjedt: kultúra, politika, oktatási rendszer, egészségügy, adminisztráció, a munka világa, közlekedés, szórakozás és egyébek.

Nem minden szakember értett egyet azzal, hogy ez a technológiafejlődés csak pozitívumokkal, előnyökkel jár. Wolton azt hangsúlyozza, hogy a technológiai fejlődésnek egyik negatív hatása az, hogy az emberek közötti közvetlen kommunikáció, a szociális kommunikáció háttérbe szorul. (Wolton 200, id. Rouet 2005) Breton véleménye szerint ennek a fejlődésnek egy lehetséges negatív hatása az, hogy ezáltal *kitermelődnek újabb szociokulturális egyenlőtlenségek*. (Breton 2000 id. Rouet 2005) *A kutatásunkban mi ez utóbbi felvetés vizsgálatára vállalkozunk.*

5 TÁMOP-4.2.2.C-11/1/KONV Előremutató infokommunikációs technológiák kutatásának támogatása, valamint a kapcsolódó IT szakember-utánpótlás biztosítása című pályázat

Megkülönböztethető és megkülönböztetendő egymástól a hagyományos társadalmi egyenlőtlenségek és a digitális egyenlőtlenségek kapcsolatának két, logikailag eltérő vizsgálata. Az egyik esetben a figyelem arra irányul, hogy a hagyományos társadalmi egyenlőtlenségek hogyan hatnak az infokommunikációs eszközök használatára (a magyarázandó változó az IKT-használat, a magyarázó a társadalmi státusz és annak dimenziói). A másik esetben a kérdés ellentétes irányú: arra vagyunk kíváncsiak, hogy ezen eszközök használata hogyan hat (hat-e) az egyén vagy csoport társadalmi státuszára (a magyarázandó változó a társadalmi státusz és annak dimenziói, a magyarázó változó az IKT-használat). Az első kérdés abban az esetben releváns szociológiailag, ha feltételezzük, hogy a második összefüggés létezik, vagyis a társadalmi rétegzettségben elfoglalt helyre hatással van az infokommunikációs eszközök használata.

Kutatásunkban mi arra keressük a választ, hogy az infokommunikációs eszközök térhódítása hogyan járul hozzá a hagyományos társadalmi egyenlőtlenségekhez.

Az internet társadalmi egyenlőtlenségekre, rétegződésre gyakorolt hatásaival foglalkozva a fő kérdésünk az, hogy az internet terjedésével az egyes társadalmi rétegek közötti különbségek változnak-e, és ha igen, növekednek, avagy csökkennek.

I.2. A kutatás célja:

1. Célunk megvizsgálni, hogy bizonyos meghatározott társadalmi csoportok tagjai mennyire, hogyan használják az internetet (hasznos használati index), vagyis a különböző társadalmi csoportok IKT eszközhasználati szokásainak feltárása.
2. A kutatás célja továbbá, hogy megvizsgáljuk, hogyan zajlik, és mennyire meghatározottak – a társadalmi és a társadalom alrendszereinek működési sajátosságai által meghatározott – a társadalmi rétegződés által az internet és az IKT eszközök mezejében – a digitális térben – a tőkekonverzációs folyamatok.
3. Vizsgálat tárgyává tesszük, hogy a társadalom különböző – speciális sajátosságokkal bíró – csoportjai milyen jellemzőkkel leírható internetesen oldalakon keresnek legszívesebben információkat.

A kutatás kiindulópontjai azok a kérdések, hogy vajon az internet segítségével elvileg könnyebben hozzáférhető erőforrásokkal – gazdasági előnyök, társadalmi és földrajzi távolságokat áthidaló kapcsolatok, kulturális javak stb. – kik élnek, ezek megtudják-e változtatni a társadalom által determinált pozíciót. Illetve hogy azok, akik számára nehezebben elérhetőek, vagy fontosabbak ezek az erőforrások, milyen módon juthatnak hozzá könnyebben ezekhez (pl. idősek a kapcsolatokhoz, az iskolások a pályaválasztást segítő információkhoz stb.). Vagyis milyen jellemzőkkel bíró internetes oldalakon keresnek, illetve a böngésző/kereső által kiadott oldalak közül milyen sajtósságok dominálnak, amelyek alapján egy oldalt megnéznék, ottmaradnak, információkat szereznek róla.

II. A kutatás elméleti háttere

II.1. A társadalmi rétegződés

A kutatásunk az IKT eszközök, illetve az internethasználat társadalmi folyamatokra gyakorolt hatását vizsgálja. Így fontos megérteni azokat az alapvetéseket, amelyek a társadalomra, a társadalmi rétegződésre és a mobilitási folyamatokra vonatkoznak.

A társadalom szerkezetének és a rétegződésének megértéséhez ismerni kell a társadalom fogalmát, melyet Böhm köznapi értelmezésben az együttélés kereteként, sajátos viszonyok rendszereként definiál. Ez azt jelenti, hogy a társadalom egyben az egyéneket egymáshoz fűző kapcsolatrendszer is. (Böhm 2003) Ennek árnyaltabb, részletesebb politikai-szociológiai meghatározása Giddens szerint: „A társadalom a politikai uralom egy adott rendszerének alávetett, különálló területen élő és a körülöttük lévő csoportoktól eltérő identitással rendelkező emberek csoportja.” (Giddens 2003, 693)

Az emberi társadalomnak egyik fő jellemzője, hogy szerkezetük van és tagoltak. (Andorka 2006) Ez a tagoltság azt jelenti, hogy a társadalomban vannak mikro- és makrotársadalmi csoportok. A kisebb csoportok a primer és a szekunder csoportokat jelentik, melyek közé tartoznak a család, a rokonság, a szomszédság, a baráti kör. A nagycsoportok közé a létszámukban is nagyobb rétegeket sorolják, mint az ifjúság csoportját, a nyugdíjasokét, a férfiak vagy a nők csoportját. A társadalom tagoltságán belül a szakem-

berek megkülönböztetik a társadalmi struktúrát, azaz a társadalmi szerkezetet, amely az egyének és a társadalmi csoportok közötti viszonylag tartós viszonyokat jelenti általánosságban, mint pl. az alá- és fölérendeltség. (Bóhm 2003) A társadalom azonban nem az egyének véletlenszerű és formátlan közösségeiből áll, hanem azokból a viszonyokból, melyek a társadalmat alkotó egyének közötti – több-kevesebb – állandóságot is adják. Ez azt jelenti, hogy *a társadalom tagjai között különböző viszonyok és kapcsolatok vannak*, ezért az egyének különböző társadalmi pozíciókkal rendelkeznek, és különböző szerepeket töltenek be. Ezek alapján a társadalmi szerkezet nem más, mint a különböző pozíciókat betöltő egyének és csoportok közötti viszonyok összessége. A különböző szociológiai kutatások eredményei szerint *ezek a pozíciók viszonylag tartósak*, melyben az egyének akár életük végéig is megmaradnak, sőt azok még rajtuk is túlmutatnak, mert ezeket az utódaikra is átörökíthetik, és általában át is örökítik. A társadalomban ezek a státusok vagy pozíciók meghatározott szerepeket és ezen belül viselkedésmódokat követelnek meg, mely szerepek egyben meghatározott viszonyokat is jelentenek, amelyek pedig végeredményben a társadalmi szerkezetet adják meg. (Andorka 2006) Sem a pozíciók, sem az azokat betöltő személyek nem egyelőek, ezért nemcsak az egyén helyzetét, de magát a társadalmat is az egyenlőtlenség jellemzi. A társadalom szerkezetét és felépítését nemcsak a gazdaság befolyásolhatja, hanem erősen meghatározzák azt az intézményei és azok működési mechanizmusai is, melyek hatással vannak a társadalmat alkotó egyének és csoportok életére is. Így mutat a társadalmi szerkezet és az egyenlőtlenség törvényszerű összefüggést. (Andorka 2006)

II.2. Társadalmi mobilitás

A társadalom elemzésével kapcsolatban a szakemberek megkülönböztetnek ún. nyitott, és zárt társadalmakat.

Andorka utalása szerint *egy társadalom annál nyitottabb, „minél kisebb az eltérés a különböző rétegekből származók mobilitási, esélyei, arányszámai között”*. (Andorka 2006, 235) Azaz a társadalom nyitottságát vagy zártságát az egyes rétegek, osztályok közötti átjárás lehetősége minősíti, hogy mennyire könnyű vagy nehéz egy egyén számára, hogy jobb pozícióba, státuszba kerülhessen. A nyitott társadalmak a demokráciával alakultak ki, melyben

a nyitottságot a szakemberek szerint bizonyos esélyegyenlőséggel is kell biztosítani a társadalom tagjai számára. A szociológia ezt a mozgást, átjárást illeti a mobilitás fogalmával. Ezek alapján tehát *a társadalmi mobilitás olyan mozgást jelöl, mely során az egyén pályája vagy a család társadalmi helyzete a társadalmi hierarchiában megváltozik.* Így a mobilitás a mozgási lehetőségre a hely- és helyzetváltoztatásra utal, ami egyben szoros összefüggést mutat az adott társadalom működésével is. A jelenséggel kapcsolatosan többféle felosztást és formát lehet megkülönböztetni. Ez a mozgás történhet vertikálisan, azaz fölfelé és lefelé hierarchikusan, és történhet horizontálisan is, térben és regionálisan, amikor a mozgás magát a helyváltoztatást jelenti, azaz amikor az egyén a változtatása során a társadalmi hierarchiában ugyanolyan szinten marad. (Andorka 2006)

A társadalmi mobilitás folyamatai a strukturális változás legtöbb formájában – a változást előidéző feltételektől függetlenül – lényegi elemek. A társadalmi mobilitást tág értelemben definiáljuk, hogy magába foglalja a személyek társadalmi pozíciók közötti minden mozgását, beleértve a foglalkozási mobilitás és migráció mellett a más vallásra való áttérést, a házasságot, a növekvő jövedelmet, a munkanélküliséget és a politikai kötődés változásait is. Az egyirányú szélsőséges mobilitás megváltoztatja a populáció társadalmi pozíciók közötti eloszlását, ezáltal megváltoztatja a társadalmi struktúrát is. (P.Bau 1997) A társadalmi mobilitás az a jelenség, amely megmutatja, hogy az adott társadalomban milyen jellegű és mekkora mértékű az átáramlás az egyes társadalmi csoportok között, míg az egyéni mobilitás azt jelenti, hogy az egyéneknek milyen lehetőségeik vannak arra, hogy a meglévő társadalmi csoportjukból egy másikba lépjenek át. (Falus szerk. 2003)

II.3. A társadalmi viszonyok újratermelődése

A társadalmi szerkezet, az abban meglévő egyenlőtlenségek és azok újratermelődésének magyarázatára különböző vizsgálatok összefüggései alapján több elmélet is született, melyeket a témát kutató és vizsgáló szakemberek alkottak meg úgy, mint pl. Comte, Durkheim, Marx, Weber, Mead. A társadalmi szerkezet kutatásakor a szociológusok azt vizsgálják, hogy a társadalomban jelen lévő előnyök és hátrányok mennyire igazságosak vagy igazságtalanok, és a különböző társadalmi kategóriák mi alapján különülnek el.

A vizsgálatok szempontjából egydimenziós és többdimenziós társadalomszerkezeti elméleteket lehet megkülönböztetni annak alapján, hogy ezek a kategóriák hány dimenzió szerint különülnek el.

A kutatásunkhoz kapcsolódóan fontosnak tartjuk kiemelni Bourdieu elméletét, melyben a társadalmi szerkezetet a különböző tőkék megléte, fontossága, összefüggései és hatása szerint vizsgálta. Pierre Bourdieu francia szociológus a társadalmi egyenlőtlenségekkel kapcsolatos vizsgálatának eredményei és a francia iskolarendszer kutatása alapján alkotta meg a három-dimenziós társadalomszerkezeti elméletét. Ez a megközelítés és magyarázat építkezik Weber korábbi elméletére, de figyelembe veszi az eddig bekövetkezett változásokat is, így azokkal kiegészülve egy új és komplexebb elméletet fogalmaz meg.

Az újabb felfogásokban az oktatás, a nevelés egyre inkább úgy vetődött föl, mint humán tőke, azaz emberi beruházás. (Bóhm 2003) Ez a megközelítés adja Bourdieu elméletének is az újszerűségét, melyben a tőkét nem közgazdaságtani értelemben használja, mint Schultz. Theodore Schultz közgazdaságtani elmélete szerint az emberi tőke olyan emberi erőforrás, mely az egyén részét képezi. Ezt a tőkét azért nevezi emberi tőkének, mert egyrészt az emberben testesül meg (emberi), és azért tőke, mert a jövőbeli szükségletkielégítés és/vagy -kereslet forrása is egyben. Így ezt a tőkét oly módon lehet megszerezni, hogy az emberek önmagukba, gyerekeikbe ruháznak be. Bourdieu ezzel szemben háromféle tőkét különböztet meg, és azok egymásba való átválthatóságának fontosságával, szerepével magyarázza magát a jelenséget. A háromféle tőke: pénztőke (maga a pénz), kulturális tőke (a műveltség), szociális tőke (társadalmi kapcsolatok). Az utóbbi kettőnek látszólag nincs gazdasági tulajdonsága. Azonban mint köztudott, a látszólag megvásárolhatatlan dolgoknak is megvan a maguk értéke. Csak azért olyan nehéz pénzre váltani őket, mert a *gazdasági jelleg* kifejezett *tagadásának* szándékával jöttek létre. (Bourdieu 1997)

A tőke különböző fajtáinak és alfajtáinak bizonyos időpontban adott elosztási struktúrája a társadalmi világ belső struktúrájának felel meg, vagyis azoknak a benne rejlő kényszereknek, amelyek a társadalmi valóság tartós működését meghatározzák, és a gyakorlat sikereségeit eldöntik. (Bourdieu 1997)

A különböző tőkefajták kölcsönös konvertálhatóságának ténye a kiindulópontja azon stratégiáknak, amelyek a tőke újratermelését tudatosan vagy nem szándékoltan célozzák.

Az újratermelés azon stratégiái, amelyek révén a tőkével rendelkező osztályok ösztönösen vagy tudatosan úgy őrzik vagy javítják az osztályviszonyok struktúrájában elfoglalt pozíciójukat, hogy közben megőrzik vagy növelik tőkéjüket, ezek a stratégiák rendszert alkotnak. A stratégiákat egyetlen elv szervezi: a jövővel kapcsolatos beállítottság, diszpozíció, amelyet viszont a csoport objektív jövője alakít ki. A stratégiák a reprodukálható tőke mennyiségétől és szerkezetétől, valamint az intézményesített vagy nem intézményesített reprodukciós eszközök rendszerének állapotától függenek. (Tomay 2002)

Bourdieu szerint a társadalmi újratermelés (reprodukción) a tőkék konvertálásával megy végbe, ezért a tőkemozgás logikája révén fogható fel a társadalmi reprodukció folyamata.

A digitális megosztottságot a korábbi kutatások különböző dimenziók mentén vizsgálják. A főbb magyarázó változók a lakóhely településtípusa, a régiója, a foglalkoztatottsági státusz, a jövedelem, az iskolázottság, a faji/etnikai hovatartozás, az életkor, a nem és a családszerkezet. (DiMaggio et al 2004) Vagyis a digitális megosztottságot vizsgáló változók a hagyományos társadalmi egyenlőtlenségi dimenziók mentén határozódnak meg. A kutatásunk elméleti háttéréként Bourdieu eddig vázolt tőkekonverziós elméletét használjuk. A továbbiakban a bourdieu-i tőkét mutatjuk be részletesen.

II.4. A kulturális tőke

A kulturális tőke három formában létezhet. Elsőként a bensővé tett, *inkorporált állapotban*, a szervezet tartós készségének formájában. Másodikként a *tárgyasult állapotban*, kulturális javak, képek, könyvek, lexikonok, eszközök vagy gépek formájában, melyekben bizonyos elméletek és azok kritikái, problematikák stb. hagytak nyomot vagy valósultak meg. Harmadikként az *intézményesült állapotban*, olyan tárgyasult formában, amelyet azért kell külön kezelni, mert igen sajátos tulajdonságokat kölcsönöz az általa garantált kulturális tőkének. (Bourdieu 1997)

A rekonverziós stratégiák legfontosabbika a gazdasági tőke konvertálása kulturális tőkévé, azaz pl. érdemet igazoló és magas pozíciót megérdemeltté tevő iskolai végzettséggé, majd-e tőke visszakonvertálása valóban magas pozícióvá. Így az iskola átveszi a családtól a helyzetátadó funkciót. Bourdieu szerint a társadalmi reprodukció akkor is végbemegy, ha elvileg bárkinek adott a megfelelő tudás megszerzésének lehetősége. Az iskola úgy végzi el

a társadalmi reprodukciót, hogy a származási egyenlőtlenségeket iskolai egyenlőtlenséggé alakítja az egyén személyes tulajdonságaira visszavezetve, majd az iskolából kikerülve ezek újra gazdasági tőkévé konvertálhatóak. Az iskola értékesíthetővé teszi azt a tőkét, amelyet a család szocializált, de úgy teszi ezt, mintha az egyén belső értékeit jutalmazná. Az elsajátított tudás kellő energiával lehet ugyanolyan a felső, és népi rétegeknél, de az elsajátított tudás használati módja (habitus) sohasem lesz ugyanolyan. (Tomay 2002)

Bourdieu konklúziója azért is fontos megállapítás, mivel az iskolarendszernek elvileg a mobilitás legfontosabb csatornájaként kellene működnie, amely ha demokratikusan működik, az esélyegyenlőséget mint egyik fő célját mindenki számára egyaránt biztosíthatná.

A kulturális tőke legtöbb sajátossága abból a tényből fakad, hogy alapvetően *testre szabott* és valamilyen bensővé tételt (inkorporációt) tételez fel. Az inkorporált tőke olyan tulajdon, amely a „személy” szilárd részévé, habitusává vált, a „tulajdonlásból” itt „tulajdonság” válik. Az inkorporált és ezáltal elsajátított tőke ezért (ellentétben a pénzzel, a birtoklási jogcímekekkel vagy akár a nemesi címekkel) nem adható tovább *rövid időtáv alatt* ajándékozás, öröklés, vétel vagy csere útján. (Bourdieu 1978; 1987; 1997)

Mivel a kulturális tőke továbbadásának és átörökítésének társadalmi feltételei sokkal rejtettebbek, mint ahogyan ez a gazdasági tőkénél történik, gyakran csupán szimbolikus tőkének tekintik. Nem ismerik fel valóságos tőketermészetét azokon a piacokon (például a párválasztás piacán), amelyeken a gazdasági tőke nem kap teljes elismerést. Ebből a valóban „szimbolikus logikából” következik továbbá, hogy a nagyobb kulturális tőke birtoklását „valami különösnek” tartják, ezért további anyagi és szimbolikus profitok bázisává válik.

A kulturális tőkének a gyors és könnyű elsajátítása csak azokban a családokban megy akadálytalanul és idővesztés nélkül végbe, amelyek olyan erős kulturális tőkével rendelkeznek, hogy az egész szocializációs időszak egyúttal felhalmozási időszak is. Ebből következik, hogy a kulturális tőke átadása kétségtelenül a legleplezettebb tőkeátörökítési forma. (Bourdieu 1978; 1987; 1997)

Összességében a különböző tőkeformák hatalmat jelentenek, amelyek meghatározzák a profitszerzés esélyeit egy adott mezőben. Mindazon területeken, amelyekben a kulturális tőke használata elfogadott, a kulturális tőke mennyisége meghatározza a profitszerzés esélyeit mindenki számára, s így hozzájárul a pozíciók kijelöléséhez a társadalmi térben. (Bau 1997)

II.5. A kapcsolati tőke

A társadalmi mobilitás szempontjából a kulturális tőke mellett kiemelt jelentősége van a társadalmi tőkének, amelyre a hazai kutatások az utóbbi évtizedig nem sok figyelmet fordítottak. A társadalmi hálózatok rendszere, amely ugyanúgy érinti a többségi társadalom tagjait, alapvetően meghatározza a kisebbségi lét cselekvésstratégiáit is. Az egyén olyan kapcsolathálóba béklyózva él, mint a család, rokonság, szomszédság, baráti kapcsolatok stb. A kapcsolatok mintázata és minősége befolyásolja az egyén helyzetét és magatartását, következésképp társadalmi mobilitását, tudáshoz fűződő viszonyát, iskolai teljesítményét is. (Elekes 2011)

Egy másik aspektusból nézve a kapcsolati tőke jelentőségét azt mondhatjuk, hogy a társadalmi struktúrában a részek közötti összefüggések az emberek olyan társas kapcsolatai, amelyek társas interakciójukban fejeződnek ki, vagyis olyan személyek közötti kötések, akik különböző csoportokhoz vagy rétegekhez tartoznak. Az azonos vagy egymáshoz közeli pozíciókat betöltők közötti szemtől szembe kapcsolatok valószínűsége meghaladja az egymástól távoli pozíciókat betöltők közötti szemtől szembe kapcsolatok valószínűségét. (Bau 1997)

A társadalmi kapcsolatok gyakorlatban csak olyan anyagi és/vagy szimbolikus *csereviszonyok alapján létezhetnek*, amelyek fenntartásához hozzájárulnak. A kölcsönös elismeréssel és ezáltal a csoporthoz való tartozás elismerésével termelődik újra a csoport, és egyúttal *rögzülnek határai* is, vagyis azok a határok, amelyeken túl a csoport számára lefektetett cserekapcsolatokra (kereskedelem, asztaltársaság, házasság) nem kerülhet sor.

A társadalmi tőke újratermeléséhez elengedhetetlen az állandó csereakciókban megvalósuló szakadatlan *kapcsolattartás*, amely újra és újra megerősíti a kölcsönös elismerést. A kapcsolattartás időbe és pénzbe és ezáltal, közvetlenül vagy közvetetten gazdasági tőkébe is kerül. (Bourdieu 1997)

Coleman (1990) megkísérli ötvözni a racionális cselekvések elméletét a csereelmélettel, az igazságos elosztás elméletével és a reciprocitás elvét felhasználó gouldneri gondolatokkal. Ennek során *a társadalmi tőkét úgy definiálja, mint a személyek között létrejövő olyan társadalmi intézményt, amely elősegíti számukra céljaik elérését oly módon, hogy csökkenti a célok eléréséhez szükséges társadalmi költségeket*. Putnam (1993) a társadalmi tőkét mint közjót fogja fel, amely lehetővé teszi a politikai közösségek hatékony cselekvését, a demokratikus kormányzást, a polgári társadalom fejlődését.

A hálózati tőke mindaddig „holt tőke”, amíg a társadalomban meghatározott normák, szabályok, szankciók szerint a gazdasági tranzakciókban fel nem használják.

A hálózati tőke tudástőkeelemeinek (kapcsolatteremtési, kezelési készség stb.) nagysága, minősége szintén fontos szerepet játszik abban, hogy a hálózati tőkét milyen mértékben képes az egyén vagy a csoport hasznosítani.

A hálózati tőke értéket teremt, és cselekvési potenciált jelent. Mivel a relációk, a szereplők, a helyzetek és a szándékok sokfélék, a látszólag hasonló hálózati tőke bizonyos szereplőknek hasznos, másoknak haszontalan lehet. (Czakó–Sík 1995)

Az életutak mobilitási perspektívái egyre inkább felhívták a figyelmet a *granovetteri gyenge és erős kötések szerepére* és azoknak az életutakat meghatározó távlataira.

II.5.1. A gyenge és erős kötések szerepe a társadalmi struktúra alakulásában a gyenge kötések társadalmi integrációra való hatása

A társadalmat a kapcsolati hálózatokon keresztül figyelve azt láthatjuk, hogy a különböző társadalmi rétegek csomókat alkotnak a hálóban. Ezek a csomók valójában egyáltalán nem lennének egymással kapcsolatban, ha ezt a gyenge kötések nem támogatnák. Ebből következik, hogy a *kevés gyenge kötéssel bíró egyének* a társadalmi rendszer távoli részeiből származó hírektől meg lesznek fosztva, és közeli barátaik provinciális híreire és nézeteire szorítkoznak. Ez nemcsak el fogja szigetelni őket a legújabb eszméktől és divatoktól, hanem kedvezőtlen helyzetbe juttathatja őket a munkaerőpiacon is, illetve a társadalmi csoportok közti eligazodást is nehezíti, *így növelve az esélyét általában a társadalmi elszigetelésének is*. Így érthető, hogy a gyenge kötések nélküli társadalmi rendszerek széttöredezettké és inkoherensekké válnak. Az új eszmék lassan fognak terjedni, a tudományos törekvések hátterébe kerülnek, és a faj, etnikum, földrajzi helyzet vagy más jellemzők alapján elkülönült alcsoportok nehezen fogják megérteni, és így elérni egymást. (Granowetter 1991)

Coser érvelése ebben a témában azt sugallja, hogy mivel a hídszerű gyenge kötések valóban összekapcsolják a különböző csoportokat, sokkal nagyobb valószínűséggel kapcsolnak össze egymástól jelentősen különböző egyéneket.

A gyenge kötésnek az egyénre, a munkavállalásra való hatása

A munkahely nemcsak biztos jövedelmet jelent, hanem behelyez bennünket a társadalom valamelyik „polcára”. A munkastátus szoros kapcsolatban áll a társadalmi státussal. Fontos, hogy a kapcsolati tőke hogyan forgatható be a munkaerőpiaci pozíció megszerzésébe, vagyis hogy hogyan konvertálható a kapcsolati tőke a gazdasági tőkét jelentő munkapozícióba.

A gyenge kötéseknek különleges szerepe van az egyének mobilitási lehetőségeiben. Valószínűleg az egyén és a hozzá legközelebb álló személy között van a legnagyobb átfedés a már ismert dolgokkal kapcsolatban, annyira, hogy azok az információk, amelyekről tudomásunk van, valószínűleg nagyobb mértékben egyeznek meg az egyén által már ismertekkel (Granowetter 1991). A „gyenge kötések” az új munkahelyre vonatkozó információk megszerzésének időpontja körüli ritka kapcsolatokkal határozva meg azt tapasztalhatjuk, hogy a szakképzettebb, műszaki és vezető pozícióban lévő munkások nagyobb valószínűséggel hallottak az új munkahelyekről a gyenge kötésekön, mint az erőseken keresztül, míg a többség mindkettőn keresztül értesült róluk. (Granovetter 1974) Ezzel az értelmezéssel megegyezik Lin (1991) és munkatársai megállapítása, miszerint a gyenge kötéseknek csak akkor van pozitív hatásuk a foglalkozási státusra, ha azok az egyént egy magas státusú egyénhez kapcsolják.

A gyenge és erős kötések hasznossága, illetve a hozzájuk jutás egyenlőtlenségei

A gyenge kötések információval látják el az embereket és olyan eszközökkel, amelyek saját társadalmi köreikben nem állnak rendelkezésre, ám az erősebb kötések nagyobb mértékben motiválják a segítségnyújtást, és általában könnyebben elérhetőek.

A mindennapi problémák összes fajtájának van olyan eredménye, hogy felértékelődnek a többnyire homofil erős kapcsolatok. Toronto egy elővárosának segélyhálózatáról készült tanulmányokat összefoglalva Wellman (1979: 1222–1223) megemlíti, hogy „minél szorosabb (erősebb) a bizalmas viszony, annál inkább válik a segítség észlelt elérhetősége a kötés egyik szembeötlően meghatározó részévé”. Számos tanulmány szintén említi, hogy a szegényebb emberek inkább támaszkodnak az erős kötésekre, mint mások. Erickson és Yancey (In: Granowetter 1991) egy Philadelphiáról írt tanulmányának következtetése szerint „a modern társadalom struktúrája olyan, hogy néhány

ember jellegzetesen előnyösnek találja az erős hálózatok fenntartását, és ezek az emberek nagyobb valószínűséggel a fiatalok, a feketék és a kevésbé képzetek””; továbbá az „erős hálózatok – úgy tűnik – a gazdasági bizonytalansághoz és a szociális intézmények hiányához kapcsolódnak”.

Az erős kötések makacs használata a szegényeknél és veszélyeztetetteknél a gazdasági nyomásra adott válasz. Lehetőségek nélkülűnek hiszik magukat. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy az erős kötésekben lévő társadalmi energiák nagy koncentrációjának az a hatása, hogy a *szegények kommunikációit olyan zárt hálózatokká töri szét, amelyek között gyenge a kapcsolat; az egyének annyira zártak lehetnek, hogy ezután elveszítik a gyenge kötések kiterjesztésével járó előnyöket.*

Nem csak az általános nehézség serkent az erős kötések használatára. A munkaszerzés minél nagyobb kényszer – pl. nagy az egzisztenciális biztonságvesztés, tartós munkanélküliség esetében stb. –, annál jellemzőbb az erős kötésekben keresztül való munkaszerzés. Az erős kötésű kapcsolatot használóknak nagyobb valószínűséggel volt munkanélküli időszakuk a két állás között, mint azoknak, akik gyenge kötésekkel használtak (1974: 54), és azt látni, hogy amazok a munka iránti nagy szükségükben fordulnak *az erős kötésekhez, mivel ezeket könnyebb elérni, és szívesebben segítenek, jöllehet korlátozott az az információ, amelyet nyújtani tudnak.* (Gyarmati 2009)

Lehetséges, hogy a hídszerű gyenge kötések ösztönzésének stratégiája, amelyet Karweit és munkatársai javasoltak, nemcsak kulturálisan különböző csoportok összekötését eredményezi, hanem szélesebb makrohatásként csökkenti az egyének elidegenedésének mindenre kiterjedő érzését, és növeli az általános társadalmi szolidaritást. (In: Granowetter 1991)

Pool azt állítja például, hogy a gyenge kötések számát növeli a kommunikációs rendszer fejlődése, a bürokratizálódás, a népsűrűség és a piaci mechanizmus terjedése.

II.5.2. Erős és gyenge kötések szerepe a magyar társadalomban

Magyarország mai struktúráját és működésének mechanizmusait nagyon erősen befolyásolja a rendszerváltás előtti időszak és magával a rendszerváltással bekövetkező változások. A rendszerváltás előtt még a hagyományos, *erős kapcsolatoknak a bizalmon alapuló széles körű, intenzív együttműködését* találtuk. A gazdasági együttműködést elősegítő bizalom a rokoni és ba-

rati kapcsolatok mellett kiterjedt a munkatársakra és a szomszédokra egyaránt (Sik 1988, Utasi 1988). A bizalom azonban az elmúlt másfél évtizedben az emberi kapcsolatoknak a korábitól szűkebb körére redukálódott (Utasi 1994), problémáikat az emberek jórészt egyre inkább csak a szűk családdal osztják meg. Elsősorban azért terjedhettek dinamikusan ezek a változások, mert a társadalmat irányító elitek és forrásérős rétegek egyaránt törvényszerű „átmeneti” jelenségként aposztrofálták az egyenlőtlenségek gyors és nagymértékű növekedését. A fokozódó egyenlőtlenséget mintegy a „fejlődéssel járó” szükséges jelenségnek tekintették „a középosztály gazdasági megerősödéséig”. A társadalom legalsó és legfelső decilise között 1982-ben mért 3,8-szeres jövedelemegyenlőtlenség 1994-re már megkétszereződött: 7,3-szeresre változott (Andorka 1996, Ferge 2000). Ezzel a praxissal pedig a társadalomirányítók a „forrásérősök” további gazdasági növekedését, jólétének célját preferálták a többségi társadalom kohéziójával és integrációjával szemben, és tudatosan tovább növelték az egyenlőtlenséget.

Fokozódott a gazdasági-vagyoni egyenlőtlenség, a „vesztes”, forráshiányos rétegek még a korábitól is erősebb családi összekapaszkodásra kényszerültek. Az individuális értékpreferenciák erősödésével párhuzamosan az általánosan forráshiányos, ám határozottan gazdagodáselvű társadalomban *csökkent a magas státusúaknak a lemaradók iránt érzett, azokat segíteni szándékozó szolidaritástudata.*

Összehasonlítva régebbi korokkal napjainkban nagyobb szabadsággal választhatjuk meg a barátainkat, mint tették azt évszázadokkal korábban élt elődeink a merevebb társadalmi réteghatárokat, elzárkózást, „rendies” elkülönülést követelő társadalmakban. *A szabadabb barátválasztás ellenére a barátságokra a házastársi kapcsolathoz hasonló erős kulturális és státushomogómia jellemző.* Az egymással barátságra lépők szabad választásának eredményeként a hasonló társadalmi értékekkel könnyebben érvényre juthat a kapcsolati tőkék zavarmentes cseréje (Wellman–Wortley 1990, Bourdieu 1978, 1980).

A csak a hasonló társadalmi helyzetben lévőkre vagy még inkább a csak a családi kapcsolatokra épülő szolidaritás mégis esélytelenné teszi a legalsó rétegeket a társadalmi érvényesülésre. Nem csak a legalsó rétegeket érinti ez a tendencia, hiszen *minden társadalmi réteget belezár a saját köreibé,* gyengítve a társadalmi mobilitási lehetőségeket.

A szoros baráti vagy családi zárt kapcsolatok, az erős kötések nem alkalmasak külső információk kanalizálására. Ezért a kevés gyenge kötéssel rendelkező egyének helyzete hátrányos, mert kimaradnak az információkból, hisz körülzárja őket a szoros kapcsolatok gyűrűje. Így az elszigeteltség hátrányos helyzetben tarthatja őket, ha társadalmi helyzetükön szeretnének változtatni.

A vizsgálatok igazolták, hogy a család meghatározó, domináns integráló erő a mai magyar társadalomban. Azt is meggyőzően jelzik az arányok, hogy a családon kívüli kötelékek csak relatíve kevesek számára biztosítanak integrációs csatornát. Az integráló kapcsolatok ugyanis kumulatív jellegűek. Ezt jól jelzi, hogy azoknak van nagyobb eséllyel intenzív baráti köteléke, akik erős, intenzív családi kapcsolatokkal élnek. Úgy tűnik, hogy az intenzív erős kapcsolatok a presztízshez hasonlóan viselkednek: minél több van valakinek, annál nagyobb eséllyel képes azt gyarapítani (Mills 1972). Az intenzív erős kapcsolatok által termelődő szociális tőke végül is más tőketípushoz hasonlóan viselkedik: kumulálódik a társadalmi hierarchia kedvező életfeltételeket jelző végpontján, miközben az ellentétes póluson a többi hiányhoz hasonlóan az integráló erős kapcsolatok is nagy eséllyel hiányoznak, és izolációt eredményeznek, fokozzák a negatív érzéseket, csökkentik az életesélyeket.

A roma, mélyszegény vagy szegény fiatalok számára az iskola mint mobilitási csatorna különösen meghatározó, hisz a családok zömének alig van olyan gazdasági vagy kapcsolati tőkéje, amelyet a társadalmi felemelkedés során igénybe lehetne venni. Az ad esélyt, ha van egy-egy tanár az általános vagy a középiskolában, aki bátorítja, segíti és tanácsokkal látja el ezeket a fiatalokat továbbtanuláskor, vagy megjelenik az életükben egy-egy civil szakember, aki új perspektívákat nyit meg, és tanácsadással, pozitív megerősítésekkel szintén segít a továbbtanuláskor. Ezek a tények kiemelik a mobilitás szempontjából meghatározó granovetteri gyenge kötések jelentőségét, amelyek nagy társadalmi távolságok áthidalására képesek, illetve itt kell hangsúlyozni a másodlagos szocializáció jelentőségét is. (Elekes 2011)

II.5.3. A hálózati tőke működési mechanizmusa

A hálózati tőkének nincs fizikai formája, megtestesülése, csak közvetett jelekből lehet következtetni nagyságára, értékére, működőképességére. A felhasználásával termelt érték lehet anyagi jellegű: pénz, vagyon, termék, anyagi szolgáltatás; vagy nem anyagi jellegű: befolyás, presztíz, pozíció, bizalom. A hálózati tőke minden más tőkefajtvá konvertálható. (Czakó 1997)

A közösségre jellemző érintkezési szabályok és viselkedésmódok határozzák meg a hálózati kapcsolatok tőkévé alakításának módját, az intézménnyé alakulás mikéntjét. A partnerek közötti személyes viszony – bizalom/bizalmatlanság és kölcsönösség/egyoldalúság, függés/függetlenség – szerint lehet e szabályok közül a legmegfelelőbbet alkalmazni.

A hálózati tőke mint elkötelezettségek, kölcsönös szolgáltatások rendszere sajátos „bankrendszerként” lehetővé teszi a hálózati tőke allokációját. Ennek költségei minimalizálhatók, ha a szereplők egymással szoros közelségben élnek, vagy ha van arra alkalmas közvetítő személy vagy intézmény, aki vagy amelyik összehozza a partnereket.

A társadalmi struktúrák olyan társadalmi pozíciókból állnak, amelyek nemcsak elkülönülnek egymástól, hanem össze is kapcsolódnak, mert az egymástól független pozíciók nem alkotnak koherens társadalmi struktúrát. Az egyik – már említett – feltevés az, hogy az azonos pozíciójú személyek közötti szemtől szembe kapcsolatok száma meghaladja a különböző pozíciójú személyek közötti, a pozíciók közötti társadalmi megkülönböztetést tükröző kapcsolatok számát. Kétségtelen, hogy nem minden társadalmi kapcsolat integráló. A társadalmi kapcsolatok szükségszerű kísérőjelenségei a dominancia, a kizsákmányolás és a konfliktus csakúgy, mint a kölcsönös megbecsülés, a támogatás és a kooperáció. Nem azt feltételezzük, hogy bármiféle társadalmi kapcsolat elégséges az integrációhoz, hanem azt, hogy bizonyos mértékű társadalmi kapcsolódás szükséges hozzá. A különböző csoportok és rétegek integrációja nem nyugodhat kizárólag funkcionális egymásrautaltságukon: ehhez a tagjaik közötti tényleges társadalmi interakció szükséges. (Bau 1997)

Mind a társadalmi kapcsolatteremtés folyamatai, mind a társadalmi mobilitás folyamatai úgy kapcsolják össze a társadalmi pozíciókat, hogy csatornákat teremtenek a közöttük való átmenethez, bár az átmenet jellege meglehetősen eltér.

Ott jön létre és marad életben könnyebben ez a kötelék, ahol a szolidaritás-erőforrások reciprocitásával működhet, ahol kölcsönös érdekek (is) erősítik a kontaktus életképességét, ahol megvan a szolidaritás bizalmi tőkén alapuló elnyújtott reciprocitásának, viszonyosságának az esélye. (Utasi 2011)

A rendszerváltással változott Magyarországon a networkjavak megszerzésének és felhasználásának struktúrája. Míg Utasi általában a szoros családi kapcsolatokon kívüli barát-szerzés esélyeit mutatta be, Angelusz és Tardos a network mint erőforrás strukturális átalakulását kutatta a rendszerváltás után.

Azt találták, hogy míg korábban viszonylag nagy esélye volt, hogy valaki a társadalmi hierarchia alacsonyabb szintjeiről networkerőforrások révén javíthassa életesélyeit, mára ez a lehetőség mérséklődött. A két időszak között ilyen értelemben is polarizáció zajlott le a globális erőforrásoknál megfigyelthez hasonló módon. Főleg hátrányosabb helyzetben élők csoportjaiban a kapcsolathálózati erőforrások szintje abszolút értelemben is csökkent. Másfelől a kutatás adatai úgy is értelmezhetők, hogy más erőforrásokhoz – így kulturális és gazdasági javakhoz – képest a társadalmi determináltság még mindig gyengébb, azaz a networkjavak megléte, esetleg felhalmozása még mindig képezhet bizonyos ellensúlyt más javak birtoklásával (illetve hiányával) szemben. (Angelusz–Tardos 1997)

II.5.4. Az internet hatása a kapcsolati tőkére

Az internet társas kapcsolatokra, közösségekre, társadalmi tőkére vonatkozó hatását tekintve többféle nézet él. Egyesek szerint kedvezően befolyásolja a közösségi életben való részvételt, leginkább azáltal, hogy lehetőséget teremt új, az eddigieknél demokratikusabb, közös érdeklődésen alapuló kapcsolatokra, míg mások szerint elvonja az embereket a társas tevékenységektől, akik a személyes kapcsolataikra fordítható időt egyre inkább magányosan töltik, egy virtuális valóságban. Egy harmadik megközelítés képviselői szerint az internet nem gyengíti és nem is alakítja át gyökeresen a közösséget, hanem inkább kiegészítő szerepet játszik a meglévő kapcsolatok fenntartásában. Az online kontaktusok azt mutatják, hogy legnagyobb arányban ugyanazokkal a barátainkkal, rokonainkkal, ismerőseinkkel kommunikálunk, akikkel az interneten kívüli világban is kapcsolatban állunk. Az internethasználóknak csak egy töredékére jellemző, hogy társas érintkezéseit elsősorban online bonyolítja, a többség az internetet inkább rokoni, baráti kapcsolataik ápolására használja. (Csüllög 2012)

Magyarországon (Albert–Dávid–Molnár 2007) az adatok alapján úgy tűnik, hogy az internethasználat egyáltalán nem csökkenti az emberek kapcsolathálózatának méretét, sőt inkább megkönnyíti a kapcsolattartást, kapcsolatfelvételt. A World Internet Project 2001–2003 adatait elemezve azt találtuk, hogy az internethasználóknak átlagosan 1,3 olyan barátjuk van, akit a világháló révén ismertek meg, és akivel azóta is találkoztak, azaz az online ismeretségből „offline”, hús-vér ismeretség lett. (Albert–Dávid 2007:153).

A 2011. évi adatok szerint a teljes népesség 4,8%-ának van átlagosan 3,2 olyan barátja, akit a világháló révén ismert meg, és találkoztak is azóta. Az internethasználóknak heterogénebb a kapcsolathálózata, mint a nem internetezőkné. A lakóhely és iskolai végzettség szerinti heterogenitás magasabb az internethasználóknál, a kor és nem szerinti viszont nem.

II.6. Gazdasági tőke

Másféle tőkefajtákra gazdasági tőke segítségével lehet szert tenni, de csak többé-kevésbé költséges *átalakítási* munkák árán, amelyek az adott területen hatékony hatalomformák előállításához szükségesek.

A gazdasági tőke egyrészt az összes többi tőkefajta alapja, másrészt azonban a gazdasági tőke transzformált és travesztált megjelenési formái sohasem vezethetők vissza teljesen erre a tőkére, mivel sajátos hatásaikat csak annak arányában tudják kifejteni, amennyire elrejtik (még hozzá először is saját tulajdonosuk elől), hogy alapjuk a gazdasági tőke, és ily módon, még ha csak végső fokon is, de meghatározza hatásaikat. (Bourdieu 1978; 1986)

Így a gazdasági tőke jelentősége akkor látszik meg, ha a konverziós folyamatot figyeljük meg. A leggyakoribb konverziós irány a gazdasági tőke kulturális tőkébe fordítása és visszakonvertálása gazdasági tőkébe. A rekonverzió természetesen úgy megy végbe, hogy a magas iskolai végzettség (kulturális tőke) magas társadalmi pozíciót és magas jövedelmi szintet jelentő munkapozíciót legitimál.

A gazdasági tőke lehetővé teszi az időráfordítást a rekonverziós folyamat végbevételéhez. Azok a családok tudják ezt megtenni, ahol a szülők – többnyire az anya – sok időt tud fordítani gyermekére, illetve ahol a gyermek hosszú időre kivonható a gazdasági tevékenység alól, vagyis ahol nincs szükség hamar az utódok munkavállalására, így hosszú ideig tudnak iskolába járni. Természetesen a konverzió megtörténik rosszabb helyzetű családoknál is, azonban itt nem feltétlenül előnyös a mobilitás vagy a jó társadalmi helyzet elérésének szempontjából. Hiszen itt kevesebb a rekonverzióra felhasználható gazdasági erőforrás, így kevesebb idő, kapcsolat segíti a magasabb kulturális tőke megszerzését. A kevesebb erőforrásból megszerezhető alacsonyabb szintű kulturális tőke pedig csak alacsonyabb munkapozíciót legitimál.

Fontos azonban az is látni, hogy csak a gazdasági erőforrás, vagyis legtöbbször a magasabb megszerezhető jövedelem nem eredményezi önmagában a társadalmi érvényesülést. Csak akkor, ha a kapcsolati és a kulturális tőke révén érvényessé tehető a társadalmi folyamatokban. Ez azért lényeges a kutatásunk szempontjából, mert a gazdasági lehetőségek megragadása az internet adta lehetőségekkel még nem jelent valódi társadalmi esélyt – gyakran éppen csak a megélhetés feltételét biztosítja –, ehhez még szükséges ezek átforgatása kapcsolati vagy kulturális javakba.

II.7. Digitális szakadék

A digitális szakadék (digital gap) viszonylag új keletű fogalom. A jelen kontextusban fontos kiemelni, hogy a digitális szakadék fogalmát használják földrajzi értelemben („globális megosztottság”), másfelől pedig az egyes társadalmakon belül a különböző társadalmi csoportok közötti egyenlőtlenségekkel kapcsolatban („társadalmi megosztottság”).

Kezdetben szinte kizárólag az infokommunikációs eszközökhöz való hozzáférés dichotóm kategóriájaként kezelték a digitális szakadék fogalmát. Újabban egyre inkább a használat dimenziójában értelmezik, és a használatnak is különféle típusait különítik el.

A 2000-es évek elején Magyarországon a hozzáférési esélyekben megmutató digitális szakadék jelentette a legnagyobb társadalmpolitikai problémát. A fejlettebb országok példájából azonban ismert, hogy a szinte teljes hozzáférés biztosítása esetén is jelentős különbségek maradhatnak fenn a használati formák és a használat intenzitása vonatkozásában. (Cho et al. 2003)

Ennek okai viszont már nem pusztán a társadalom egyes csoportjai között fennálló vertikális egyenlőtlenségekben keresendőek, hanem a horizontális életmóddal, az egyén életstílusbeli preferenciáival kapcsolatosak. Az egyéni életstílusban ugyanis a társadalmi státus és az értékválasztások kifelé (a társas környezet felé) manifesztálódnak a fogyasztási szokásokban.

Az információs technológiák megerősítik vagy gyengítik a már meglévő globális (országok közötti) és társadalmi különbségeket, a részvételen alapuló demokratikus berendezkedést. A digitális szakadék ennek megfelelően többdimenziós jelenség, amelynek Norris (2001 id. Nagy Réka) szerint legalább három – globális, társadalmi, politikai – aspektusát különíthetjük el. A mi ku-

tatásunk ebből a társadalmi aspektust vizsgálja. Eszerint a digitális szakadék fogalma az információs társadalom egy részproblémájának elnevezéseként jött létre. Azt az egyenlőtlenséget írja le, amely azáltal alakul ki, hogy az emberek bizonyos szempontok alapján elhatárolt csoportjai különböző hozzáférési és használati eséllyel rendelkeznek az új technológiai eszközöket illetően.

A társadalmi szakadékkal kapcsolatban a legfontosabb kérdés jelenleg az, hogy az egyenlőtlenségek milyen időtávon maradnak fenn. A pozitív scenárió szerint a televízió terjedéséhez hasonlóan középtávon a társadalom széles rétegei fognak hozzáférni az új technológiákhoz. A negatív forgatókönyvek azt hangsúlyozzák, hogy az információs technológiák (és főként az internet) merőben más jellegűek (interaktivitást követelnek meg, komplexek, több technológiát olvasztanak magukba, felhasználhatók oktatási célokra stb.), és az internethasználatban megjelennek a „relatív egyenlőtlenségek”, azaz a használat célja új egyenlőtlenségeket teremt.

A felerősítés-modell szerint az új technológiák komplex hatása csakis a társadalmi intézmények és az egyén közötti viszonyban, a meglévő intézményes keretek vizsgálatában ragadható meg. A felerősítő hatásuk várhatóan nem lesz egyenletes, azaz az intézményi keretektől, logikáktól és erőforrásoktól függően változhat. Az internet önmagában nem változtat meg semmit, csupán felerősíti a meglévő erőket, amelyek változást idézhetnek elő. (Agre 2002)

A globális szakadékhoz hasonlóan a társadalmi szakadék is a fizikai hozzáférés alapján definiálható. Mára általánosan elfogadottá vált az az állítás, hogy a számítógép- és internethasználat a társadalomban egyre fontosabb feltétele a gazdasági boldogulásnak, a magas fokú iskolázottságnak, a jó karrierlehetőségeknek, különféle networkökben való részvételnek és így tovább.

Kialakult a digitális szakadék fogalma is, azaz arra a jelenségre hívták fel a figyelmet, hogy bizonyos társadalmi csoportok hozzáférnek, és használnak eszközöket az információk elérésére, mások nem.

Magyarországon 2002-ben még csak a lakosság 17%-a internethasználó, miközben az EU-ban ez a szám 51%. A World Bank adatai alapján (www.worldbank.org) 2005-ben már 39%, 2010-ben 65%, 2013-ban pedig 72,6% a magyar lakosság körében az internethasználók aránya, vagyis dinamikusan nő. Mindeközben Németországban 2013-ban a lakosság 84%-a jellemezhető az internethasználattal. Az információhoz való hozzáférés és az internethasználat minősége tekintetében számolni lehet azzal, hogy a társadalmi egyenlőtlenség dimenziói között ennek jelentősége lesz.

II.8. Hasznos használat

Míg a digitális szakadék elméletei elsősorban a hozzáférés különbségei alapján gondolják dichotómnak a társadalmat, addig a hasznos használat hangsúlyozói azt gondolják, hogy a penetráció előrehaladtával nem az a fontos, hogy ki fér hozzá az internethez, és ki nem, hanem hogy ki mit csinál, és mit képes csinálni, amikor használja a világhálót; a használat minősége válik megkülönböztető dimenzióvá. Még ha – ahogy egyes kutatók jósolják – teljessé válik is a telítettség a hozzáférésben, ez nem jelenti azt, hogy a digitális megosztottság legyőzött, hiszen új aspektusok, mégpedig a felhasználók közötti különbségek válnak fontossá.

A digitális (vagy technológiai) egyenlőtlenség („digital inequality”) legfontosabb vizsgálandó dimenziói a technikai apparátus, a használat autonómiájának, a képességek és készségek, a társadalmi támogatás és a *használat céljának egyenlőtlenségei*.

A digitális egyenlőtlenségek a használat céljában, sokszínűségében gyökeresnek. Különösen a gazdasági haszonnal járó vagy a politikai és társadalmi tőke gyarapítására alkalmas tevékenységek elválasztása fontos a szórakozástól vagy fogyasztástól. Feltehető, hogy az iskolázottság jó előrejelzője az internet tőkenövelő felhasználási módjának, noha ezek az egyenlőtlenségek összegződve az internethasználatból eredő egyenlőtlen előnyszerzési esélyeket jelentenek, és így nagyban összefüggenek a társadalmi rétegzettség alapjait képező összes faktorial.

A szakirodalom a használat sokszínűségében rejlő egyenlőtlenségeket főként a hasznos használat kifejezéssel köti össze. Ennek mérésére szolgál az ún. „*Hasznos Használat Index*” (HHI). Mivel hasznosságról van szó, az index készítésekor a valamilyen szempontból hasznosnak tekinthető (valamilyen tőke növelésére alkalmas) tevékenységeket célszerű bevonni. Így tehát nem került be a szórakozás, a csetelés, a fórum és az e-mail. (Ez utóbbi főleg azért, mert jókora elterjedtsége által igen csekély a differenciáló hatása.)

Összességében tehát a hasznos használati index összetevői a munkával és/vagy tanulmánnyal kapcsolatos információk keresése, személyes ügyekkel kapcsolatos információk keresése, online újságok olvasása, egészségügyi/gyógyászati információk keresése, bankügyletek, átutalások, tranzakciók, termékekkel és szolgáltatásokkal kapcsolatos információk keresése és/vagy online vásárlás. (Bognár at al. 2004)

III. Összegzés

A társadalom szükségképpen hierarchikus felépítésű, a társadalmi pozíciók a társadalom és annak alrendszerében működő mechanizmusok sajátosságai alapján kerülnek kiosztásra. *Kutatásunk elméleti alapjául a társadalmi újratermelés tőkekonverziós elméletét vettük alapul.* Eszerint a társadalmi újratermelés (reprodukciónak) a *tőkék konvertálásával* megy végbe, ezért a tőkemozgás logikája révén fogható fel a társadalmi reprodukció folyamata. A három tőke, amelynek az elosztási logikáját érdemes megismerni, a gazdasági tőke, a kulturális tőke és a kapcsolati tőke. Ezek egymásba konvertálhatóak. A modern demokratikus társadalmakban a társadalmi pozíció nem örökíthető át egyszerűen a születéssel, mint ahogyan az a rendies társadalmakban történt, hanem bonyolult, időigényes folyamaton keresztül lehet csak ezt megtenni, amely fontos eleme, hogy magának a gazdasági tőkének (amely alapja a többi tőkefajtnak) a szerepe elrejtve maradjon. A kulturális tőke sajátossága, hogy hiába szerzünk sokat az intézményes, vagy instrumentális, vagy akár iskolai formájából, nem tudjuk egyforma eséllyel felhasználni a társadalmi érvényesülésben. Az érvényes kapcsolati tőke megszerzésének ugyanígy akadályai vannak bizonyos csoportok esetében, és könnyebben elérhető a privilegizált csoportok számára. A gazdasági tőke alapja az összes többi tőkefajtnak, de csak azokon keresztül tud érvényesülni, többé-kevésbé költséges *átalakítási* munkák árán.

Az internet, illetve az IKT eszközök használata olyan tudás, amely ha nagyon egyenlőtlenül oszródik a társadalmi mechanizmusok által, akkor önmagában jelentheti az egyenlőtlenségek drasztikus növekedését. A figyelem – az IKT eszközök és az internet terjedésével – egyre inkább a használati szokások felé fordult. Azt nézik, hogy elsősorban az internet használata milyen célt szolgál. Az tekinthető hasznos használatnak, amellyel tőkékre lehet szert tenni, és az haszontalannak, amely ilyen előnnyel nem jár.

Az IKT eszközök és az internet használata terjedésének pozitív olvasata is lehetséges. Az infokommunikációs eszközök terjedése azt az ígéretet rejti magában, hogy a hagyományos deprivációkat/egyenlőtlenségeket okozó tényezők hatalma gyengül, és létrejön az infokommunikációs kompetenciákra alapozott új világ. Azt feltételezhetjük, hogy az új infokommunikációs eszközök megjelenése felpuhítja azokat a korlátokat, amelyeket a hagyományos egyenlőtlenségi tényezők hoznak létre.

IV. Kutatási módszer

Hipotéziseink vizsgálatára kérdőívet dolgoztunk ki, melyet a próbalekérdezést követően pontosítottunk, kiegészítettünk. A próbalekérdezés során negyven válaszadó visszajelzései alapján a nehezen értelmezhető vagy adott csoport jellemzőnek vélt tulajdonságát háttérbe szorító kérdéseket átdolgoztuk.

A kutatás egy fontos célja, hogy a különböző társadalmi csoportok, rétegek internethasználati szokásait megvizsgálja. Kiemelt feladat a mérőeszköz megalkotásakor, hogy azok számára is könnyen értelmezhetőek legyenek a kérdések, akik nem jártasak az infokommunikációs eszközök használatában, valamint azok számára is kitölthető legyen a kérdőív, akik napi szinten, magas IKT használati tudással birtokolják ezeket az eszközöket, és használják a különböző technológiákat. A mérőeszköz megalkotásakor olyan attribútumokat alkottunk meg, melyekkel igen tág IKT használati szinten is kitölthető a kérdőív jelentős adatvesztés nélkül. Az elemzésbe nem vontuk be a próbalekérdezés során kapott adatokat.

A válaszadók papíralapon töltötték ki kérdőívünket, így a kutatás szempontjából kiemelten fontos célcsoportok is a bevonhatóvá váltak a mintába, melyet online kérdőív használatával nem érhattünk volna el.

Az adatok kódolását, majd digitalizálását három egymástól független szakember végezte az SPSS statisztikai program segítségével.

A kérdőív átdolgozott és vizsgálatunkban alkalmazott formája tizenkilenc kérdéskört és kettőszázhuszonhat változót tartalmazott. Az általános szociodemográfiai változók vizsgálata során kapott adatokat a minta bemutatása fejezetben, míg a további adatok elemzését a beszámoló többi fejezeteiben mutatjuk be részletesen.

Az elemzés során az SPSS 20 (Statistical Package for Social Sciences) programot használtuk. Egyváltozós elemzések közül gyakorisági megoszlásokat, szórásanalízist, átlagot, mediánt, többváltozós elemzések közül kereszttáblákat, varianciaanalízist és korrelációanalízist használtunk (az elfogadott szignifikanciaszint Pearson féle χ^2 együttható $< 0,05$). Az adatok feldolgozásakor a vizsgált összefüggések leírására és feltárására a meglévő változók eredményeinek felhasználásával új változókat, különböző indexszámokat hoztunk létre, melyeket a következő alfejezetekben mutatunk be.

A kérdőív bemutatása

A kérdéscsoportok kialakítása a vonatkozó tudományterületek ismeretei és elméletei mentén történt. Valamint az egyes itemeket felölelő válaszlehetőségeket – a szociodemográfiai adatok vonatkozásában – a Központi Statisztikai Hivatal adatszolgáltatása nyomán alakítottuk ki (pl.: egy főre jutó jövedelem, állandó lakóhely attribútumai).

A minél kisebb adatvesztés érdekében azok a szenzitív adatok, melyek a megkérdezettek vallására, pénzügyi helyzetére vonatkoznak, a kérdőív közepén kaptak helyet. Illetve a válaszadási hajlandóság fokozása miatt törekedtünk a zárt kérdések használatára kérdőívünkben. Nyílt végű kérdések esetén az *Egyéb* válaszlehetőséget is megadtuk, ezeket azonban nagyon csekély mértékben töltötték ki a mintába került személyek.

Mérőeszközünk megalkotásakor mindvégig szem előtt tartottuk a korábban már említett heterogén válaszadói csoportok lehetséges értelmezési keretét internethasználati szokásaikkal kapcsolatban. Ennek eredményeként az egészen egyszerű számítógépes, technikai feladatoktól a jártasságot igénylő tevékenységekig összegyűjtöttük a kérdéseket, majd csoportokba rendeztük azokat.

Az adatokat statisztikai elemző módszerek segítségével dolgoztuk fel. A változók attribútumainak kialakításakor nominális és metrikus mérési rendszereket használtunk. Magasabb mérési szintek használatával az adatok később bevonhatók bonyolultabb elemzési eljárásokba. A válaszlehetőségek közül relatív és naptári gyakoriságok, Likert-skálán mért adatok vannak túlnyomó többségben mérőeszközünkben. A különböző kérdéseknél megengedtük az egy, illetve több válaszlehetőség megjelölését a válaszadóra érvényes attribútumok közül.

A kérdőív kérdéscsoportjai és alcsoportjai a következők voltak:

- **Általános szociodemográfiai blokk:** Nem, Születési év, Lakóhely, Legmagasabb iskolai végzettség, Gazdasági aktivitás, Szakmacsoport megjelölése, Családi állapot, Nemzeti/etnikai kisebbséghez tartozás, Vallás, Jövedelem
- **Általános internet és IKT eszközök használatára vonatkozó blokk:** Internethasználat, Internetet nem használók kérdésköre (okok), Internetet használók kérdésköre (mióta), Infokommunikációs eszközhasználat

- Specifikus – **internet és IKT eszközök használatára** vonatkozó – kérdések blokkja
 - Digitális jártasság: 20 item felsorolása és önálló használati fokának megjelölése
(önállóan el tudja végezni, online el tudja végezni, semmiképpen nem tudja elvégezni, még soha nem használta válaszlehetőségek)
 - Konverziós folyamatok vizsgálata
30 item felsorolása és a válaszadóra jellemző kategóriák felsorolása (öt fokozatú skálán egyáltalán nem jellemzőtől a nagyon jellemző attribútumokig)
14 item felsorolása és a tevékenység gyakoriságának megjelölése (gyakran, ritkán, soha)
 - Használatra, tevékenységekre vonatkozó kérdéskör: 20 item felsorolása és gyakoriságok megjelölése (naponta, gyakran, ritkán, soha)
 - Preferált oldalak jellemzői: 18 item felsorolása és fontosságuk megjelölése
(öt fokozatú skálán egyáltalán nem fontostól a nagyon fontosig)

A kérdések válaszlehetőségeinek bemutatása és a vizsgálat során bevezetett új változók kialakításának leírása

Kérdőívünk adatainak elemzéséhez, mintánk összetételének leírásához a szociodemográfiai blokk egyes adatait használtuk fel.

Általános szociodemográfiai blokk a fent leírt változók mentén

Az általános szociológiai háttérváltozók közül válaszadóinktól megkérdeztük születési évüket. A születési év változóját a későbbiek folyamán minden válaszadó esetén átszámoltuk életkorra (2014-es adatokat alapul véve), az így kapott adatokat hisztogramon, normáeloszlás-görbével ábráztuk, majd az adatok eloszlása alapján életkori csoportokat alkottunk. Az életkori csoportokat 20 évenkénti bontásba gyűjtöttük, így leírhatóvá vált többek között a gazdaságilag aktív és inaktív csoportok közötti különbség vagy a 60 év feletti csoport IKT használati jellemzői.

A lakóhely kérdését négy attribútummal fedtük le, melyek a következők voltak: falu, község, város, megyeszékhely. A KSH településtípusok lélekszámára vonatkozó adatai alapján a falu és község attribútumokat összevontuk az adatok feldolgozásakor, valamint a város és megyeszékhely válaszlehetőségeket meghagytuk.

A legmagasabb iskolai végzettség kérdéséhez összesen tizenegy válaszlehetőséget adtunk meg, melyek közül a válaszadó kiválasztotta a rá jellemző végzettséget. Az adatfelvétel során az iskolai végzettségeket lefedő válaszlehetőségekkel elkerülhető volt az adatvesztés – a nyílt végű *egyéb* lehetőséget egyetlen válaszadónk sem jelölte meg vagy töltötte ki –, azonban az adatok feldolgozásakor indokoltrá vált különböző csoportosítások létrehozása. Az első ilyen felosztás a tizenegy válaszlehetőséget öt csoportba osztotta, melyek a következők voltak: a legalacsonyabb kategóriát a 8 általános iskolai osztályt vagy kevesebb mint 8 általános iskolai osztályt végzettek alkotják. Megkülönböztettük továbbá a 10 évfolyamot és szakmát megszerzők csoportját, ide az előbb leírt csoporton kívül a szakiskolát/szakmunkásképzőt elvégző válaszadóink kerültek. Ennél magasabb iskolai végzettségi szinten az érettségizők vannak, melyet az érettségi és szakma besorolás követ. A változó válaszlehetőségeinek csoportosításakor az érettségi és szakma attribútum mellé vettük a felsőfokú szakképzettséget megszerző válaszadóinkat. Főiskolát, egyetemet elvégző megkérdezettekhez soroltuk a PhD vagy DLA fokozattal rendelkezőket, mely mindössze nyolc válaszadót érintett mintánkban.

Az eredmények elemzése során az imént bemutatott felosztáson kívül szükségessé vált egy ennél kevésbé differenciált csoportosítás is. Az eredmények eloszlását megvizsgálva iskolai végzettségük alapján két részre osztottuk válaszadóinkat: érettségivel rendelkezőkre és érettségivel nem rendelkezőkre. Így dichotóm értékű iskolai végzettségre vonatkozó változót is vizsgálhattunk elemzésünkben.

Ugyancsak csoportosítottuk a gazdasági aktivitásra vonatkozó kérdésünket, melynek a kérdőívben felvett válaszlehetőségei a következők voltak: alkalmazott, vállalkozó, alkalmi munkás, nyugdíj mellett dolgozik, gyesen vagy, gyeden van, munkanélküli, nyugdíjas, eltartott, tanuló/hallgató. Indokolttá vált a kilenc attribútum csoportosítása, melyet az aktív és inaktív dichotómia és a tanuló/hallgató státus egészített ki. Aktív csoportba soroltuk a rendszeres munkatevékenységből keresettel rendelkezőket: az alkalmazottakat, vállalkozókat. A tanuló/hallgató kategóriát nem vontuk össze egyéb

válaszlehetőségekkel. Osztályozásunk szerint inaktívak az alkalmi munkások, nyugdíj mellett dolgozók, a gyesen vagy gyeden lévő szülő, a nyugdíjas, az eltartott, valamint a munkanélküli/álláskereső válaszadó.

Szerettük volna megtudni, hogy mely szakmaterületekhez tartozóan alakulnak ki különbségek az egyes dimenziók mentén. Így arra kértük a jelenleg vagy egykor gazdaságilag aktív válaszadókat, hogy jelöljék meg az Országos Képzési Jegyzék huszonegy szakmacsoportján belül, melyhez tartoznak vagy tartoztak. A huszonegy kategóriát az elemzés során az OKJ alapján négy csoportba soroltuk, agrár, humán, műszaki és gazdasági-szolgáltatási területekhez.

Kérdőívünk következő iteme a válaszadók családi állapotát vizsgálta. Adataink feldolgozása során szűkítettük a kérdést lefedő attribútumokat a válaszgyakoriságok tanulmányozását követően. Ez alapján a következő csoportokat hoztuk létre: nőtlen/hajadon, elvált/özvegy, házas, élettársi kapcsolatban élők. Élettársi kapcsolatban élőkhez soroltuk az élettársi kapcsolat; elvált, élettársi kapcsolatban és az özvegy, élettársi kapcsolatban válaszlehetőségeket. Az elvált vagy özvegy családi állapotot megjelölőket egy kategóriába vontuk, valamint a házas és nőtlen/hajadon válaszlehetőségeket meghagytuk eredeti felosztásuk szerint.

A nemzeti/etnikai kisebbséghez tartozás kérdését igen/nem válaszlehetőségekkel mértük, majd a nemzeti/etnikai kisebbséghez tartozók besorolhatták magukat az általunk megadott tizenkilenc kategória egyikébe. A vallásra vonatkozó kérdéshez tizenöt attribútumot adtunk meg kérdőívünkben. Az elemzések során nem differenciáltuk adatainkat e két változó vonatkozásában.

Az általános adatok felvételének blokkjában utolsó kérdésünk a jövedelemre vonatkozott. A háztartás egy főre jutó havi nettó jövedelmét kellett megadni a következő csoportok egyikének megjelölésével (0–20 000 Ft, 20 001–50 000 Ft, 50 001–100 000 Ft, 100 001–150 000 Ft, 150 001–200 000 Ft, 200 001–300 000 Ft, 300 001–400 000 Ft, 400 000 Ft felett).

A Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján később csoportosítottuk az egy főre jutó havi nettó jövedelmet, mely nyomán a következő kategóriák jöttek létre.

Deprivált kategóriába 0–50 000 Ft-ig besorolt jövedelemmel kerültek a válaszadók, szegénybe 50 000–100 000 Ft-ig sorolt jövedelemmel. Átlagos jövedelműbe a 100 000–200 000 Ft-tal rendelkezők, és jó helyzetűbe az egy főre jutó havi nettó jövedelem alapján a 200 000 Ft feletti összeggel rendelkezők tartoztak.

A tőkekonverziós folyamatokhoz kapcsolódóan a gazdasági aktivitás, a jövedelem és a településtípus már csoportosított változóit alapul véve rétegeket alakítottunk ki. A három változó adatainak eloszlását megvizsgálva az SPSS Pivot táblái segítségével alakítottuk ki azokat a rétegeket, melyeket későbbi elemzéseink során felhasználunk. A minimum és a maximum értékek meghatározásával kialakítottuk a csoportok relatív minimum létszámát, és tartalmilag megvizsgáltuk az így létrejövő rétegeket, ahol szükséges volt, **bővítettük vagy szűkítettük az elemzésbe bevont változók egyes attribútumait a réteg létrehozásához. Az elemzéssel létrejött rétegváltozónk a következő attribútumokból áll:**

- **átlagos vagy jó jövedelmű, inaktív vagy tanuló, városi**
- **átlagos vagy jó jövedelmű, aktív, község, falu**
- **átlagos vagy jó jövedelmű, aktív, városi**
- szegény vagy deprivált, aktív, városi
- szegény vagy deprivált inaktív vagy tanuló, városi
- szegény vagy deprivált, aktív, község, falu
- szegény vagy deprivált, inaktív vagy tanuló, község, falu

Az elemzések egyes összefüggéseiben vizsgáltuk a tanulók csoportját, melyeket elválasztva a fenti elemzésben bemutatott gazdasági kategóriáktól (inaktív vagy aktív) különálló attribútumként kezeltünk.

Általános internet és IKT eszközök használatának szokásaira vonatkozó blokk

A mintát megosztja az internetet használók és nem használók aránya, melyet dichotóm válaszlehetőséggel mértünk. Az internetet nem használók esetén kíváncsiak voltunk arra, hogy miért tesznek így, ezeket anyagiakra, attitűdökre vagy felhasználói tudásra vonatkozó válaszlehetőségekkel fedtük le. Az internetet használó válaszadóinkat arra kértük, jelöljék meg, hogy mely életkoruktól használják a világhálót.

Az általános internet és IKT eszközök használatának szokásaira vonatkozó blokk utolsó iteme az infokommunikációs eszközök birtoklására vonatkozott. A felsorolásban mobiltelefon, okos telefon, IPod, Ipad, e-book olvasó, tablet/táblagép, számítógép, notebook, navigációs eszköz (pl. GPS) szerepeltek.

Specifikus – internet és IKT eszközök használatára vonatkozó – kérdések blokkja

Digitális jártasság

A heterogén IKT használati szokásokkal rendelkező mintánk digitális jártasságát húsz item segítségével mértük, melyekben a válaszadók megjelölték, hogy önállóan, online segítséggel, vagy egyáltalán nem tudják elvégezni az adott tevékenységet, esetleg még soha nem használták azt. A tevékenységeket az egészen egyszerűektől a bonyolultabbakig soroltuk fel, ugyanakkor figyelembe vettük egy-egy általános feladat elvégzését igénylő lépéseket (pl.: letöltés, online kitöltés stb.). A felsorolt itemek tevékenységei nem kívánnak specifikus szaktudást, olyan hétköznapi használatra kérdeznek, melyek az eszközök vagy platformok szerves részei. Fontosnak tartottuk a technikai eszközök használatának feltárásában, hogy ne csak az internethez kapcsolódó tevékenységek kapjanak szerepet, hanem a telekommunikációs eszközök használatával kapcsolatos hétköznapi feladatok is megjelenjenek.

Az adatok vizsgálata során a különböző kategóriák és szórásértékek mintázatai alapján három csoportot tudtunk elkülöníteni, melyeket részletesen az adatok elemzése fejezetekben fogunk bemutatni. A három csoport a következő: átlag alatti felhasználói jártasságot, átlagos felhasználói jártasságot és átlag feletti felhasználói jártasságot igénylő feladatok. Az egyes feladatcso-

portokban – mivel teljesen megegyező a bevonni kívánt változók mérési szintje – az egyes tevékenységekhez kötődő önállósági szinteket azonos pontértékekkel láttuk el, és csoportonként átlagokat hoztunk létre. Megvizsgáltuk egy-egy csoport átlagpontszámainak eloszlását, szélső értékeit, és megfigyeltük, mely terjedelemben alakíthatók ki a jártassági kategóriák pontszámai. Az így kapott pontértékeket a három már említett csoportba soroltuk. A felhasználói jártasságra vonatkozó új változónkat megvizsgáltuk az egyes itemeket külön-külön is befolyásoló és statisztikailag szignifikáns összefüggést mutató egyéb változókkal, pl.: iskolai végzettség, életkor, település. A bevont változók és kapcsolatuk erőssége mutatja a csoportosítás érvényességét.

Konverziós folyamatok vizsgálata

A tőkekonverziós folyamatok megfigyelésére egy harminc itemből álló kérdéskört hoztunk létre, melyben olyan tevékenységeket soroltunk fel, melyek az internet használatára vonatkoznak. A válaszadók értékelték, hogy mennyire jellemző rájuk az adott állítás. A kérdések kialakításakor konverziós folyamatokban szerepet játszó tevékenységeket vettük alapul.

A konverziós folyamatok másik kérdéscsoportja tizennégy kérdésből állt. A kérdéseket csoportosítottuk abból a szempontból, hogy gazdasági, kulturális vagy kapcsolati tőke megszerzéséhez járulnak hozzá. A kulturális tőkére vonatkozó csoportot később differenciáltuk a magaskultúra megszerzéséhez kapcsolódó használati irányok megtartásával.

Gazdasági tőke megszerzéséhez a következő itemeket soroltuk:

- Előfordult már, hogy interneten keresztül olcsóbban jutottam egy termékhez.
- Előfordult már, hogy az interneten keresztül olyan termékhez jutottam hozzá, amely a magyar kereskedelmi forgalomban nem volt.
- Előfordult már, hogy úgy spóroltam, hogy az interneten keresett receptek alapján készítettem ételt/vezettem a háztartást.
- Előfordult már, hogy az interneten keresztül eladott használt/magam által készített tárgyaimból szereztem bevételt.

Kapcsolati tőke megszerzéséhez a következő itemeket soroltuk:

- Előfordult már, hogy az interneten alakult kapcsolat révén munkához jutottam.
- Előfordult már, hogy az interneten alakult kapcsolat révén jutottam el orvoshoz.
- Előfordult már, hogy interneten alakult kapcsolat révén jutottam információhoz, amely segítette a sikeres választást (egészségügyi lehetőségekről információ, telekocsi szolgálat, jogi, építkezéshez kapcsolódó információ stb.).
- Előfordult már, hogy az interneten alakult kapcsolat révén jutottam fontos technikai, műszaki információhoz, vagy vettem műszaki eszközöket, készítettem, illetve javítottam meg tárgyakat.
- Előfordult már, az interneten kialakított ismeretségből jó személyes találkozásokra alapuló barátság lett/hosszú kapcsolat lett/házasság lett.

Kulturális tőke megszerzéséhez a következő itemeket soroltuk:

- Előfordult már, hogy valamilyen iskolai feladathoz vagy munkahelyi problémamegoldáshoz az interneten talált szakmai anyagokat használtam fel.
- Előfordult már, hogy szakmai folyóiratokat olvastam interneten.
- Előfordult már, hogy filmeket néztem interneten keresztül.
- Előfordult már, hogy gyűjteményeket, múzeumokat, koncerteket, színházi előadást néztem meg interneten keresztül.
- Előfordult már, hogy az álláskereséshez, iskolaválasztáshoz az interneten található információkat használtam. (önéletrajz, állásinterjú, pályaválasztási kérdőív, pályaválasztási információ, fórum egy munkahellyel kapcsolatban stb.).

Az elemzés során később a kulturális tőke változóját tovább szűkítettük, és kizártuk azt az itemet az indexérték készítésekor, melyek nem a magaskultúra megszerzésére irányulnak. Ily módon kikerült az elemzésből az online filmnézés változója.

A fent felsorolt csoportokból tőkekonvertálásra vonatkozó indexszámokat hoztunk létre, melyeket tőkekonvertáló és nem konvertáló kategóriákba osztottunk a változókön belül. Az indexek létrehozása során a már kódolt relatív gyakoriságok inverzértékét alapul véve átlagokat számoltunk, mivel az összes bevont változó ugyanazon a mérési szinten található, tartalmi jelentésük alapján könnyen felállítható volt a már kódolt sorrend. A relatív gyakoriság és a kódolt pontszámok szerint tőkekonvertáló besorolást a többnyire „gyakran” vagy valamely válaszkategóriában „ritkán” választ jelölők kaphattak, míg a „többnyire ritkán” vagy „soha” választ jelölők nem konvertáló kategóriákba kerültek. Ezek átlagai a használók esetén 1 és 1,5-ös indexértéknél mozognak, előlött a nem konvertálók értékeit találjuk. Az új változók validálásakor bevont és az egyes itemeknél konzisztenciát mutató kapcsolatok mérik a konvertálási csoportok érvényességét.

Használatra, tevékenységekre vonatkozó kérdéskör

A használatra, tevékenységekre vonatkozó kérdéskör megegyezik a már bemutatott önálló jártassággal kapcsolatos kérdésekkel, azonban a mérési szint eltér, mivel relatív és naptári gyakoriságokat mértünk. Ezeket a változókat és szinteket a későbbiek folyamán dichotóm értékűvé alakítottuk.

HASZNOS HASZNÁLATI INDEX LÉTREHOZÁSA

Az adatok elemzésével lehetőségünk nyílt egy olyan változó létrehozására, mely leírja az internet és IKT eszközök használatának konverziós folyamatok alapján megtérülő szintjét, ez a hasznos használati index. Az indexszám, majd az indexen belüli csoportok kialakításában a tőkekonverziós és jártassági kategóriákat használtuk.

A bevont változók halmaza a következő:

- Az internetet munkakeresésére használom.
- Az internetet pályák/foglalkozások megismerésére használom.
- Az internetet pályaválasztási ismeretek megszerzésére használom.
- Pénzügyeimet interneten intézem.
- Az internetet hírek olvasására használom.
- Az internetet szakmai lapok, szócikkek olvasására használom.
- Az internetet politikai témájú tájékozódásra használom.
- Színház- vagy mozijegyet rendelek az interneten.
- Az internetet az iskolai/munkahelyi feladataimhoz használom.
- Társkeresésre használom az internetet.
- Az internetet új baráti kapcsolat kialakítására használom.
- Az interneten keresek orvost, egészségügyi szolgáltatásokat.
- Programok megtalálása, letöltése, használata
- Online közös munka (pl.: Google dokumentumok online szerkesztése)
- Elektronikus banki szolgáltatások használata (pl. közüzemi számla, távszámla, díjnet stb.)
- Elektronikus ügyintézés (pl: pályázatra jelentkezés, szolgáltatási információk keresése, szolgáltatás ügyintézése, ügyfélkapu stb.)

Mivel a bevont változók válaszlehetőségei nem egységesek, külön kódot kapott minden válasz tartalmi jelentésük alapján. A hasznos használati indexszám létrehozásakor az így kapott pontokat a konverziós folyamat csoportjában és felhasználói jártasság dimenzióban átlagoltuk, és megfigyeltük az együtt járásaikat, mely alapján nem használók, hasznosan használók és nagyon hasznosan használók kategóriái jöttek létre. Az index készítésekor pontértékeik alapján legalacsonyabb pontszámmal a nem használók közé kategorizáltuk azokat, akik nem sorolhatók a tőkekonvertálók közé, és jártasságuk is alacsony. Hasznosan használókhoz a sűrűbben konvertálókat és jártasságukban többnyire a kicsit vagy közepesen jellemző attribútumokat választó

megkérdezetteket soroltuk. Legmagasabb indexértékkel a nagyon hasznos használók között találjuk azokat a válaszadókat, akik jártasság alapján inkább gyakran vagy naponta használják a felsorolt tevékenységeket, illetve inkább jellemző rájuk a tőkekonverzió. A kapott indexpontoszámok érvényességét ellenőriztük, megvizsgáltuk a kapcsolat erősségét más változókkal is.

Preferált oldalak jellemzői

Az olyan oldalakat szeretem... kezdetű mondatot tizennyolc itemmel egészítettük ki. Arra voltunk kíváncsiak, hogy az egyes felhasználói csoportok differenciálódnak-e egy-egy állítás mentén. Az elemzés során az ötfokozatú válaszlehetőségeket háromra szűkítettük.

Külön állításokat fogalmaztunk meg a személyes adatok védelmére, illetve az ehhez kapcsolódó személyességre vonatkozólag. Az oldalak esztétikai és funkcionális, technikai megoldásait és technológiai beágyazottságát is az itt vizsgált itemek között tüntettük fel.

V. Mintavétel

Az adatgyűjtés során a mintavétel több szakaszban zajlott. Az első szakaszban begyűjtött adatok összesítése után növeltük a mintába kerülő férfiak arányát, valamint a gazdaságilag inaktívak mintába kerülésének lehetőségét. A mintába földrajzi terület szempontjából többnyire észak-magyarországi válaszadók kerültek.

Mintánk életkorra, nemre és foglalkoztatási státusra vonatkozó adatok tekintetében tükrözi az alapsokaság arányait. A többi szociodemográfiai változóra vetítve nem reprezentatív a minta.

A lekérdezés során kiképzett és felkészített kérdezőbiztosok segítségével több mint ötszáz válaszadót értünk el, a kérdőívek digitalizálása után ötszáz elemzésbe bevonható kérdőívünk született. A vizsgálat során biztosítottuk a válaszadó anonimitását, nem kértünk és használtunk fel nevet vagy bármely természetes személy azonosítására szolgáló adatot. A válaszadási hajlandóságot növelte a kérdezőbiztos jelenléte, valamint jelentősen hozzájárult a teljes kérdőív kitöltéséhez a válaszadó kitöltés során felmerülő kérdéseinek megválaszolásával.

A lekérdezés egy rövid – körülbelül három hónapos – időintervallumot ölelt fel, vizsgálatunk idődimenziója keresztmetszeti.

A minta általános adatainak bemutatása

A 2011-es népszámlálás adatai alapján országos átlagban ezer férfira 1106 nő jutott, ez a *nők-férfiak* százalékos arányát tekintve 53–47 százaléknak felel meg. Mintánkban ez az arány a korösszetétel eltolódása és a regionális sajátosságok miatt 59–41%.

Mintánkban összesen 500 főt, ebből 291 nőt és 202 férfit kérdeztünk meg IKT használati szokásaikról. 1,4 százalék volt a hiányzó vagy értelmezhetetlen válaszok aránya.

Az életkor meghatározásánál az adatokat metrikusan vettük fel, vagyis a válaszadókat arra kértük, hogy születési évüket tüntessék fel, így többféle lehetőségünk volt az életkor szerinti csoportosításra.

Közel 30 százaléka a válaszadóknak a 20–29 éves korosztályból került ki, 25 százaléka a mintának 40–49 éves. A többi életkori csoport mintában megjelenő aránya 12–16 százalék között változik, kivéve a 20 évesnél fiatalabbak, akik elenyésző arányban vannak jelen válaszadóink között.

A mintába került válaszadók életkorának csoportosítására továbbá használtunk egy ennél nagyobb léptékű felosztást is, mely segítségével 20 évenként osztályoztuk az adatokat. Az újrakódolás segítségével olyan kiemelt csoportokra vonatkozó összefüggéseket tárhatunk fel, mint például a 40 és 60 év közöttiek, valamint a 60 év felettiek IKT használati szokásai. A mintában a 40 és 60 év közöttiek a megkérdezettek 41,7 százalékát alkotják (N = 204), míg a 60 év fölöttiekhez alig több mint 10 százalék, vagyis 51 válaszadó sorolható.

Az életvitelszerű *lakhely* kérdését négy attribútummal fedtük le. A fővárost szándékosan kihagytuk a lehetőségek közül, mivel az észak-magyarországi régióból gyűjtöttünk adatokat.

Mintánkban 127 fő (25,7 százalék) jelölt meg megyeszékhelyet lakóhelyként, városban 206 fő (41,6 százalék) él, községet jelölt meg 69 fő (13,9 százalék), míg falut 93 fő (18,8 százalék).

Az eloszlásból látható, hogy a korpuszunkban a legtöbben városiak, ezt követik a megyeszékhelyen lakók, majd a faluban és a községben élők.

Az adatok feldolgozása során a településhierarchia végén elhelyezkedő község és falu válaszlehetőségeket összevontuk, így három attribútumra szűkítettük a kérdés felosztását.

Az *iskolai végzettségre* vonatkozóan tizenegy attribútumot jelöltünk meg a kérdőívben. Az alábbi táblázatban látható, hogy a kérdőívben szereplő válaszlehetőségeket milyen számban és arányban jelölték a válaszadók. Mivel

egyres válaszlehetőségek esetében alacsony elemszám volt jellemző (pl. 8 általános alatti = 6 fő; 10 évfolyam + szakma = 7 fő), az elemzésben ezeket az adatokat csoportosítottuk.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	8 általános alatti	6	1,2	1,2	1,2
	8 általános iskolai végzettség	28	5,6	5,7	6,9
	10 évfolyam + szakma	7	1,4	1,4	8,3
	Szakiskola/szakképzés	86	17,2	17,4	25,7
	Érettségi	98	19,6	19,8	45,5
	Érettségi + szakma	102	20,4	20,6	66,2
	Felsőfokú szakképzés (FSZ)	37	7,4	7,5	73,7
	Főiskola (BA, BsC)	84	16,8	17,0	90,7
	Egyetem (MA, MsC)	37	7,4	7,5	98,2
	Doktori (PhD, DLA)	8	1,6	1,6	99,8
	Egyéb	1	,2	,2	100,0
	Total	494	98,8	100,0	
Missing	System	6	1,2		
Total		500	100,0		

Mintánkban a legtöbben az érettségi és szakma válaszlehetőséget jelölték (N = 102), hasonló arányban az érettségizettek szerepelnek (N = 98), a legkevesebb a 8 általános alatti (N = 6), a 10 évfolyam és szakma (N = 7), valamint a doktori (N = 8) végzettséggel rendelkezők száma.

A mintában az érettségivel és szakmával rendelkezők képviseltették magukat legnagyobb arányban. Őket követik a felsőfokú végzettséggel rendelkezők, majd az érettségizettek és 10 évfolyamot és szakmát megszerzők százalékos megoszlása. Legkevesebben a 8 általános iskolai osztályt végeztek vannak, mindössze 34 válaszadónk sorolta magát a kérdőívben ezekbe a kategóriákba.

Az eredmények elemzése során az imént bemutatott felosztáson kívül szükségessé vált egy ennél kevésbé differenciált csoportosítás is. Az eredmények eloszlását megvizsgálva iskolai végzettségük alapján két részre osztottuk válaszadóinkat: érettségivel rendelkezőkre és érettségivel nem rendelkezőkre, így az érettségivel nem rendelkezők alkotják a minta közel 26 százalékát (N = 127), míg az érettségivel rendelkezők 74 százalékát teszik ki a megkérdezetteknek (N = 367).

Iskolai végzettség megoszlása érettségivel rendelkezők és nem rendelkezők arányaiban					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Érettségivel nem rendelkezik	127	25,4	25,7	25,7
	Érettségivel rendelkezik	367	73,4	74,3	100,0
	Total	494	98,8	100,0	
Missing	System	6	1,2		
Total		500	100,0		

Elemzésünk során fontos változó a válaszadók *gazdasági aktivitása*, melyet kilenc attribútummal vizsgáltunk. Ennél a kérdésnél a hiányzó adatok aránya számottevő (13,6 százalék) volt. A válaszolók közötti eloszlás esetében megfigyelhető, hogy a minta több mint fele (52,5 százaléka) alkalmazott, ezt követi 22 százalékkal a tanulók/hallgatók csoportja, majd 10,6 százalékkal a nyugdíjasok. A további attribútumoknál megfigyelhető alacsony elemszám szükségessé tette az „aktív”, „inaktív” és a „tanuló” kategóriák megalkotását. A legnagyobb arányban az aktívak képviseltették magukat a mintában, a megkérdezettek 58,1 százaléka sorolta magát az aktívakat alkotó attribútumok valamelyikébe. A minta 19,9 százalékát alkotják a gazdasági szempontból inaktív megkérdezettek.

Kíváncsiak voltuk, hogy válaszadóink mely *szakmacsoporton belül foglalkoztatottak*, vagy mely szakmacsoporthoz köthetően mentek nyugdíjba, gyesre. Az adatok feldolgozása során később csoportosítottuk a válaszlehetőségeket, ezek négy szakterületre bonthatók: műszaki, agrár, humán és gazdasági-szolgáltatási. A szakmacsoportokat a jelenleg érvényes országos képzési jegyzék alapján határoztuk meg. A mintánkban szereplő válaszadók jelentős része (25,6 százalék) a szociális szakmacsoport, valamint az egyéb szolgáltatások (13,1 százalék) és a kereskedelem, marketing, üzleti adminisztráció (11,3 százalék) területén tevékenykedik. A hiányzó válaszok nagyrészt a tanulók/hallgatók csoportját fedik, akik számára ennek a kérdésnek az átugrása szerepelt az instrukcióban.

A *családi állapotra* vonatkozó volt a következő kérdés, melyet hét válaszlehetőséggel fedtünk le. Ennél a kérdésnél meglehetősen jó válaszadói hajlandósággal talákoztunk. Mindössze 5 fő válasza volt hiányos. A leggyako-

ribb válasz a „házasságban élő” volt, ez a mintának majd a felét jelenti, 224 fő (45,3%). Majd a hajadon/nőtlen kategória következik 136 fővel (27,5%). Az özvegy és elvált kategóriák esetén külön válaszlehetőségként megjelöltük az élettársi kapcsolatot. Így élettársi kapcsolatban a minta 13%-a él. Adataink feldolgozása során a családi állapotra vonatkozó válaszlehetőségeket is szűkítettük a válaszgyakoriságok tanulmányozását követően. Ez alapján a következő csoportokat hoztuk létre: nőtlen/hajadon, elvált/özvegy, házas, élettársi kapcsolatban élők.

A *kisebbséghez való tartozást* először dichotóm változóval mértük. A következő kérdésnél tértünk ki részletesebben a különböző Magyarországon előforduló kisebbségekre. Természetesen válaszlehetőségként az „egyéb” kategóriát is megadtuk. Elenyésző számú válaszoló, mindössze 15 fő (3%) jelölt meg valamilyen kisebbséget. Ez elmarad az országos átlagtól, a 2011-es népszámlálási adatok alapján 6% körülre tehető a különböző kisebbségek aránya (KSH 2011). Meg kell jegyeznünk, annak ellenére, hogy nem törekedtünk reprezentativitásra, ezek az eredmények nem mondhatók rossznak. Területileg eltérő a kisebbségek aránya, így az országon belül 2%–7%-ig terjed – ezt figyelembe véve nem mutatkozik nagy eltérés. A Magyarországon honos kisebbségek közül a cigány (roma) (11 fő) és német (3 fő) fordult elő (1 fő egyéb kategóriát választott).

Vallás szempontjából a leggyakoribb a katolikus, 278 fő, ez több mint a minta fele. Aztán a református (78 fő) és evangélikus (12 fő) vallásúak a leggyakoribbak – arányuk lényegesen elmarad a katolikusoktól. 24 fő (5%) nem kívánt válaszolni erre a kérdésre.

A *jövedelemre* vonatkozó kérdés vizsgálatakor megállapítható, hogy a leggyakoribb kategória az 50 és 100 ezer Ft közötti, a minta 41%-a, 204 fő. Ez megfelel az országos átlagnak. (KSH 2011) A válaszok megoszlása is kiegyensúlyozottnak tekinthető, azaz az átlagos kategória körül gyakoriak a jövedelmi értékek (20–50e Ft-ig 27%, 100 és 150e Ft között pedig 18,5%) A 300e Ft fölötti kategória elenyésző, az 1%-ot sem éri el, mindössze 3 fő.

A KSH adatai alapján később csoportosítottuk az egy főre jutó havi nettó jövedelmet, mely nyomán a következő kategóriák jöttek létre: deprivált, szegény, átlagos jövedelmű és jó helyzetű. A legtöbb válaszadónk egy főre jutó havi nettó jövedelme alapján a szegény kategóriába sorolható (41,4%). Őket követik a depriváltak (31,4%), míg az átlagos vagy jó jövedelműek együttesen is alig több mint a minta negyedét teszik ki (27,1%).

VI. A kutatás eredményeinek összegzése

VI. 1. Az internet és IKT eszközökre vonatkozó felhasználói jártasság vizsgálat összegzése

A kutatásunkban fontos kérdés volt, hogy a nem használat mögöttes okai között a tudás vagy a használat képességének hiánya mennyiben fellelhető. Mint az az elméleti részből kiderül, a digitális egyenlőtlenség elméletei kezdetben a hozzáférés egyenlőtlenségéről beszéltek, vagyis hogy a különböző társadalmi csoportoknak, rétegeknek eltérő esélyük van vagy volt az internethez és az IKT eszközökhöz való hozzáférésre. Az egyenlőtlen hozzáférés legfontosabb oka a gazdasági erőforrások különbözőségében rejlett.

Ma az internet penetrációja okán többé nem az a kérdés a digitális egyenlőtlenség vizsgálatakor, hogy ki fér hozzá és ki nem, hanem, hogy mire használja, és mennyire autonóm módon tudja ezt tenni, illetve milyen képességekkel rendelkezik az internet hasznos használatára vonatkozóan. Így merült fel a kérdés, hogy a nem használat oka a képességek hiányában rejlik-e. Kíváncsiak voltunk, és vizsgáltuk, hogy az egyes online, internetes tevékenységekre vonatkozóan mutatkoznak-e eltérések a használat autonómiájában a különböző társadalmi rétegek között.

Az IKT eszközökkel kapcsolatos felhasználói jártasság vizsgálati adatainak összegzése

Az IKT eszközökkel kapcsolatos jártasságok vizsgálatára vonatkozóan a kérdőívben arra voltunk kíváncsiak, hogy a válaszadók mennyire képesek az eszközök által nyújtott lehetőségeket kihasználni a mindennapi életük során. A válaszlehetőségek között szerepelt, hogy önállóan vagy segítséggel (online vagy személyes) tudják az adott feladatot elvégezni, illetve semmiképp. Külön fontos kiemelni azokat a válaszokat, hogy melyik funkciót, feladatot nem használta még soha.

A kérdőív 16. kérdésében húsz itemet szerepeltettünk. Az egyes itemekre adott válaszok átlaga 1,07–2,51 között alakult, változó szórásértékek mellett.

Az egyes itemekre adott válaszok átlaga alapján kialakult sorrendet három egységre bontva mutattuk be: az első öt item (ahol a szórás 1 alatt marad) az átlag alatti felhasználói jártasság, majd a következő kilenc item (ahol az átlagérték 1,9 alatti változó szórás mellett) az átlagos felhasználói jártasság, végül a 2,04 feletti átlagot mutató hat itemet magas szórás mellett az átlag feletti felhasználói jártasság.

Átlag alatti felhasználói jártasság itemek eredményeinek összegzése

Az átlag alatti felhasználói jártasságba olyan tevékenységek tartoznak, amelyek nem igényelnek magas tudást a felhasználó részéről, vagyis ezeket a mintában szereplők általában önállóan tudják elvégezni. A korábbi kutatásokból is kiderül (Digitális szakadék monitor 2004), hogy ezeknek a mindenki által végzett gyakori tevékenységeknek nincs differenciáló hatása, ha a szociológiai háttérváltozókkal hasonlítjuk össze.

Ugyanakkor fontos ezen itemek differenciált vizsgálatát is elvégezni, hiszen a kiindulásunk, miszerint ezt mindenki képes önállóan autonóm módon használni, is egy vizsgálható kérdés. Ez további oktatási, fejlesztési feladatokat jelölhet ki a különböző csoportok számára.

Az első öt item válaszainak százalékos megoszlásakor a következő eredményeket figyelhetjük meg. A legnagyobb mértékben, 96,5 százalékban SMS-t tudnak önállóan küldeni a vizsgálati korpuszba került válaszadók. Szintén magas arányban tudnak önállóan megtalálni honlapokat és e-mailt olvasni (93,7, illetve 92,9 százalék). Szöveget írni szintén sokan tudnak önállóan, 87,8 százaléka a mintának, de 4,9 százaléka még sosem használta ezt a funkciót. Magas arányban, 81,5 százalékban tudnak önállóan képeket, dokumentumokat letölteni, de 4,0 százalékuk ezt a funkciót nem használta még soha. Az eredményeket összegezve úgy gondoljuk, hogy ezen funkciókat jellemezhetjük úgy, hogy ezekre vonatkozóan magas jártassággal rendelkeznek a vizsgálati korpuszba került válaszadók. Tehát sokan megbízhatóan írnak sms-t, e-mailt, szövegeket a számítógép, táblagép, notebook, mobil- és okostelefon segítségével, illetve böngésznek honlapokat, és töltenek le képeket, dokumentumokat. Ezeket alapjártasságoknak, átlag alatti felhasználói szintnek tekintjük.

Átlagos felhasználói jártasság itemek eredményeinek összegzése

Az átlagos felhasználói jártassághoz kapcsolódó IKT tevékenységek a mintában az átlagok és szórás alapján kettős természetűek. Van olyan tevékenység, amelyet sokan és nagy önállósággal végeznek az online térben, de van olyan tevékenység, amelyre vonatkozóan keveseknek van tudása (magas szórásérték mellett).

Érdemes bemutatni azokat az itemeket, amelyeket a vizsgálati korpuszba került válaszadók még sosem használtak. Tíz százalék fölötti értéket kapott a mobilnévjegyártya fogadása (18,4 százalék), a Skype használata (13,3 százalék), dokumentumok, képek megosztása online felületen (13,2 százalék), közösségi portálok használata (10,6 százalék). Ezek a funkciók a legkevésbé használatosak a középső egység itemei közül.

A középmezőnybe tartozó jártasságok változatos képet mutatnak, akik használják, azok megbízhatóan boldogulnak a linkek, videók küldésével, fogadásával, a közösségi portálok használatával, de már nem ilyen egyértelmű a jártasság kérdése, ha e-mail-fiókot kell létrehozni, vagy programokat kell letölteni, használni, vagy dokumentumokat, képeket kell online felületen megosztani, ehhez már sokaknak kell külső segítség.

Az ebben a harmadban található funkciókhoz tartozó jártasságokat átlagos felhasználói szintnek nevezhetjük.

Átlag feletti felhasználói jártasság itemek eredményeinek összegzése

Az átlag feletti jártasságot jelentő tevékenységek között olyanokat találunk, amelyek leginkább alkalmasak arra, hogy a felhasználók hasznosan tudjanak online vagy IKT tevékenységeket végezni önmaguk számára. Ebben a csoportba az átlagok és szórás mellett láthatjuk, hogy kevesen kerültek be a vizsgálati korpuszba került válaszadók közül.

Összességében a minta alig több mint a fele mondta azt, hogy önállóan tud elektronikus ügyintézkést végrehajtani (59,1 százalék) vagy elektronikus banki szolgáltatásokat használni (59,9 százalék). Alkalmazásokat letölteni mobiltelefonra (53,9 százalék) vagy online tv-csatornákat, adásokat beállítani (52,2 százalék) még kevesebben tudnak önállóan. A legkevésbé az információmegosztó rendszereket (pl. Google Drive, Dropbox, Wetransfer) (50,8 százalék) vagy az online közös munkát (pl.: Google dokumentumok online szerkesztése) (40,8 százalék) képesek elvégezni. Ez a két legkevésbé

használt funkció, a válaszadók közül 23,6 és 29,1 százalék még soha nem használta ezt a lehetőséget az internetnek. A többi item esetében is 20 százalék fölötti a soha nem használók aránya a mintában.

Ennek megfelelően az utolsó harmadban található funkciókhoz tartozó jártasságokat átlagos *felhasználói szint feletti jártasságoknak* nevezhetjük.

VI.2. Internethasználati szokások vizsgálata – Mire és milyen gyakran használják a netet? vizsgálat összegzése

A 18. kérdésben azt szerettük volna megtudni, hogy mire használják az internetet és az egyéb elektronikus eszközöket, illetve hogy milyen gyakran teszik ezt a vizsgálati korpuszba került válaszadók. A válaszlehetőségek között a 16. kérdésben is szerepeltetett húsz itemet használtuk, amelyekre vonatkozóan ott megkérdeztük, hogy milyen jártasságokkal rendelkeznek. Így összehasonlíthatóvá válik, hogy a gyakori használat és a jártasság között van-e összefüggés.

A kérdőív válaszainak kódolásánál a naponta, gyakran az 1-es értéket, a ritkán, soha a 2-es értéket kapta. Az egyes itemekre adott válaszok átlaga 1,12–1,82 között alakult, alacsony szórás értékek mellett. Az itemeket két csoportba soroltuk az átlagok alapján: a 1,12–1,49 közötti átlagokat a gyakran használt funkciókba, az 1,51–1,82 közötti átlagokhoz tartozó itemeket pedig a ritkán használt funkciókba.

Kilenc item esetében találunk 1,5 alatti átlagot, tehát ezeket a funkciókat használják gyakran, akár naponta. Ezen itemek között megtaláljuk az átlag alatti felhasználói szint funkcióit, tehát láthatjuk, hogy ezen tevékenységekkel kapcsolatban magas jártassággal rendelkeznek a vizsgálati korpuszba került válaszadók, és gyakran is használják ezeket.

A gyakran használt funkciók között találunk olyanokat is – videomegosztó használata (pl.: Youtube, Indavideó, Vimeo), közösségi portál használata (pl.: esemény létrehozása, ismerősök felkutatása), linkek küldése, fogadása, programok megtalálása, letöltése, használata –, amelyekre vonatkozóan nem rendelkeznek magas jártassági szinttel a felhasználók, pedig gyakran használják ezeket.

Ha a naponta és gyakran százalékos megoszlást összeadjuk, akkor láthatjuk, hogy 85 százalék fölött olvasnak e-mailt, és böngésznek honlapokat. Szintén gyakran, 70 százalék körül írnak szövegeket, és töltenek le képeket, dokumentumokat, használnak videomegosztó rendszereket a vizsgálati min-

tában szereplők. A százalékos megoszlás alapján a mintában szereplők inkább ritkán használnak videomegosztó rendszereket, közösségi portálokat, küldnek vagy fogadnak linkeket, küldnek sms-t, és töltenek le programokat. Ezen funkciók százalékos megoszlása 60 százalék alatt van.

A második csoportba az 1,51–1,82 közötti átlagokhoz tartozó tizenegy item funkciót ritkán vagy soha nem használják a vizsgálati korpuszba került válaszadók.

A csoport itemjei a következők:

- Nyomtatás internetes oldalról
- Dokumentumok, képek megosztása online felületen
- Elektronikus banki szolgáltatások használata (pl. közüzemi számla, távszámla, díjnet stb.)
- E-mail-fiók létrehozása
- Skype használása
- Elektronikus ügyintézés (pl: pályázat)
- Alkalmazások letöltése mobiltelefonra
- Információmegosztó rendszerek használata (pl. Google Drive, Dropbox, Wetransfer)
- Online közös munka (pl.: Google dokumentumok online szerkesztése)
- Mobilnévjegyártya fogadása
- Online tv-csatornák, adások beállítása

Ha ezeket a funkciókat összehasonlítjuk a jártassági szintekkel, akkor azt látjuk, hogy részben az átlagos, részben az átlag fölötti felhasználói jártasságba tartozó itemeket találjuk meg itt. Tehát ezen tevékenységekkel, funkciókkal kapcsolatban átlagos és magas jártassággal rendelkeznek a vizsgálati korpuszba került válaszadók, és ritkán vagy soha nem is használják ezeket.

A százalékos megoszlás alapján azt láthatjuk, hogy 60 százalék alattiak a *nyomtatás internetes oldalról, dokumentumok, képek megosztása online felületen, elektronikus banki szolgáltatások használata (pl. közüzemi számla, távszámla, díjnet stb.)* – ezeket a funkciókat használják a vizsgálati korpuszba került válaszadók a legritkábban.

A funkciók közül az *e-mail-fiók létrehozása, Skype használása, elektronikus ügyintézés (pl: pályázatra), alkalmazások letöltése mobiltelefonra, információ-megosztó rendszerek használata (pl. Google Drive, Dropbox, Wetransfer)* 60 és 70 százalék között mozog, tehát a vizsgált minta inkább ritkán vagy nem használja ezeket a tevékenységeket.

Az itemek közül a legkevésbé az *online közös munka (pl.: Google dokumentumok online szerkesztése), mobilnévjegykártya fogadása, online tv-csatornák, adások beállítása* funkciókat használják gyakran.

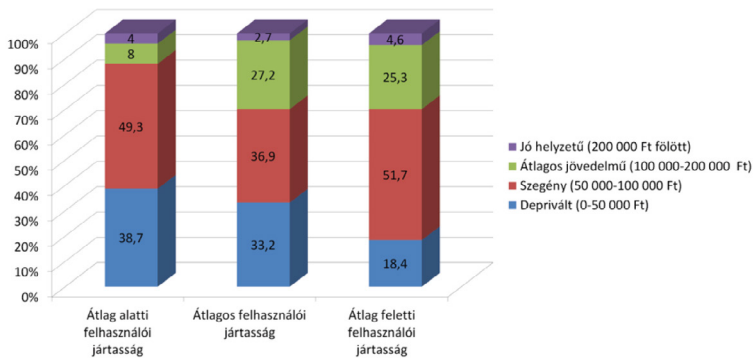
A soha nem használt kategóriában a legkiemelkedőbb az online közös munka, ezt a válaszadók 39,7 százaléka soha nem használta.

Ha a jártassági csoportokkal hasonlítjuk össze az eszköz használatának gyakoriságát, akkor azt látjuk, hogy az átlagos és átlag feletti jártassági szint-hez tartozó itemeket találjuk a második csoportban. Tehát ezeket a tevékenységeket inkább ritkán vagy soha nem végzik a válaszadók, és ezekhez kapcsolódik magas jártassági szint. Olyan funkciókat találunk itt, amelyek a hasznos használati indexhez is tartoznak – elektronikus banki szolgáltatások, ügyintézés, alkalmazások letöltése, online munka –, de ezeket ritkán használják a mintában szereplők, és magas jártassági szint is kapcsolódik hozzá.

Összességében a leggyakoribb tevékenységek az e-mail-írás, -olvasás, honlapok böngészése, szövegek szerkesztése, írása számítógépen, a legritkábban végzett tevékenységek a mobilnévjegy fogadás, online tv-csatornák beállítása, de legkevésbé az online közös munka a jellemző a vizsgálati korpuszba került válaszadók körében.

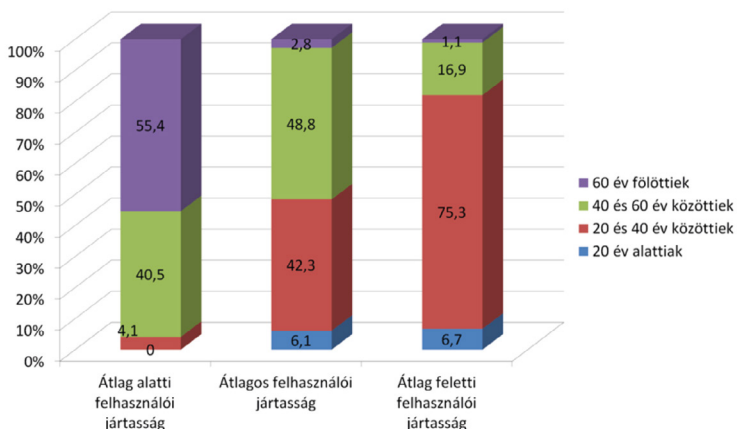
A gyakori és ritka IKT tevékenységek és a szociológiai háttérváltozók közti összefüggések vizsgálata eredményeinek összegzése

Megvizsgáltuk, hogy az IKT tevékenységek a gyakoriságon és százalékos megoszláson túl, milyen összefüggést mutatnak a különböző szociológiai változókkal, ezzel is árnyalva a képet a kapott eredmények tükrében. Az IKT tevékenységeket és szociológiai háttérváltozókat keresztábrákkal vizsgáltuk, az elfogadott szignifikanciaszint 0,05 alatti. A következő szociológiai háttérváltozók összefüggésében találtunk szignifikáns összefüggéseket: életkor, gazdasági aktivitás, iskolai végzettség, jövedelem.

1. ábra: Felhasználói jártasság és jövedelmi kategóriák kapcsolata (N = 493) (sig. < 0,05)

Összességében azt láttuk, hogy a gyakran használt tevékenységeket életkor szerinti megoszlásban inkább a 20 év alattiak, illetve a 20 és 40 év közöttiek használják, gazdasági aktivitás szerint pedig kiemelkedik a tanulók csoportja az e-mail-olvasás, -írás, honlapok megtalálása és szövegírás számítógépen tekintetében. Iskolai végzettséget tekintve pedig az érettségizettek és a főiskolát, egyetemet végzettek csoportja emelkedik ki, kivéve a honlapok böngészését, ezt a 8 általános vagy az alatti végzettségűek is gyakran teszik. A jövedelem kevésbé meghatározó ezekben a tevékenységekben. Az e-mail-olvasás tekintetében találtunk szignifikáns összefüggést, de százalékos megoszlás tekintetében nincs nagy eltérés abban, hogy milyen jövedelme van valakinek, mindenki gyakran olvas e-mailt a mintánkban.

2. ábra: Felhasználói jártasság és életkor kapcsolata (N = 489) (sig. < 0,05)

Összességében a ritkán használt tevékenységek között felülreprezentáltak a 60 év fölöttiek életkor szerinti megoszlásban, gazdasági aktivitás tekintetében pedig inkább a tanulók használják ezeket a funkciókat. Iskolai végzettség tekintetében csak az online közös munka mutatott szignifikáns összefüggést, ezt inkább a főiskolát, egyetemet végzettek használják. A jövedelem nem mutat szignifikáns összefüggést egyik itemmel sem, tehát nem valószínű, hogy ezek használatát a jövedelem befolyásolja.

A hasznos tevékenységek használata is összefüggést mutat az életkorral, minél fiatalabb valaki, annál valószínűbb, hogy hasznos tevékenységeket is végez az interneten. Gazdasági aktivitás tekintetében a tanulók csoportja mutat szignifikáns összefüggést a hasznos tevékenységekkel. Iskolai végzettség és jövedelem tekintetében csak az e-bank és e-ügyintézés kapcsán találtunk szignifikáns összefüggést. Minél magasabb valakinek az iskolai végzettsége, illetve a jövedelme annál valószínűbb, hogy használ e-bank és e-ügyintézés funkciókat a neten.

VI. 3. A hasznos használati index vizsgálat eredményeinek összegzése

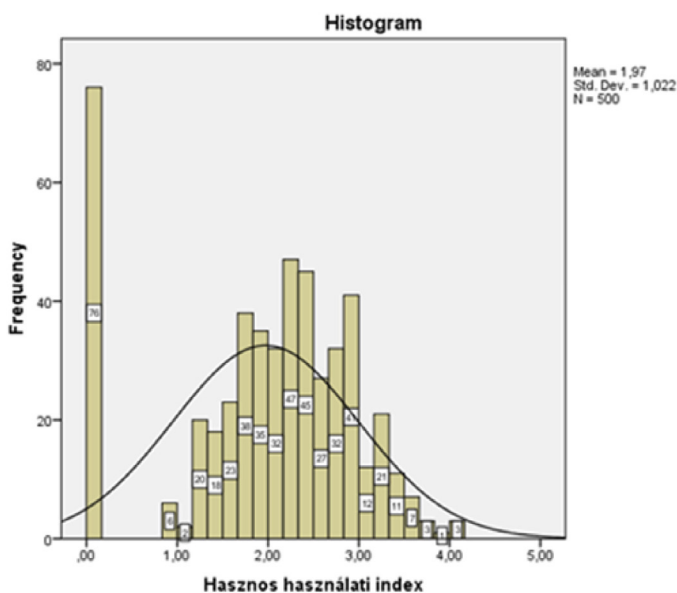
Kutatásunk kiindulópontja nem az, hogy ki fér hozzá az internethez és ki nem, hanem hogy ki mit csinál, és mit képes csinálni, amikor használja a világhálót; a használat minősége válik megkülönböztető dimenzióvá. Ennek legfontosabb vizsgálendő dimenziói a technikai apparátus, a használat autonómiájának, a képességek és készségek, a társadalmi támogatás és a használat céljának egyenlőtlenségei. A szakirodalom a használat sokszínűségében rejlő egyenlőtlenségeket főként a hasznos használat kifejezéssel köti össze. Ennek mérésére szolgál az ún. „Hasznos Használat Index” (HHI). Mivel hasznosságról van szó, az index készítésekor a valamilyen szempontból hasznosnak tekinthető (valamilyen tőke növelésére alkalmas) tevékenységeket célszerű bevonni. Így tehát nem került be a szórakozás, a csetelés, a fórum és az e-mail. (Ez utóbbi főleg azért, mert jókora elterjedtsége által igen csekély a differenciáló hatása.) Az index tehát azt mutatja meg, hogy ki hányféle célból szokta használni az internetet.

A kutatásunk ezen részében azt vizsgáltuk, hogy az infokommunikációs eszközök térhódítása hogyan hat a hagyományos társadalmi egyenlőtlenségek viszonyára.

Kutatásunkban létrehoztunk egy hasznos használati indexet a szakirodalom alapján, igyekeztünk a valamilyen szempontból hasznos – vagyis valamilyen tőke növelésére alkalmas – tevékenységeket, funkciókat bevonni az index kialakításába.

A kérdőívünkben olyan itemeket válogattunk össze, ahol a hasznos tevékenységek használatának gyakoriságára, ezekre vonatkozó jártasságukra vagy a konverziós funkcióikra, az offline életbe való átkonvertálásra kérdeztünk rá.

Ennek megfelelően a 17-es, 18-as kérdések bizonyos itemjeit szerepeltettük az indexben, összesen 16 itemet.

3. ábra

A vizsgált mintának a hasznos használati index szerinti megoszlása fordított V alakot mutat a különböző szinteken elhelyezkedő személyek eloszlása alapján, vagyis a legalsó szinten (a 0 értéknél, egyetlen hasznos tevékenységet sem szokott csinálni) és a legfelső szinten (4,5 érték, az összes hasznos lehetőséget használja) elhelyezkedők vannak a legkevesebben, és a középső szinten a legtöbb (a 2,3 értéket érték el a legtöbb).

A hasznos használati index és a szociodemográfiai változók közti összefüggések

Feltételeztük, hogy a HHI index értéke más és más a különféle szociodemográfiai csoportokban. Korábbi vizsgálatok (Digitális szakadék monitor 2004) a legmarkánsabb eltéréseket az életkor és az iskolai végzettség (amelyek persze nem függetlenek egymástól) esetében tapasztaltak. Az új változóként bevezetett indexszámot és szociológiai háttérváltozókat keresztábrákkal vizsgáltuk, ahol a Pearson-féle Chi-négyzet 0,05 alatti szignifikanciaszintet fogadtuk el.

A következő változók összefüggésében vizsgáltuk meg ezt: nem, településhierarchia, gazdasági aktivitás, életkor iskolai végzettség és jövedelem.

A nemek tekintetében nem találtunk szignifikáns összefüggést, de a többi öt változó esetén igen.

Korábbi vizsgálatokban DiMaggio és Hargittai megállapítják, hogy az iskolázottság és a jövedelem erősen növeli a „tőkenövelő” használat valószínűségét (DiMaggio és Hargittai 2002). Továbbá azt találták, hogy az internet használatához szükséges készségek és képességek egyenlőtlen eloszlásáról nincsenek pontos adatok, az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők és a nők magabiztossága a használat területén kisebb, mint az átlag (Hargittai 2003).

Kutatásunk eredményeit összegezve láthatjuk, hogy az iskolázottság és jövedelem tekintetében hasonló eredményekre jutottunk. Továbbá a lakóhely, a gazdasági aktivitás és az életkor is befolyással van a hasznos használat valószínűségére. A nagyon hasznosan használók csoportját leginkább a tanulók, illetve a gazdaságilag aktív, megyeszékhelyen lakó, 20 és 40 év közötti, főiskolát vagy egyetemet végzett és jó jövedelmi helyzetűek alkotják.

Tehát az iskolázottság, a jövedelem nagysága, a településhierarchia, az életkor és a gazdasági aktivitás jelentősen növeli annak valószínűségét, hogy valaki hasznos tevékenységeket végez az interneten, vagyis annak lehetőségét hordozza, hogy társadalmilag hasznos tőkét szerezzen az interneten. Ezt a csoportot nagyon magas hasznos használati index jellemzi.

Annak vizsgálatát, hogy ezt a lehetőséget mennyiben konvertálják a csoportba tartozók, a következő fejezetekben taglaljuk. Megvizsgáljuk, hogy a hasznosan internetet használni tudók mennyire konvertálják az offline életbe ezeket a tudásokat, tőkét.

A hasznos használati index és a felhasználói jártasság összefüggései

A korábbi fejezetekben bemutattuk az IKT eszközökre vonatkozó jártasságot és azok összefüggéseit. Feltételeztük, hogy összefüggést találunk a használat gyakorisága, mennyisége, tapasztalata, a felhasználói jártasság és a hasznos használat között.

Crosstabulation						
			HHI csoportok			Total
			nem használnak	hasznosan használnak	nagyon hasznosan használnak	
Felhasználói jártasság	Átlag alatti felhasználói jártasság	Count	78	0	0	78
		% within Felhasználói jártasság	100,0%	0,0%	0,0%	100,0%
	Átlagos felhasználói jártasság	Count	44	193	96	333
		% within Felhasználói jártasság	13,2%	58,0%	28,8%	100,0%
	Átlag feletti felhasználói jártasság	Count	0	27	62	89
		% within Felhasználói jártasság	0,0%	30,3%	69,7%	100,0%
Total	Count	122	220	158	500	
	% within Felhasználói jártasság	24,4%	44,0%	31,6%	100,0%	

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	340,602 ^a	4	,000
Likelihood Ratio	332,752	4	,000
Linear-by-Linear Association	209,037	1	,000
N of Valid Cases	500		

A felhasználói jártasság és a hasznos használati index között szignifikáns összefüggést találunk. A táblázatból kiolvasható, hogy az átlag alatti felhasználói jártassággal rendelkezők teljes mértékben lefedik a nem hasznosan

használók csoportját. Az átlagos felhasználói jártassággal rendelkezők legtöbbször a hasznosan használók csoportjában vannak (58 százalék). Az átlag feletti felhasználói jártassággal rendelkezők a nagyon hasznosan használók csoportjában felülreprezentáltak (69,7 százalék).

A *HHI és a felhasználói jártassági szintekhez* tartozó itemek közötti szignifikáns összefüggéseket is bemutattuk.

Az átlag alatti felhasználói jártassághoz tartozó itemek és a HH index között szignifikáns összefüggést találtunk. Összességében elmondhatjuk az eredmények alapján, hogy a bemutatott tevékenységeket az átlagértékek és a százalékos megoszlás alapján gyakran végzik a vizsgálati korpuszba került válaszadók, ezekhez magas jártassági szint tartozik, de ezt differenciáltabban láthatjuk a keresztábrákban, hogy a válaszadók közül minden esetben kiemelkedik a nagyon hasznosan használók csoportja, és alul marad a nem hasznosan használók csoportja.

Összességében azt látjuk, hogy a nagyon hasznosan használók csoportja az átlagos felhasználói szinthez tartozó itemek mindenikében kiemelkedik a használat gyakoriságát tekintve. Ebben kiemelkedő, 75 és 80 százalék közötti tevékenységek a nyomtatás internetes oldalról, linkek küldése, fogadása, videomegosztó rendszerek használata, közösségi portálok használata, programok megtalálása, letöltése, használata.

A nem hasznosan használók csoportja pedig leginkább közösségi portálokat, illetve videomegosztó rendszereket használ, a többi funkciót csak ritkán vagy soha.

Az átlag feletti felhasználói jártasságot igénylő itemek esetén is jellemzően a nagyon hasznosan használók csoportja a gyakoribb használó, de találunk olyan tevékenységeket, amelyeket egyik csoport sem használ gyakran, mint az alkalmazások letöltése vagy az online tv beállítások. Az e-bank szolgáltatásokat, az e-ügyintéztést, az információmegosztó rendszereket (pl. Google Drive, Dropbox) vagy az online közös munkát szintén a nagyon hasznosan használók csoportja használja.

VI.4. Az internet és az IKT eszközök hasznos használati szokásai vizsgálatának összegzése

Az eszközhasználati és internethasználati szokásokat a tevékenység típusai alapján is vizsgáltuk. Megnéztük, hogy egyes tevékenységek végzése mennyire jellemző a mintánk válaszadói között. *A kérdőívben a tevékenységeket úgy ha-*

táraztuk meg, hogy azok alkalmasak lehetnek a bourdieu-i tőkék megszerzésére is akár. A használati szokásból még nem tudjuk meg, hogy valóban konvertálják is az interneten megszerezhető erőforrásokat, csak azt tudjuk meg, hogy használják-e úgy a válaszadók az internetet és az IKT eszközöket, hogy az akár alkalmas lehet a tőkefajták megszerzésére és a mindennapok világában való hasznosításra. A tőkekonverzió esetében arra kérdeztünk rá, hogy volt-e már olyan, hogy az interneten szerzett előnyöket az offline életben hasznosította. Itt arra kérdezzük rá, hogy milyen tevékenységekre használják az internetet.

A harminc itemből álló kérdéscsoport állításait 1-től 5-ig kellett értékelnie a válaszadóknak, ahol az 1-es jelölte az egyáltalán nem jellemző és az 5-ös teljes mértékben jellemző kategóriát.

Legalacsonyabb arányban a párkeresésre, párkapcsolat kialakításra és fenntartására használják az internetet, itt a szórás értéke is alacsony, legmagasabb arányban pedig a közösségi oldalakat használják a válaszadóink, itt a szórás nagy.

Ha egyenként megnézzük az itemeket, sok izgalmas információt találhatunk már az egyszerű százalékos elemzés során is.

A gazdasági itemek bemutatása

Összességében ha a gazdasági kategória itemjeinek az ötössel jelölt, vagyis nagyon jellemző kategóriáit nézzük, akkor azt találjuk, hogy a *legmagasabb arányban munkára használják* az internetet, aztán pedig az utazáshoz információ- és szálláskeresésre. Ennél a két itemnél a minta valamivel több mint egyötöde a nagyon jellemző kategóriát jelölte. *10 százalék alatti* a nagyon jellemző kategóriát jelölők aránya a *pályaismeretre, pályaválasztásra* vonatkozó információszerzési célú internethasználat, illetve a *munkakeresésre és pénzügyek* intézésére is nagyon jellemzően a minta kevesebb mint 10 százaléka használja az internetet.

Kapcsolati itemek bemutatása

Összességében a kapcsolati itemekből azt olvashatjuk ki, hogy *legmagasabb arányban a közösségi oldalakat használják* a válaszadók, itt azonban kevesebben szereznek információk a kapcsolati hálójukba tartozókról, mint ahányan megosztanak magukról információkat. *Legkisebb arányban a társkeresésre, párkapcsolat kialakítására és fenntartására használják* a világhálót. Talán ennél a kategóriánál, a kapcsolati használat esetében ütközik ki, hogy attól, hogy

a használatra jellemző a tevékenység, még nem biztos, hogy tőke is nyerhető belőle. Noha a közösségi oldalakat a mintába került válaszadók 43,6 százaléka használja, a barátaival interneten kapcsolatot tart a válaszadók 30 százaléka, és új baráti kapcsolatok kialakítására is a válaszadók 11,6 százaléka használja az internetet, mégis a kapcsolati tőkekonvertálók vannak legkevesebben a mintában. Mint később látni fogjuk, a válaszadók közül azok, akik az internetes kapcsolataik révén előnyöket tudnak szerezni, vagyis a kapcsolatokat más tőkébe be tudják forgatni, a minta mindössze alig több mint 3 százalékát teszik ki.

A kulturális itemek bemutatása

Összességében a kulturális kategória itemjeiből azt láthatjuk, hogy leginkább iskolai és munkahelyi feladatok megoldására használják az internetet a válaszadóink, illetve a hírekre és időjárásra kíváncsiak. Legkevesebé a divatot követik, vagy játszanak az interneten. *A leginkább gyakori tevékenységek között szerepel olyan, amely segíthet vagy hozzájárulhat a tőkeszerzéshez az interneten keresztül – vagyis hasznos használat –, és olyan is, amely erre nem alkalmas. A legkisebb arányszámokkal olyan tevékenységek szerepelnek, amelyek olyan kulturális javak, amelyek nem is használhatóak tőkeszerzésre.*

VI.5. A tőkekonverziós folyamatok vizsgálati eredményeinek összegzése

A kutatásunk egyik fő kérdése az volt, hogy az interneten elvileg könnyebben, olcsóbban és gyorsabban megszerezhető gazdasági előnyöket, heterofil kapcsolatokat és kulturális javakat az internethasználók megszerzik-e, vagyis használják-e az internetet ilyen erőforrások megszerzéséhez.

Az adatok egyszerű elemzésével azt néztük meg először, hogy a bourdieui tőkék közül a gazdasági, kapcsolati és kulturális tőkére vonatkozó használat milyen sajátossággal bír.

A gazdasági index itemei közül legmagasabb arányban olcsóbban igyekeznek termékekhez hozzájutni, illetve interneten keresnek olyan információt, amely segít az álláskeresésben vagy iskolaválasztásban. A minta egészét nézve legkevesebé termékek eladására használják a válaszadók az internetet.

Az elméletből az derült ki, hogy a gazdasági tőke ugyan alapja a többi tőkének, azonban csupán a gazdasági erővel nem könnyű érvényesülni. Az internetet a minta válaszai alapján *gazdasági értelemben inkább a spórolásban*

való segítségként használják, illetve az álláskeresés és iskolaválasztás körüli döntéshez.

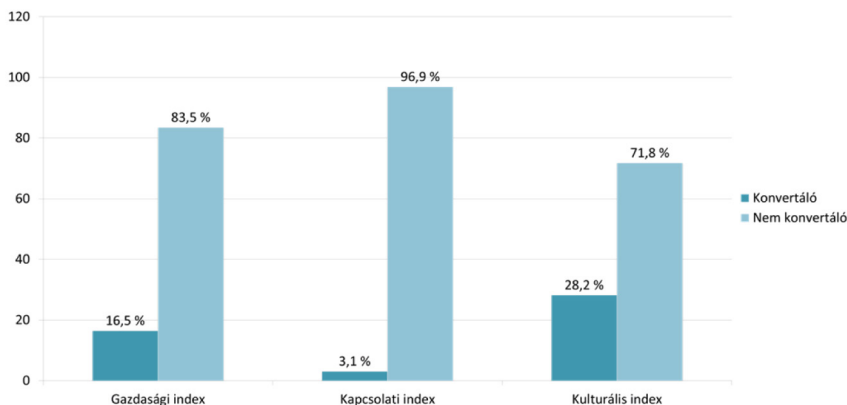
Megnéztük, hogy a minta válaszai alapján mit láthatunk a kapcsolati erőforrások tekintetében. Vajon használják-e az internetet a válaszadók a kapcsolataik bővítésére, illetve az internetes kapcsolatok révén szerzett információk alapján a kapcsolati erőforrást beforgatják-e más előnyök megszerzésébe.

Összességében a *kapcsolati index* itemei közül azok esetében látunk *magasabb százalékokat, amelyek olyan információk megszerzéséről szólnak, amelyek segítségével spórolni lehet.* Az egészről szóló információk a legértékesebbek, hiszen itt a legnagyobb a kockázata a hibás döntésnek. Megfelelő offline kapcsolat nélkül több idő és pénz a jogi, műszaki információk megszerzése is. A kifejezetten barátkozási vagy társkeresési lehetőségekkel azonban kevesen élnek a mintából. *Legkevésbé sikeres az internetes kapcsolat a munkaszerzés szempontjából.*

Összességében a kulturális index elemeinél azt láthatjuk, hogy *a legmagasabb arányban a filmek nézése jelenik meg, és jelentős még a munkához, iskolához kapcsolódó feladatok esetében az internet adta lehetőségek használata.* A kulturális index elemei közül legalacsonyabb arányban a magaskultúrához vagy „öncélú” kulturális javakhoz jutás szerepel, bár a gyakran és ritkán kategóriák összevonásával nem elhanyagolható az arányuk.

Tőkekonverzió a tőkeindexek viszonylatában

Kutatásunk szempontjából fontos és érdekes kérdés, hogy összességében a válaszadók milyen arányban tudnak internetes erőforrásokra építve tőkét konvertálni, vagyis *milyen arányban használják az internetet a társadalmi cselekvési terük bővítésére olyan lehetőségek kihasználásával, amely a társadalmi helyük alapján nem lenne lehetséges a világháló nélkül.*

4. ábra: A minta százalékos megoszlása tőkefajtként a konvertálók és nem konvertálók között

Összességében nem magas azok aránya, akik az interneten gyorsan, könnyen és olcsón megszerezhető erőforrásokat beforgatják a hétköznapijaink megkönynyítésébe, a társadalmi folyamatok hatásának tompítása érdekében. Legnagyobb arányban a kulturális tőke fordítódik be az offline életbe a válaszadók 28,2 százalékánál. A gazdasági tőkét konvertálók 16,5 százalékban képviselik magukat a mintában, amely nem magas arány, de messze túlszárnyalja a kapcsolatitőke-index arányát. Legkevésbé a kapcsolati tőkét használják a helyzetük javítására a válaszadók. Ezt mindössze 3,1 százalék teszi.

Kíváncsiak voltunk, hogy azok tartoznak-e a konvertálók táborába, akik ezzel változtatni tudnak az eredeti, nem kedvező társadalmi pozíciójukon. Ennek megismerésére az adatok további elemzését végeztük el.

Megnéztük, hogy a jövedelmi kategóriákkal összehasonlítva azokat, akik konvertálják az interneten megszerezhető előnyöket a mindennapi életükbe, milyen összefüggéseket láthatunk meg. Összességében elmondható, hogy a jövedelmi kategóriák és a tőkefajtként konvertálása között egyik tőke esetében sem találtunk statisztikai összefüggést, azonban minden esetben a magasabb jövedelműek tudnak az internet előnyeivel nagyobb mértékben élni. Legkevésbé a kapcsolati tőke hangsúlyos, és leginkább a kulturális tőkét konvertálják az offline életbe minden jövedelmi kategóriában.

Az iskolai végzettség az egyik rétegző tényező. Megnéztük az adatokat tehát eszerint is. Összességében azt láthatjuk, hogy az iskolai végzettség nem differenciál jelentősen az interneten megszerezhető gazdasági előnyök

tekintetében. Negatív olvasatban azt mondhatjuk, hogy azok, aki valószínűleg jobb helyzetűek, hasonló arányban élnek az interneten olcsón és könnyen megszerezhető gazdasági előnyökkel, mint azok, akiknek erre nagyobb szükségük lenne. Pozitív olvasatban úgy is fogalmazhatunk, hogy az alacsony iskolai végzettségi kategóriákban – az alapfokú végzettséget sem szerettek kivételével – szinte mindenhol egyhatod arányú a konvertálók százalékos megoszlása. Statisztikai összefüggést nem találtunk.

A kapcsolati tőke és az iskolai végzettség között statisztikai összefüggést nem találtunk. *A tendencia azonban látszik, vagyis minél magasabb az iskolai végzettség, annál valószínűbb, hogy érvényes kapcsolatokra tudunk szert tenni, így éppen azoknak van kisebb esélyük a hídszerű kapcsolatok kialakítására, akiknek nagyobb szükségük lenne rá.*

Akinek nincs meg az alapfokú végzettsége, vagyis kevesebb mint nyolc általánossal rendelkezik, az egyáltalán nem él az interneten megszerezhető kulturális javakkal, míg akik főiskolai vagy annál magasabb végzettséggel rendelkeznek, azok több mint 40 százalékos arányban élnek ezzel. Azok jutnak kulturális előnyökhöz az interneten keresztül, akik eleve magasabb kulturális szinttel rendelkeznek, *vagyis a társadalomban adott hátrányok és előnyök felerősödnek az iskolai végzettség és a kulturális index összefüggésében.*

Azt is megállapítottuk, hogy az iskolai végzettség tekintetében általában a kulturálistőke-index és a magaskultúra indexe hasonló eredményt mutat, néhol azonos az arány, néhol néhány százalékkal alacsonyabb, de a tendenciák nem változnak jelentősen.

Az iskolai végzettség és a tőkekonverzió vizsgálatának esetében az érettségi megléte jelent változást. Az érettségi hiánya az adatok szerint csökkenti az esélyt minden tőkefajta esetében a konverzióra, vagyis arra, hogy a társadalmi folyamatok által determinált pozíciójukon a mintába került válaszadók változtassanak.

A gazdasági aktivitás és munkapozíció szintén a társadalmi rétegződés vizsgálatának elemző tényezője. Érdeemesnek találtuk megnézni, hogy az internet segítségével megváltozik-e a tőkék hozzájutási feltétele, ha ezzel a rétegző tényezővel vetjük össze a konvertálókat.

A gazdasági aktivitás és a **gazdaságitőke-index** összehasonlítása kapcsán azt találjuk, hogy a négy 20 százalék feletti arányban konvertáló csoport a vállalkozók, az alkalmi munkások, a munkanélküliek és a tanulók. *A nyugdíjasok vagy a nyugdíj mellett dolgozók egyáltalán nem élnek az internet adta gazdasági előnyökkel.*

A kapcsolatitőke-konvertálók és a gazdasági aktivitás változóinak összehasonlításában a jelentősebb konvertálók között az alkalmi munkavállalók és a gyeken, gyeden lévő kismamák vannak. Teljesen kimaradnak a konvertálók köréből a nyugdíjasok, még ha dolgoznak is munka mellett, és a munkanélküliek.

A **kulturális index** és gazdasági aktivitás összefüggésében az alkalmazottak, munkanélküliek és a tanulók képviseltetik magukat magasabb arányban. A nyugdíjasok, még ha dolgoznak is a nyugdíj mellett, nem használják ilyen célra az internetet. A **magaskultúra** összehasonlításában azt láttuk, hogy a munkanélküliek és az alkalmi munkavállalók a magaskultúrát fogyasztják. Ez pozitív olvasatban úgy fogalmazható, hogy *a válaszadóink közül a legalsó munkapozícióban több mint egyhatod, és a munkapiacról teljesen kiszorulóik körének csaknem fele olyan tőkét konvertál az internetről, amely a társadalmi pozíciójukat javíthatja.*

Az életkor meghatározó tényezője az internethasználati szokásoknak, még inkább a jártasságnak. A tőkekonverzió kapcsán is felmerült már más szociológiai háttérváltozók esetében, hogy az életkor nem kihagyható elemzendő változó a tőkekonverzió vizsgálata során. Megnéztük, hogy különböző életkori kategóriák hogyan függenek össze a konverziós sajátosságokkal. *Minden tőketípus esetében szignifikáns összefüggés mutatkozik a konvertálók és az életkor összehasonlításában. A 20–40 év közötti korosztály a nyertes, és a 60 év fölöttiek a vesztesek, akik semmilyen tőkét nem tudnak beforgatni a mindennapi élethelyzetük javításába.*

Megnéztük azt is, hogy a *különböző társadalmi rétegcsoportok* hogyan tudnak élni az internet adta gazdasági előnyökkel.

Összességében az látszik, hogy a *legalsó rétegek kategóriáiban nem a legalacsonyabb a gazdasági előnyök beforgatása a mindennapi életbe.* A legjobb helyzetűek gazdaságítóke-konvertálói többen vannak a falvakban, mint a városokban. *Az alacsony jövedelmi kategóriában aktívak között nincs jelentős különbség abban, hogy falun vagy városban élnek.*

A pozitív olvasata ezeknek az adatoknak – különösen, ha hozzá vesszük a korábbi adatokból, hogy a gazdasági konvertálók között magas (33%) arányban vannak a munkanélküliek –, hogy *mind a városban, mind a falvakban a szegények és inaktívak az internet segítségével egyharmad, illetve egyhatod arányban tudnak gazdasági haszonra szert tenni az interneten keresztül.*

A kapcsolatitőke-index esetében az elemszámok alacsonyak (kevés a kapcsolatitőke-konvertáló a mintában), így az adatokból messzemenő következtetés levonására nem vállalkozhatunk – statisztikai összefüggés sincs –, de az talán tendenciaként megállapítható, hogy *internetes kapcsolati tőkére inkább építenek jó jövedelemmel rendelkező városiak.*

A kulturális indexet összevetve a rétegekkel azt láthatjuk, hogy *legnagyobb arányban a falun élő jó anyagi helyzetű aktívak konvertálók*, vagyis azok, akik csak települési hátránnyal küzdenek. Összességében statisztikai összefüggés nem látszik a rétegek és a kulturálistőke-konvertálók között, de egyik kategóriában sincsenek kevesebben, mint a réteghez viszonyított egyötöd.

A réteghelyzet és a konvertálók összefüggésének során végig ott lappangott a kérdés, hogy a réteghelyzeten túl nincs-e más fontos tényező. Különösen az idősök közötti alacsony arányszám és a 20–40 évesek kapcsán talált szignifikáns összefüggés vezet arra bennünket, hogy megnézzük, hogy *a hasznos használat milyen összefüggéseket mutat a tőkekonverzióval a különböző tőkefajták tekintetében.*

A hasznos használók vagy nagyon hasznos használók és a tőindex összehasonlításából azt kaptuk, hogy konvertálók összesen 98,6 százaléka ebbe a kategóriába esik. *Erős szignifikáns összefüggést találtunk a hasznos használat és a gazdaságitőke-konvertálók között.*

A **kapcsolati index** vizsgálatánál 13 elemszámú konvertáló közül 12 válaszadó nagyon hasznos használó, 1 fő pedig hasznos használó.

Összegezve az eredményeket azt *állíthatjuk biztosan, hogy a mintába bekerültek alacsony arányban tőkekonvertálók. Közülük azok tudnak előnyt szerezni az interneten olcsón, könnyen és gyorsan elérhető erőforrásokból, akik 20–40 év közöttiek, és hasznos használók.*

Nincs szignifikáns összefüggés, de talán tendenciaként megállapítható, hogy nagyobb esélye van a tőkekonverzióra annak, akinek magas az iskolai végzettsége, és jó anyagi helyzetben van. Mind a kétváltozós elemzés, mind pedig az összevont réteghelyzet elemzése azt mutatja, hogy a lakóhely típusa vagy a gazdasági aktivitás nem differenciál jelentősen a konverzió tekintetében.

Az internetes oldalak jellemzőinek preferenciáját is vizsgáltuk. Az igények megismerése segíthet abban, hogy hatékonyabban működő információs honlapokat lehessen létrehozni, vagy még inkább abban, hogy a különböző sajtóosságokkal és igényekkel bíró csoportok biztonságosan és szívesen olvassák azokat. Vagyis csökkenthető lehet az online egyenlőtlenségek mértéke.

Összességében a weboldallal szemben az az elvárás látszik, hogy legyen funkcionális, interaktív, biztonságos, ne kérjen adatokat, ne kelljen feltétlenül regisztrálni. Nem fontos a weblapok esetében, hogy kapcsolatban legyen közösségi oldalakkal, és hogy reklámok legyenek rajta. Az akadálymentesség minden korosztály számára fontos tényező.

Felhasznált irodalom

- Agre, Philip E. (2002):
Real-Time Politics: The Internet and the Political Process
http://www.giovaninavarria.com/pdf_docs/agre/agre_real-time.p
Letöltve 2014. 10. 23.
- Allan, G.(1979):
A Sociology of Friendship and Kinship.
Unwin. London.
- Andorka Rudolf (2006):
Bevezetés a szociológiába.
Budapest. Osiris.
- Angelusz Róbert – Fábíán Zoltán – Tardos Róbert 2006:
Digitális egyenlőtlenségek és az infokommunikációs eszközhasználat válfajai.
Elektronikus változat.
Letöltés ideje 2014. augusztus
- Angelusz Róbert – Tardos Róbert (1997):
A kapcsolathálózati erőforrások átrendeződésének tendenciái a kilencvenes években
Http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/0010_2A_08_Kapcsolathalo_elemzes_szerk_Takacs_Karoly/ch03s02.html
Letöltés: 2014. 06. 21.
- Bognár Éva – Dessewffy Tibor – Galác Anna – Pintye István – Rét Zsófia
– Ságvári Bence – Sülyi Áron (2004):
Digitális szakadék monitor.
<http://mek.oszk.hu/06500/06560/06560.pdf> Letöltés: 2013. 11. 05.
- Bourdieu, P. (1978):
A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése.
Budapest, Gondolat.
- Bordieu Pierre (1982):
Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke.
In: Angelusz Róbert (Szerk.) A társadalmi rétegződés komponensei. Budapest. Új Mandátum Könyvkiadó.

- Bourdieu Pierre (1987):
A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése.
General Press Kiadó
- Bourdieu, Pierre (1997):
„*Ökonomische Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital.*” *Soziale Welt*,
Sonderband 2. 183–198. oldal. A jelen fordítás forrása: Angelusz Róbert
(szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei. Válogatott tanulmányok.*
Új Mandátum, Bp., 1997, 156–177. old.
- Bóhm Antal (2003):
Az ezredvég magyar társadalma.
Budapest. Rejtjel Kiadó.
- Czakó Ágnes (1997):
Szervezetek, szerveződések a társadalomban
[http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/0010_2A_01_](http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/0010_2A_01_Czako_Agnes_Szervezetek_szervezodesek_a_tarsadalomban-Szervezetszociologiai_jegyzetek/ch13s02.html#ftn.id546687)
[Czako_Agnes_Szervezetek_szervezodesek_a_tarsadalomban-Szervezetszociologiai_jegyzetek/ch13s02.html#ftn.id546687](http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/0010_2A_01_Czako_Agnes_Szervezetek_szervezodesek_a_tarsadalomban-Szervezetszociologiai_jegyzetek/ch13s02.html#ftn.id546687) Letöltés: 2014. 05. 22.
- Czakó Ágnes – Sik Endre (1995):
A hálózati tőke szerepe Magyarországon a rendszerváltás előtt és után.
2000. 7. sz., 3–12. o.
- Cho, Jaeho, Homero Gil De Zuniga, Hernando Rojas, Dhavan V. Shah. (2003):
Beyond Access: The Digital Divide and Internet Uses and Gratifications
IT&Society.
Vol.1., Issue 4. (Spring): pp. 46–72. (<http://www.stanford.edu/group/siqss/itandsociety/v01i04/v01i04a05.pdf> Letöltve 2013. 10. 13.)
- Coleman, James S. (1990):
Foundations of Social Theory.
The Belknap Press of Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts.
- Coser, R. (1975):
The complexity of roles as seedbed of individual autonomy.
In: L. Coser (szerk.): The Idea of Social Structure: Essays in Honor of Robert Merton. 237–263. Harcourt Brace Jovanovic. New York.

Csüllög Krisztina (2012):

Kapcsolatok online és offline. Az internet és más infokommunikációs technológiák szerepe a privát kapcsolathálózatokban

http://phd.lib.uni-corvinus.hu/665/2/Csullog_Krisztina_thu.pdf

Letöltve: 2014. 08. 12.

DiMaggio, Paul, Hargittai Eszter (2002):

„Digital Divide’ to ‘Digital Inequality’: Studying Internet Use As Penetration Increases

ESDIS – http://europa.eu.int/comm/employment_social/soc-dial/info_soc/esdis/index.htm

DiMaggio, Paul, Eszter Hargittai, Celeste, Coral, and Shafer, Steven (2004):

From Unequal Access to Differentiated Use: A Literature Review and Agenda for Research on Digital Inequality

<http://www.webuse.org/pdf/DiMaggioEtAl-DigitalInequality2004.pdf>

Letöltés 2013. 10. 23.

Elekes Györgyi (2011):

Kutatás közben.

EDUCATIO 2011/2 253–281.p

Falus Iván (1998):

Az oktatás stratégiai és módszerei.

In: Falus Iván (Szerk.) Didaktika. Elméleti alapok a tanítás tanuláshoz. Bp. Nemzeti Tankönyvkiadó

Falus Iván (1998):

Az oktatás stratégiai és módszerei.

In: Falus Iván (Szerk.) Didaktika. Elméleti alapok a tanítás tanuláshoz. Budapest. Nemzeti Tankönyvkiadó.

Ferge Zsuzsa (1969):

Társadalmunk rétegződése: elvek és tények.

Budapest. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Giddens, Anthony (2003):

Szociológia.

Budapest. Osiris.

Granovetter (1991):

The Strength of Weak Ties. A Network Theory Revisited. Social Structure and Network Analysis.

(Szerk.: P. Marsden – N. Lin.) Sage Publications, Beverly Hills, 1982.

105-130. A jelen fordítás eredeti megjelenése: Angelusz Róbert és Tardos Róbert (szerk.): *Társadalmak rejtett hálózata*. Magyar Közvéleménykutató Intézet, Bp., 1991. 371–400. old.

Gyarmati Andrea (2009):

Hogyan verjük hidat az idősekhez?

http://www.infonia.hu/digitalis_folyoirat/2009_4/2009_4_gyarmati_hid.pdf

Letöltve 2014. 07.12.

Lin, Nan (1991):

Social Resources and Social Mobility: A Structural Theory of Status Attainment.

Kézirat, 1987. február. A jelen fordítás forrása: Angelusz Róbert és

Tardos Róbert (szerk.): *Társadalmak rejtett hálózata*. MKI, Budapest, 1991. 23–49. old.

Mills, C. W. (1972):

Az uralkodó elit . _releaseinfo_.

Gondolat. Budapest.

Norris, Pippa. (2001):

Digital Divide?

Civic Engagement, Information Poverty and the Internet in Democratic Societies. *New York, Cambridge University Press.*

NTIA. 2002.

A Nation Online.

Washington, DC: US Department of Commerce.

http://www.ntia.doc.gov/ntiahome/dn/nationonline_020502.htm

Pongrácz Tiborné – Spéder Zsolt 2003:

Élettársi kapcsolat és házasság - hasonlóságok és különbségek az ezredfordulón.

In: Szociológiai Szemle 2003/4

Pumam, Robert D. (1993):

Social Capital and Public Affairs.

in *The American Prospect*, tavasz 1–8.

Sik E. (1988).

Az örök kaláka..

1988. Gondolat. Budapest.

Utasi Ágnes (1988):

Presztízs, életstílus, fogyasztás.

In: Gábor Luca (szerk.): Egyenlőtlen helyzetek. Budapest: Kossuth Könyvkiadó (p. 63–88.)

Utasi Ágnes (1994):

Időskori kapcsolatháló.

In: Turgonyi J.(szerk.): Időskorúak önismerete. Budapest: Népjóléti Minisztérium (p. 61–77.)

Utasi Ágnes (2000):

Életminőség és kapcsolatok.

= INFO- Társadalomtudomány, 2000, 50.

Utasi Ágnes (2001):

A társadalmi integráció és szolidaritás alapjai: a bizalmas kapcsolatok

<http://www.c3.hu/scripta/szazadveg/24/utasi.htm> Letöltés 2014. 05. 12.

Vámosi Zoltán (2001):

Szociológiai aspektusok.

Budapest. Gábor Dénes Főiskola LSI Oktatóközpont.

A digitális írástudás egyenlőtlenségei és a lehetséges kitörési pontok

Bevezető

Jelen tanulmányban egy digitális írástudással kapcsolatos kutatás főbb eredményeit mutatjuk be. A kutatás alapvető célja, hogy kidolgozzon egy standardizált mérőeszközt a „digitális írástudás” mérésére. Specifikumaként fontos, hogy ne csak a meglévő hátrányokat térképezze fel (erre már készültek felmérések), hanem a fentebb említett kompenzáció számára támpontot nyújtson. Azaz a hátrányok mutatóival egyben felmérjük azokat a lehetőségeket is, melyek a meglévő egyenlőtlenségek csökkentése során segítségünkre lehetnek.

A posztmodern jelenségből indulunk ki, azaz a modernitás utáni társadalmi jelenségek közül kiemeljük azokat, melyek témánk szempontjából fontosak lehetnek. Ezáltal a kutatást az idő síkján is elhelyezzük, azaz az eredmények tekintetében mindenképpen előremutató produktumra számítunk. Természetesen nem kerülhetjük ki az információs társadalomra vonatkozó elképzelések rövid felvázolását sem, hiszen a „korviszonyokat” ezek az elméletek írják le. A központi kérdést a digitális írástudás birtoklása/hiánya alapján jelentkező társadalmi egyenlőtlenségek jelentik. Ezért az egyenlőtlenségekre vonatkozó elméletek áttekintése után kiemeljük azokat, melyek felhasználhatók a digitális írástudás alapján létrejövő egyenlőtlenségek magyarázatára. Végül a témánk szempontjából fontos, korábbi kutatásokat vesszük számba. Ezek fontos tapasztalatokkal, kiindulási pontokkal szolgálnak saját kutatásunk megtervezéséhez.

A posztmodern jelenség

A nyolcvanas évektől beszélhetünk a posztmodern érzékeléséről. Úgy tűnt, hogy a korábbi történeti korszakok véget értek. A posztmodern időszakban hiányzik a haladásba és a jövőbe vetett hit, és – Zygmunt Baumann szerint – eltűnnek az illúziók. Valami új kezdődött. Nehezen megfogalmazható, csak jelenségeit összegezni próbáló elképzelések születtek. Számunkra fontos, hogy a folyamat szorosan összekapcsolódik az internet megjelenésével, elterjedésével és az információs társadalom kérdéskörével. Megfigyelhető, hogy az ipari társadalmat lassan felváltja a harmadik és negyedik szektorra épülő posztindusztriális társadalom. A tudástársadalom pedig a posztindusztriális és információs társadalom egyvelegét takarja. A kutatás témáját illetően rendkívül fontos, hogy a kodifikált tudás, a szellemi tevékenységnek a felértékelődése, a szolgáltatói szféra kiszélesedése jellemzi ezt a korszakot. (Giddens 1997) A tudástársadalom jellemzői közé sorolható például a szellemi tőke mint „a jövő társadalmának legfontosabb tényezője”. Később részletesebben is foglalkozunk a szellemi/kulturális tőke társadalmi egyenlőtlenségekre gyakorolt hatásával.

A posztmodern mindennapi tudat individualista. Ez az individualizmus aszociális, azaz nem korlátozza nembeli vagy emancipatív kötelék. „Magánakvaló” individualizmus – ahogyan Kiss Endre fogalmaz. (Kiss 2008) A társadalom fragmentálódik, az egyének nehezen kapcsolhatók össze homogén társadalmi csoportokká. Ez a támogató mikroközösségek (ld. Hadnagy–Klement 2014), a kapcsolati tőke szempontjából sajnálatos jelenség. Hátrányos abból a szempontból is, hogy a digitális írástudás elsajátításának fontos közege a személyes kapcsolatokon alapuló mikroközösség. Örömteli azonban, hogy összekapcsolódik az önmegvalósítás, önkiteljesítés céljaival. (Kiss 2008)

Sajnos korunk változásai olyan hatással vannak az egyén személyiségére, hogy az a szüntelen alkalmazkodás miatt válságot él át. Egyre gyakoribbak az anómikus jelenségek. Ennek következtében a személyiség mentális és biológiai egészsége veszélybe kerül. Az egyént ráadásul egyre több stressz övezi, egyre növekszik a szorongásban és depresszióban élők aránya. (Pikó 2003) Mindez arra enged következtetni, hogy rizikótársadalomban élünk. (Giddens 1997)

Ezt a bizonytalanságot növeli, hogy a társadalom struktúrája kevésbé szabályozott, nagyobb a verseny, és jellemző rá a posztmodernizmus egyik vonása, a kulturális fragmentáció. Mindenki maga hozza létre saját „egyéni etikáját”. Ez a folyamat – Ulrich Beckkel szólva – „barkácsolt életút”, szocializációelméleti értelemben pedig egyéni felépítésű szocializáció. Ennek megvalósításához az egyénnek tudnia kell önállóan gondolkodni. Képessé kell válnia arra, hogy akár naponta újabb és újabb döntéseket hozzon. A kezdődő huszonegyedik század rizikótársadalmában élő embernek magas színvonalú képzettséggel kell rendelkeznie, és nem csupán azért, hogy versenyben maradjon, hanem azért is, hogy saját életét megfelelően alakíthassa. (Preuss-Lausitz 1997)

Ebben a rendszerben a tudás válik az innováció és a politikai hatalom alapjává. Így a technokrácia gazdasági, politikai és társadalmi hatalomra tesz szert, kialakítva a technokrácia bürokráciáját. (Beck 2005, Bugovics 2011) Az alapvető erőforrás az energiáról áttevődött az információra, a tudásra. Ez utóbbinak bázisa már nem a fizikai munkás vagy a mérnök, hanem a tudós és a szakértő. A ráció és a kísérletezés helyett pedig az absztrakt elméletek, a modellezés, a rendszerlemezés és döntésméletek kerültek vezető szerepbe. (Bell 2001, Bugovics 2011 nyomán)

A digitális írástudás elemei és egyenlőtlenségek kapcsolata

A „digitális írástudás” korunk egyik kiemelkedő kulturális tényezője. Az IKT technológiák használata alapvető elvárás nemcsak a fiatalabb generációk, hanem az idősebbek felé is. A munka világa mellett a közélet, a hivatalos ügyek intézése, az érdekképviselés is megkívánja az ilyen jellegű kompetenciákat. Nem elegendő a technikai ellátottság, hanem a lehetőségek minél hatékonyabb kihasználása jelenti az igazi előnyt. A szakirodalomban egyre gyakrabban találkozunk a témával kapcsolatos kifejezésekkel. „Digitális szakadék”, „kulturális szegénység” – ezek az egyenlőtlenségek, társadalomban elszegvedett hátrányok újabb dimenzióira utalnak. A hozzáférés bővülése – egyre olcsóbbá válnak az eszközök, szolgáltatások egyre több tartalommal párosulva – az oktatásban tapasztalható „Green effektushoz” hasonló folyamatokat generál. Azaz az „utolsó belépő törvényének” megfelelően a digitális kompetenciák megszerzése már nem előny, hanem feltétel a jobb állások, életlehetőségek eléréséhez. Az ebből kimaradók, a „kulturális szegények” (Csepeli–Prazsák 2009) az egyébként is meglévő anyagi, kulturális hátrá-

nyukat növelik. Az oktatással szemben támasztott elvárások egyike ezeknek a deficiteknek a kompenzálása. Ahhoz, hogy az említett hátrányokat csökkenteni tudjuk, ismernünk kell az összetevőit és mértékét. Fel kell térképeznünk azokat a szocioökonómiai sajátosságokat, melyek összekapcsolódnak az IKT kompetenciák hiányával.

Az információs társadalom korai elméleteiben az egyenlőtlenségek megközelítése dichotóm jellegű volt. Azaz hozzáférőkre és nem hozzáférőkre osztották a társadalmat. (Norris 1999, Fábíán 2004) Ezt természetesen a hozzáférés bővülése, a technológiai diffúzió előrehaladása és az elméletekkel szemben megfogalmazott kritikák finomították. A klasszikus szociológiai egyenlőtlenségvizsgálatok mintájára alakították elképzeléseiket. (DiMaggio–Hargittai 2002, Hargittai 2002, Nagy 2008 nyomán) (Rét 2002) Manapság az az irányadó elképzelés, hogy a digitális írástudás birtoklása az egyébként is meglévő társadalmi egyenlőtlenségeket konzerválja, azokat erősíti.⁶ Ez az úgynevezett felerősítés-modell (Agre 2002, Calhoun 1998, Nagy 2008 nyomán)

Mint említettük, az információs társadalom egyenlőtlenségi rendszerében felértékelődik a humán (kulturális) tőke szerepe (iskolai oktatás, képzés, nyelvtudás stb.). Ezen belül pedig a kulturális tőke elemeként egyre fontosabbá válik a digitális írástudás, az IKT eszközök használatához szükséges ismeret, tudásanyag. (Fábíán 2004)

A digitális írástudás elemeinek elsajátítását kulturális és kognitív elemek is befolyásolják.⁷ (Wilson 2000, Rogers 1995, Nagy 2007 nyomán) A kulturális és kognitív elemek a társadalom fragmentálódása, individualizációja miatt válnak fontossá – ezeket a jelenségeket fentebb vázoltuk. A posztmodern társadalmakban megfigyelhető pluralizálódási folyamatok eredménye ez. A normalizált életutak helyett „választásos életutakat” figyelhetünk meg. (Kohli 1990) Magyarországi kutatások is igazolták az internettől való távolmaradás kognitív okait. (Galác–Ságvári 2007) Így a távolmaradás okait már nem a hozzáférés anyagi tényezőiben kell keresnünk. A motivációs akadály összekapcsolódik a tapasztalatok hiányával. Ezért a későbbiekben kiemelt figyelmet kell fordítanunk a társas vagy társadalmi támogatásra, kapcsolati tőkére. Azaz a mikrokörnyezet befolyásoló szerepe elengedhetetlen lesz a távolmaradás kompenzálásában. Az idősek és egyedül élők esetében

6 Norris öt dimenziót határoz meg: foglalkozás, jövedelem, iskolázottság, nem és kor. (Norris 2001) Viszont ezek nem különböznek más rétegződéelméletek dimenzióitól. Így kutatásunk során nem fordítunk rá kiemelt figyelmet.

7 Nagy Réka elemzése során bevonja az életstílus és tudásstílus fogalmakat. (Nagy 2007)

ezzel a tényezővel aligha számolhatunk, a társadalmi támogatás lehetősége itt csekély. (Homoki 2006, Kiss 2007) Izoláltságuk miatt szintén hátrányos helyzetben vannak a kismamák, főleg a gyermeküket egyedül nevelő nők. (Kiss 2007) Az is bebizonyosodott, hogy különböző társadalmakban hasonló tényezők befolyásolják a digitális egyenlőtlenségeket, habár a különböző tényezők befolyása változó. (Norris 2001)

Úgy tűnik, hogy a digitális egyenlőtlenségek öt dimenzióját határozhatjuk meg. Ezek a dimenziók az empirikus elemzés során is jól alkalmazhatók.

- Az eszközök minősége
- A használat autonómiája
- A használatához szükséges készségek és tudások
- A társadalmi támogatás
- A használat célja

A használat céljainál megkülönböztethetünk egyfajta hasznos használatot. Ennek mérésére már történtek próbálkozások. (Galáczy–Ságvári 2007) Alapjait az úgynevezett ITHAKA 2005 kutatás jelentette. A hasznos használati index (HHI) összetevői:

- Hírek, információk keresése
- Utazással kapcsolatos információk keresése
- Munka- és álláskeresés
- Egészségügyi információk keresése
- Termékinformációk keresése
- Iskolai információk keresése
- Távoktatásban való részvétel
- Hely- és szobafoglalás
- Számlák fizetése
- Bank online szolgáltatásainak igénybevétele
- Részvény-, kötvény-tőkebefektetés
- Szavak keresése, szótárhasználat
- Tények keresése, ellenőrzése (Galáczy–Ságvári 2007, 48)

Később, saját kutatásunk során néhány tényezőt össze kívánunk vonni – például a pénzügyek intézését indokolatlannak tartjuk ennyire részletezni.

Arra is történtek kísérletek, hogy az internethasználóvá válás valószínűségét megbecsüljék. Egyéni digitális esély (EDE), azaz a jelenlegi társadalmi, gazdasági jellemzők és a médiafogyasztási szokások milyen valószínűséget határoznak meg a későbbi digitális írástudóvá válás esetén. (Bernát–Fábián 2008)

A dimenziók a következők:

- anyagi státus
- a háztartás IKT infrastruktúrája
- mobiltelefon-használat
- kulturális tőke
- készségek
- médiafogyasztás (írásbeli)
- társas környezet
- pozitív attitűd az IKT eszközök iránt

Az írástudás egyenlőtlenségeinek dimenzióit illetően az otthoni internet-hozzáféréssel rendelkezők iskolai végzettség és lakóhely tekintetében jobb helyzetben vannak. (Galács–Ságvári 2007) Az internethasználat eltérései a társadalmi-kulturális mintákat követik. (Nagy 2008) Ahogyan azt vártuk, a digitális egyenlőtlenségek a már meglévő társadalmi különbségekhez (főleg kulturális) hasonlóak. A WIP 2007-es hullámának eredményei alapján az, hogy ki milyen nehézségű feladatokat tud elvégezni a számítógépen, a korrallal és az iskolai végzettséggel korrelál. A hasznos használati index összefüggést mutat az életkorrallal (bár az összefüggés nem lineáris). A magasabb iskolai végzettségűek (érettségitől fölfelé) és a fiatalok, középkorúak azok, akik magasabb HHI értéket értek el. (Galács–Ságvári 2007, Fábián 2004) Hasonló eredményre jutott Bernát Anikó és Fábián Zoltán kutatása, azaz leginkább a számítógép- és internethasználó családtagok jelenléte, a háztartásban található számítógép- és internet-hozzáférés határozzák meg az egyén digitális esélyét. Hasonlóképpen fontos, hogy valakinek legalább érettségije legyen. Az idegennyelv-tudás és számítógépes ismeretek korábbi tanulása szintén befolyásoló tényező. Abban is egybeesnek az eredmények, hogy a felhasználó

nálóvá válás leginkább egyéni döntés kérdése, azaz kognitív és attitűdbeli jellemzők függvénye. (Bernát–Fábián 2008 és Ludányi–Szilágyi 2014) Hazánkban a nem változója mentén csak kismértékű megosztottságot tapasztaltak, az iskolai végzettség és a kor viszont erősebben hat, mint más „uniós” országban. (Fábián 2004)

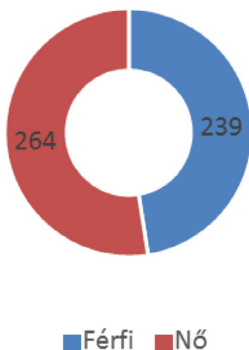
A kutatás eredményeinek bemutatása

A kutatás kiindulópontja fókuszcsoporthoz interjúk segítségével kidolgozott kérdőív volt. (A csoportképző tényező természetesen az IKT technológiák ismerete és használata.) Az eredmények a „digitális egyenlőtlenségek” dimenziói mellett a hátrányok leküzdésére is kiindulópontot nyújthatnak. Meghatározza azokat a tényezőket, ahol a kérdőívet kitöltő személy esetleges hiányosságai mutatkoznak, és azokat a lehetőségeket, melyekre koncentrálnak ezek csökkenthetők.

A lekérdezés 2014 tavaszán történt, részben online, részben offline módon. A kérdőívek felét online módon töltöttük ki, feltételezve, hogy így nagyobb biztonsággal érjük el a „digitális írástudókat”. A papíralapú kitöltés pedig a digitális eszköztől távolmaradókat szólította meg. Mivel az offline kitöltés esetén nem határoztuk meg kvótaként, hogy a kitöltő személy ne legyen „felhasználó”, így a mintának ebbe a részébe is bekerülhettek „digitális írástudók”.

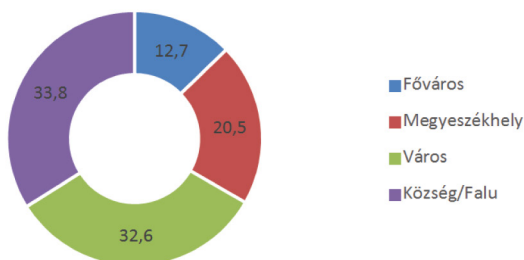
A minta bemutatása

A válaszadók nemi összetételét tekintve jó arányokat tapasztalunk. A nők aránya 52,5 százalék (264 fő), a férfiaké 47,5 százalék (239 fő) – jelentős aránytalanság nem látható, így súlyozásra sem lesz szükségünk.

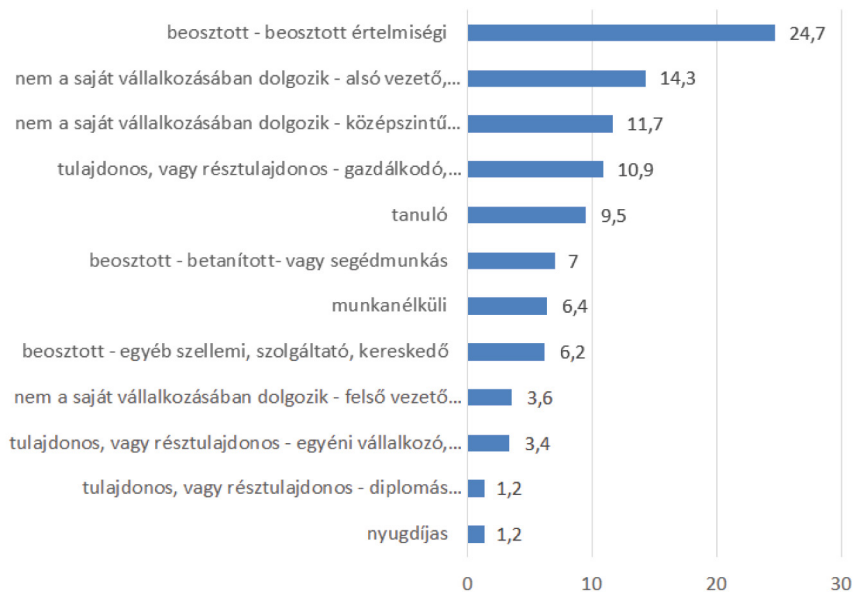
1. ábra: A válaszadó neme (fő)

A minta településtípus szerinti eloszlása követi az országos eloszlást (KSH 2011), azaz a városiak aránya – Budapest lakossága nélkül – 50% körül mozog – a mi esetünkben 53%. (267 fő). A községek lakossága 30% körüli, a mi esetünkben ez 33% (170 fő). Látható, hogy a budapesti lakosság alulreprezentált az országos arányhoz képest, kb. 6%-al. Ezt nem tekintjük olyan nagy eltérésnek, hogy a későbbiekben korrigálnunk kellene.

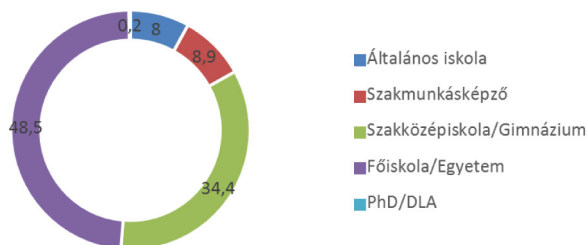
1. ábra: A válaszadó lakóhelye (%)

Foglalkozási státusz alapján jelentős aránytalanságokat tapasztalhatunk. A beosztott értelmiségiek a minta negyedét alkotják, ezzel jelentősen felülreprezentáltak. Általában elmondhatjuk, hogy az értelmiségi szakmák képviselői országos arányukhoz képest nagyobb számban vannak jelen a mintában. Ez a kérdőívek kitöltésének körülményeiből fakad – a mintavételi eljárásnál erre a változóra nem fektettünk nagy hangsúlyt. A tanulók majd 10%-ot tesznek ki. A legkisebb arányban a nyugdíjasok és a szabadfoglalkozású értelmiségiek szerepelnek. A későbbiekben tervezzük a különböző kategóriák összevonását.

3. ábra: A válaszadó foglalkozása (%)

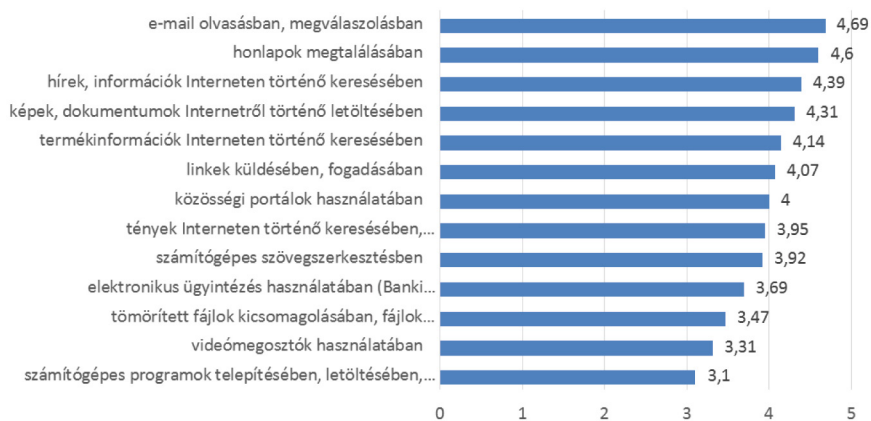
Iskolai végzettség szerint a legnépesebb csoportot a diplomával rendelkezők alkotják (244 fő, 48,5%). Ezt sorban a középfokú végzettségűek – szakközépiskola/gimnázium – követi (173 fő, 34,4%). Az általános iskolai végzettségűek és szakmunkás bizonyítvánnyal rendelkezők 8-9%-ot tesznek ki. A későbbiekben ezt a változót kétértékűvé tettük. Az eredmények könnyebb ábrázolásán túl az indokolta ezt a döntést, hogy az elemzés során több felosztást is kipróbáltunk (pl.: alap/közép/felsőfok), viszont ezek nem mutattak markánsabb különbségeket.

4. ábra: A válaszadó legmagasabb iskolai végzettsége

A digitális eszközök használatában való jártasság

A válaszadók saját megítélésük szerint⁸ az e-mailek olvasásában, megválaszolásában és honlapok megtalálásában a legjáratosabbak. A legkevésbé pedig a programok telepítésében, videomegosztók használatában érzik magukat kompetensnek. Igazán nagy különbségeket nem fedezhetünk fel az egyes itemek listáján. 1-2 tizedes lépésekkel következnek egymás után az egyes tevékenységek. Nem meglepő eredmény, hogy a lista „alján” elhelyezkedő tételek esetén találkozunk a legnagyobb szórásokkal, véleménykülönbségekkel ($s = 1,2-1,3$ -as szórásértékekkel találkozhatunk). Vélhetően ezek az értékek később több összefüggésre deríthetnek fényt.

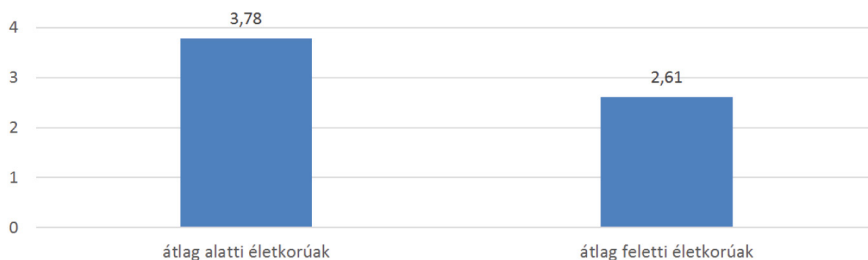

5. ábra: Kérjük ítélje meg, mennyire jártas...
(átlagos 5-ös skálán)

Megvizsgáltuk az átlagok eltéréseit (ANOVA teszttel). Számtalan esetben találtunk szignifikáns összefüggést a válaszadók életkora alapján. (A válaszadókat két csoportra bontottuk – átlag alatti és fölötti korcsoportokra.) Viszont a szóráshomogenitás feltétele csak egy esetben teljesült.

A fiatalabbak járatosabbnak bizonyultak a videomegosztók használata esetén, szig = 0,000.

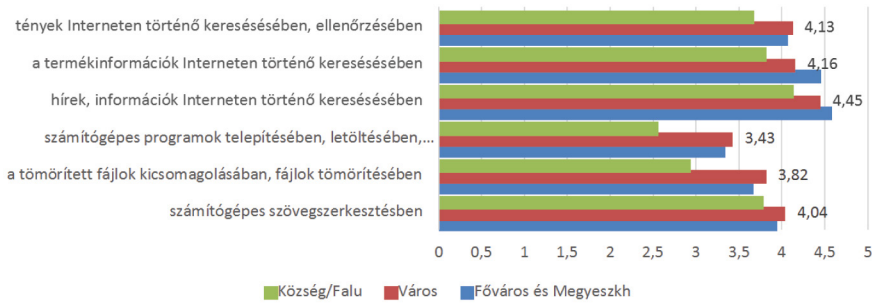
⁸ Nem terveztük és nem is volt módunkban megfigyeléseket végezni – véleményünk szerint a kutatást egyébként is nehezítette volna egy „vizsgáztató jellegű” felmérés.

6. ábra: Mennyire jártas a videómegosztók használatában?
(átlagok 5-ös skálán)

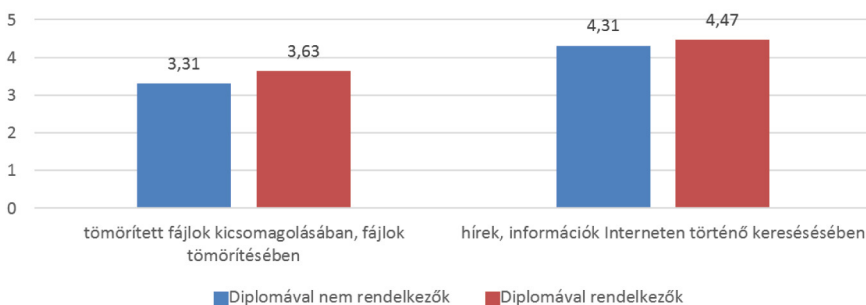
A településtípus alapján számos tevékenység esetén tapasztalhatunk jelentős eltérést. A szövegszerkesztésben, tömörített fájlok kezelésében, programok letöltésében, telepítésében és tények keresésében a városiak a legjáratosabbak (vagyis **ők** ítélik magukat járatosnak). Viszont hírek, információk keresésében, termékinformációk megtalálásában a fővárosban és megyeszékhelyeken élők a kompetensebbek. A szignifikanciaszinteket alább jelezzük.⁹ Ezeken túl általánosságban elmondható, hogy a falu/község lakói minden tétel esetén elmaradnak a településhierarchiában magasabb helyet elfoglalókhöz képest. A városi **és** a megyeszékhely/főváros kategóriák esetén váltakozó a sorrend.

9 Kérjük, ítélje meg, mennyire jártas a számítógépes szövegszerkesztésben! (sig = 0,043)
 Kérjük, ítélje meg, mennyire jártas a tömörített fájlok kicsomagolásában, fájlok tömörítésében!
 (sig = 0,000)
 Kérjük, ítélje meg, mennyire jártas a számítógépes programok telepítésében, letöltésében, törlésében!
 (sig = 0,000)
 Kérjük, ítélje meg, mennyire jártas a hírek, információk interneten történő keresésében!
 (sig = 0,000)
 Kérjük, ítélje meg, mennyire jártas a termékinformációk interneten történő keresésében!
 (sig = 0,000)
 Kérjük, ítélje meg, mennyire jártas a tények interneten történő keresésében, ellenőrzésében!
 (sig = 0,000)

7. ábra: Kérjük ítélje meg, mennyire jártas... Lakóhely szerint (átlagok 5-ös skálán)

Iskolai végzettség szerint hasonló a tendencia, azaz a magasabb iskolai végzettségűek szinte minden kategóriában magasabb értékeket értek el, jellemzően 2-3 tizedes nagyságrenddel. Kivételt képez a videomegosztó oldalak használata, ahol az alacsonyabb iskolai végzettségűek produkáltak magasabb átlagokat. Két esetben tekinthető szignifikánsnak az eltérés. A tömörített fájlok kicsomagolása, fájlok tömörítése (0,004) és a hírek, információk interneten történő keresése esetén (0,021) Kifejezetten extrém szórásokkal ebben az esetben sem találkozunk, a leggyakoribbak a 1-1,2-es értékek, azaz a mintán belül nem tapasztalható kiugró eltérések.

8. ábra: Kérjük ítélje meg, mennyire jártas ...iskolai végzettség szerint (átlagok 5-ös skálán)

A jövedelmi kategóriák alapján a hírek, információk keresése terén a magasabb jövedelműek járatosabbnak ítélik magukat (0,3-es különbséggel sig = 0,002)

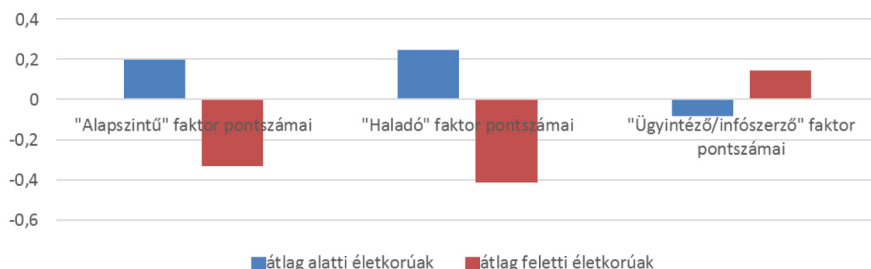
Az előzetes vizsgálatok alapján azt tapasztaltuk, hogy az adatok alkalmasak adatredukciós eljárásra (KMO = 0,860), így faktorokba rendeztük a változóinkat. Több változat tesztelése után 3 faktor mellett döntöttünk. Az elnevezések során arra törekedtünk, hogy a digitális írástudás tárgykörében használható címkékkel lássuk el az egyes faktorokat. Az első az „alapszintű” általában hétköznapi felhasználói ismereteket magába foglaló tevékenységekkel. A második a „haladó”, elnevezését magyarázzák a videomegosztók, programok, fájlok kezelésére utaló tevékenységek. A harmadik faktor többnyire ügyintézésre, információgyűjtésre vonatkozó állításokat foglal magába. Az alábbi (1. számú) táblázatban összefoglaltuk az egyes faktorokat, az azokba tartozó itemeket és a hozzájuk tartozó faktorsúlyokat.

1. táblázat: Az egyes itemek faktorsúlyai és a kialakított faktorok

	Faktor		
	Alapszintű	Haladó	Ügyintéző
Az „alapszintű” faktor itemei és faktorpontszámai			
Kérjük, ítéld meg, mennyire jártas a számítógépes szövegszerkesztésben!	,572		
Kérjük, ítéld meg, mennyire jártas az e-mail-olvasásban, -megválaszolásban!	,771		
Kérjük, ítéld meg, mennyire jártas a honlapok megtalálásában!	,846		
Kérjük, ítéld meg, mennyire jártas a képek, dokumentumok internetről történő letöltésében!	,561		
A „haladó” faktor itemei és faktorpontszámai			
Kérjük, ítéld meg, mennyire jártas a tömörített fájlok kicsomagolásában, fájlok tömörítésében!		,716	
Kérjük, ítéld meg, mennyire jártas a számítógépes programok telepítésében, letöltésében, törlésében!		,844	
Kérjük, ítéld meg, mennyire jártas a linkek küldésében, fogadásában!		,548	
Kérjük, ítéld meg, mennyire jártas a közösségi portálok használatában!		,405	
Kérjük, ítéld meg, mennyire jártas a videomegosztók használatában!		,685	

Az „ügyintéző/infogyűjtő” faktor itemei és faktorpontszámai			
Kérjük ítélje meg, mennyire jártas az elektronikus ügyintézés használatában! (Banki szolgáltatások, biztosítás, kormányablak stb.)			,344
Kérjük, ítélje meg, mennyire jártas a hírek, információk interneten történő keresésében!			,484
Kérjük, ítélje meg, mennyire jártas a termékinformációk interneten történő keresésében!			,975
Kérjük, ítélje meg, mennyire jártas a tények interneten történő keresésében, ellenőrzésében!			,547

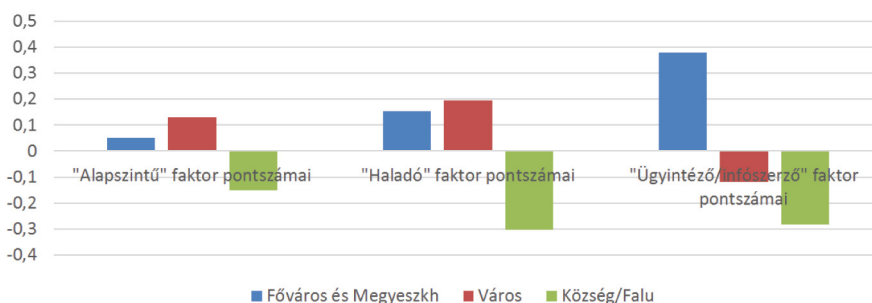
Az alábbiakban megvizsgáljuk az egyes faktorokban elért pontszámok és más változók kapcsolatát. Életkor alapján a legjelentősebb eltérést a „haladó” faktor mentén tapasztalhatunk. Az átlag feletti életkorúak jelentős elmaradást könyvelhetnek el bonyolultabb digitális kompetenciák terén. A legkisebb differencia az „Ügyintéző/információszerző” kérdéscsoport esetén figyelhető meg. Ráadásul itt megfordul a tendencia (a két másik faktorról szemben), az idősebb generációk magasabb pontszámokat érnek el, azaz az ügyintézés, információszerzés esetén sikeresebbnek érzik magukat, mint a fiatalabbak, ráadásul ebben egységesebbek is fiatalabb társaiknál.

9. ábra: Az egyes faktorok pontszámainak eltérése életkor alapján

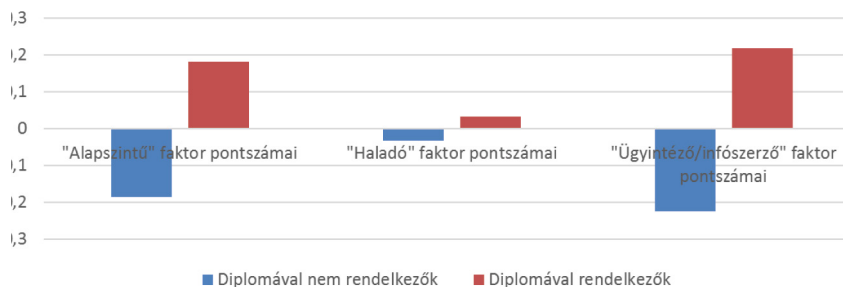
Ahogy a településtípusok vizsgálatakor korábban megállapítottuk, a településhierarchiában legelső helyet elfoglalók minden egyes kategóriában alulmaradnak. Ez a hatás érvényesül az összevont faktorok esetén is. Látványos elmaradást produkáltak a „haladó” kategóriában (sig = 0,000). A főváros/megyeszékhelyhez képest pedig az ügyintéző/információszerző faktor esetén tapasztalható a legnagyobb lemaradás. Ez abból a szempontból rendkívül sajnálatos, hogy a kisebb települések infrastrukturális hátrányait – kiemelten az

ügyintézés, közigazgatási hozzáférés hátrányait – jól kompenzálhatná az elektronikus úton elérhető banki, közigazgatási és egyéb szolgáltatások kínálata. Az általában jobb adottságokkal rendelkező főváros és megyeszékhelyek lakossága ráerősít erre az egyenlenségre, azaz ahol fizikailag is jobb a hozzáférés, ott elterjedtebbek ezek a felhasználói kompetenciák. Reménykedésre adhat okot, hogy a **község/falu kategóriában a szórások rendre magasabbak, azaz a legkevésbé egységes a kép, tehát többen vannak, akik környezetükhöz/ az átlaghoz képest jobbnak ítélik az ilyen jellegű készségeiket.**

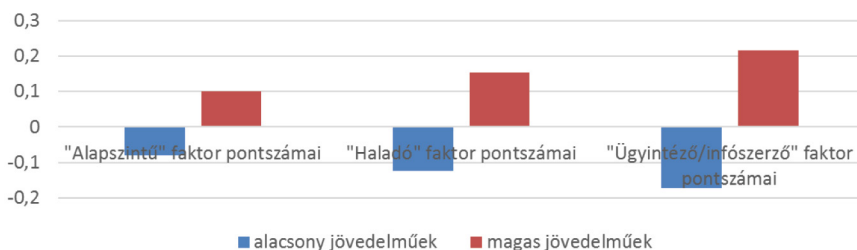
10. ábra: Az egyes faktorok pontszámainak eltérése településtípusonként

Nem meglepő, hogy iskolai végzettség szerint minden egyes faktor esetén magasabb értékeket produkálnak a magasabb iskolai végzettségűek. (Ahogy korábban említettük, a két csoportunk a diplomával nem rendelkezők és a diplomával rendelkezők.) A legnagyobb eltérést az „ügyintéző/infószerző”, a legkisebbet a „haladó” faktor esetén figyelhettük meg. A diplomával nem rendelkezők csoportja minden esetben magasabb szórásértéket produkált, itt nagyobbak voltak a véleménykülönbségek.

11. ábra: Az egyes faktorok pontszámai iskolai végzettség függvényében

A leglényegesebb és egy irányba mutató eltéréseket a jövedelmi viszonyok alapján tapasztalhatunk. Az alacsonyabb jövedelmi kategóriába tartozók minden egyes faktor esetén alacsonyabb értékeket értek el. Úgy tűnik, hogy a jövedelem alapján tapasztalható egyenlőtlenségek a digitális írástudás egyenlőtlenségeivel összekapcsolódnak.

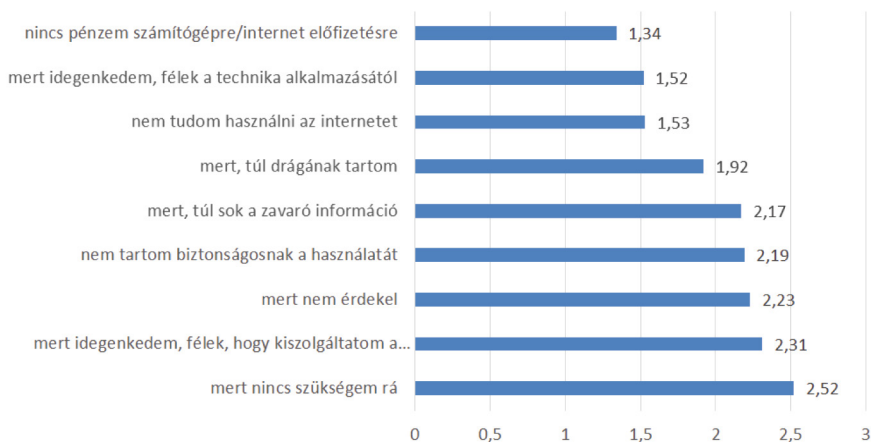
12. ábra: Az egyes faktorpontszámok és a jövedelem kapcsolata

A szórások vizsgálatakor kitűnik, hogy az alacsonyabb jövedelműek értékei 3-4 tizeddel magasabbak a magasabb jövedelműekhez képest. Arra következtetünk, hogy az alacsonyabb jövedelműek a digitális kompetenciák esetén megosztottabbak, heterogénebb az összetételük. A későbbiekben érdemes lesz az átlag alatti jövedelműeket tagoltabban vizsgálni.

A digitális eszköztől való távolmaradás okainak vizsgálata

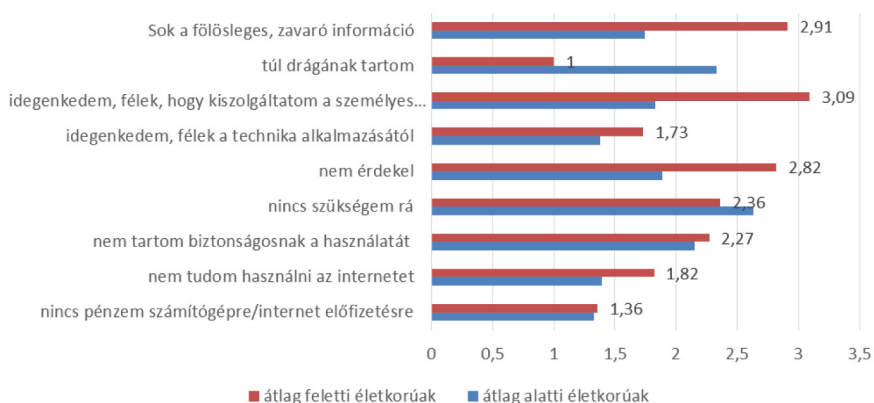
A következő részben arra keressük a választ, hogy milyen indokokkal magyarázható az internettől és a digitális eszköztől való távolmaradás. Azt kértük a válaszadóktól, hogy egy 5 fokú skálán értékeljék az egyes tényezőket, mennyire jellemző rájuk. A mintában viszonylag alacsony a „távolmaradók” aránya, körülbelül 10%-ot tesznek ki. Alacsony elemszámuk ellenére abban reménykedünk, hogy sikerül fontos információkat nyernünk a válaszaikból.

A legjellemzőbb okok **közzé a „nincs szükségem rá” és az adatok biztonsága tartozik, majd a „nem érdekel” válasz következik.** Látható, hogy elsődlegesen szubjektív/érzelmi okok határozzák meg az internettől való távolmaradást, megerősítést nyert az a megállapítás, hogy manapság már nem anyagi okokkal kell magyaráznunk a távolmaradást.

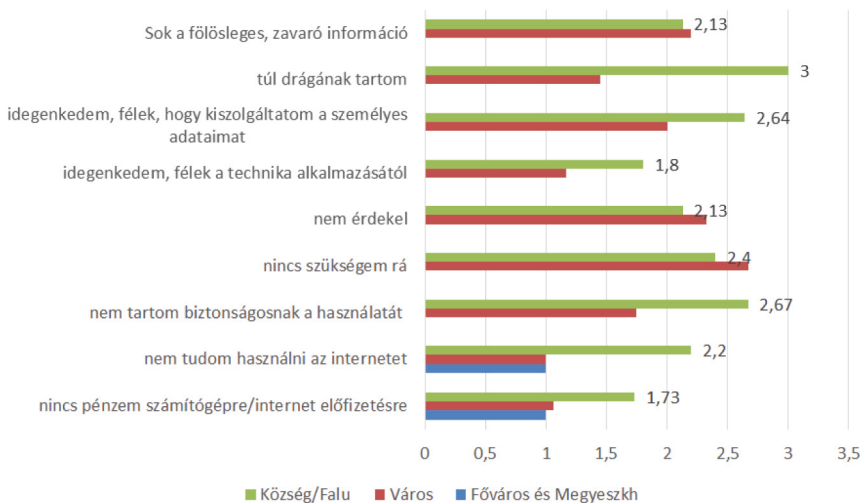
13. ábra: Azért nem használom az Internetet, mert...

Életkor alapján a legnagyobb eltéréseket a személyes adatok kiszolgáltatottsága (ez az eltérés egyébként szignifikáns, és megfelel a szórás-homogenitás feltételének is, $\text{sig} = 0,007$) és a „sok a fölösleges, zavaró információ” kategóriák esetén tapasztaljuk. Ezt követi a „nem érdekel” szubjektív szempont. Érdekes eltérés, hogy a fiatalok esetén magasabb a „túl drágának tartom” és a „nincs szükségem rá” racionálisabbnak tekinthető indok aránya. Ezekben az esetekben a szórások is jóval kisebbek, azaz egységesebb a minta véleménye. Bár meg kell jegyeznünk, hogy itt az összmintához képest jóval kisebb elemszámról van szó – így a szórások is szélsőségesebb értékeket vesznek fel. Ezek alapján azt gondolhatjuk, hogy az idősebbek esetén nagyobb mértékben kell számolnunk az érzelmi/affektív okokkal a távolmaradásban, a fiatalabbaknál jelentősebb a racionális indokok aránya.

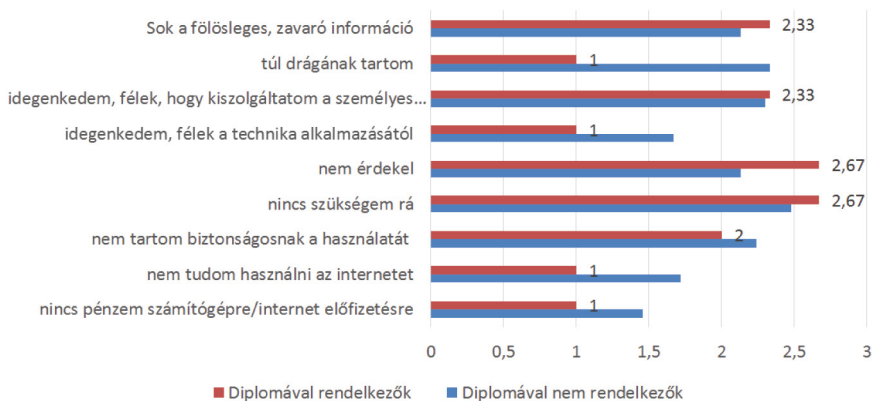
14. ábra: Azért nem használom az Internetet, mert... életkor alapján

A lakóhely alapján történő vizsgálat során szembetűnő, hogy a főváros/megyeszékhely kategóriákban alig találunk válaszdót, azaz a „távmaradók” más településtípus lakói. A jelentősebb eltéréseket a falu/község kategóriák érték el. Az anyagi indokok mellett a biztonságra vonatkozó kérdések esetén érték el magasabb átlagokat (ezek egyébként szignifikánsak is). A racionális érvek mentén (nincs szükségem rá, sok a zavaró információ) a városiak érnek el magasabb átlagokat.

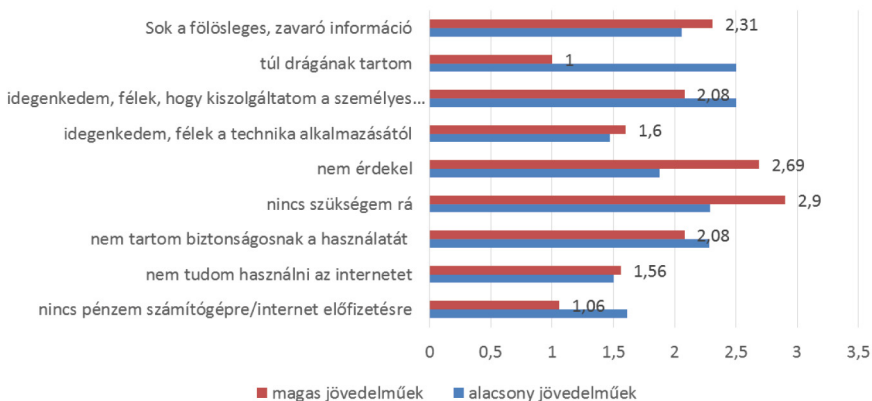
15. ábra: Azért nem használom az Internetet, mert... településtípus alapján

Iskolai végzettség alapján az alacsonyabb iskolai végzettségűek esetén anyagi és kompetenciával kapcsolatos tényezők a jelentősek. A magasabb iskolai végzettségűek inkább racionális érvekre hivatkoznak (sok, zavaró információ, nem érdekel, nincs szükségem rá). Azt azonban meg kell jegyeznünk, hogy szignifikánsnak tekinthető összefüggést egy esetben sem találtunk.

16. ábra: Azért nem használom az Internetet, mert... iskolai végzettség alapján

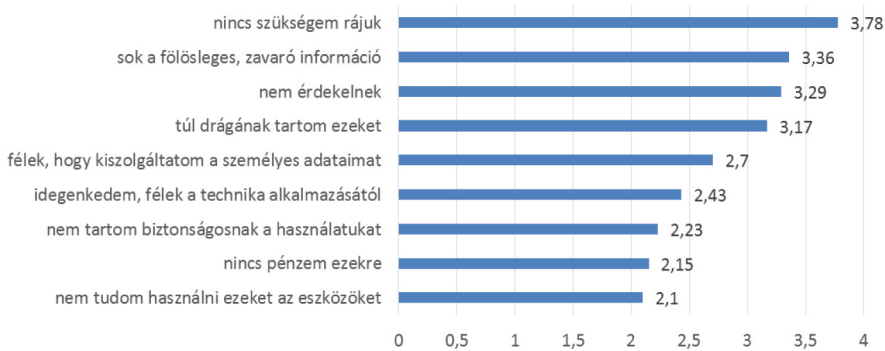
Ahogy várható volt, a magasabb jövedelműek nem jelölik meg akadályként a jövedelmi korlátokat, a hozzáférés anyagi vonzatait. Az alacsonyabb jövedelműek az anyagiakon túl a biztonságra hivatkoznak. A magasabb jövedelműek a városi csoporthoz hasonlóan az érdektelenséggel és a zavaró információkkal magyarázzák távolmaradásukat.

17. ábra: Azért nem használom az Internetet, mert...jövedelem alapján

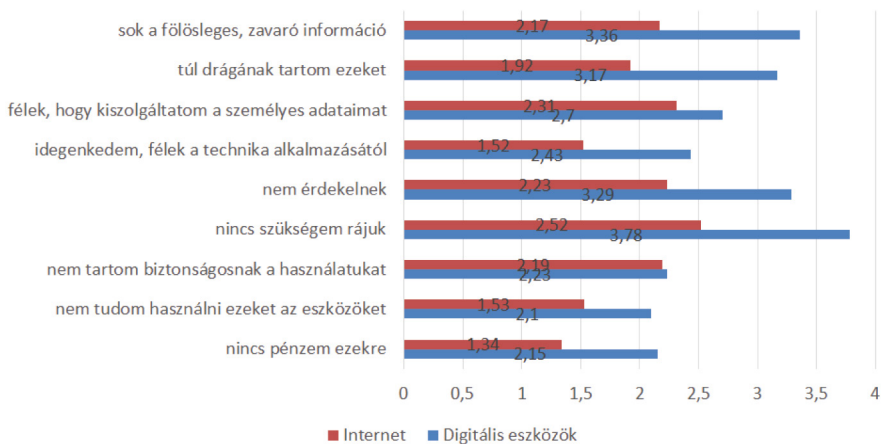
A digitális eszközöktől való távolmaradás okai

A digitális eszközöktől való távolmaradás legfőbb okaiként a „nincs szükségem rá, nem érdekel” mellett a sok zavaró információ és a „túl drágának tartom” válaszokat jelölték meg a válaszadók. Anyagi korlátokat itt sem tudunk megjelölni (a szubjektív „drágának tartom”-tól eltekintve – az inkább szubjektív korlát) a pénzühiány a lista alján épphogy meghaladja a 2-es átlagot az ötös skálán.

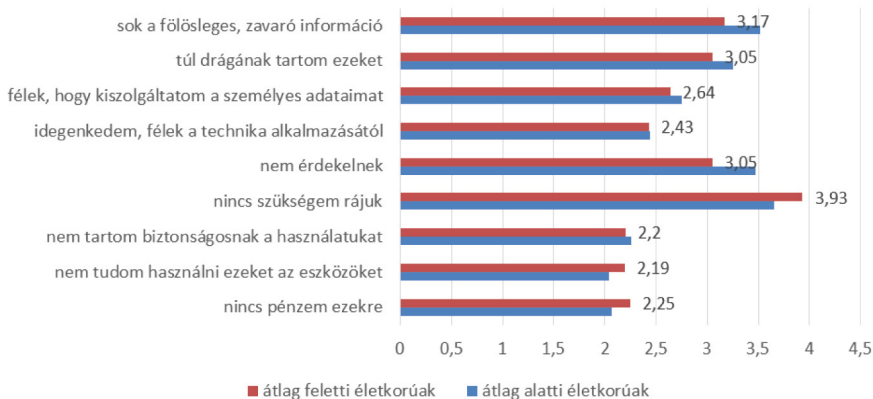
18. ábra: Azért nem használom ezeket az eszközöket, mert...

Ha összehasonlítjuk a két válaszcsoportot, jól látható, hogy a digitális eszközökkel kapcsolatban jóval nagyobb az ellenállás, mint az internettel kapcsolatban, azaz az elutasításuk mellett szóló érvek jóval erősebbek. A legkisebb eltérés a biztonság esetén figyelhető meg, míg a legnagyobb a „nincs szükségem rájuk” és a sok fölösleges, zavaró információ esetén tapasztalható.

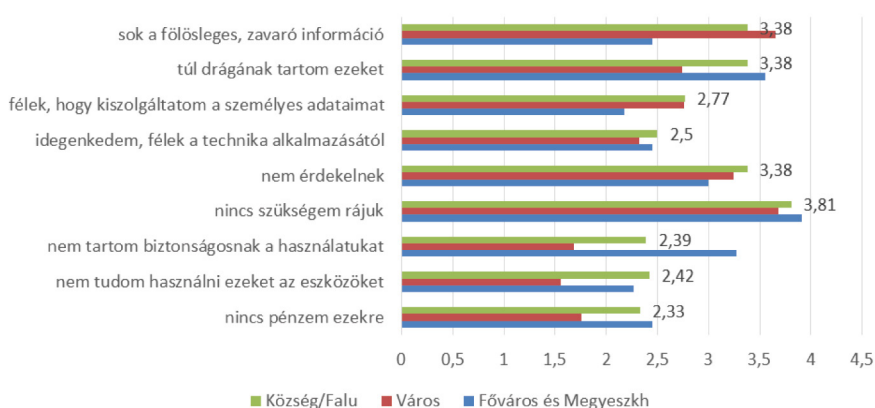
19. ábra: A digitális eszközök és a Internet elutasításának okai (átlagok 5-ös skálán)

Ha életkor alapján vizsgáljuk a digitális eszközöktől való távolmaradás indokait, láthatjuk, hogy szembeűnő, jelentős eltéréseket nem regisztrálhatunk. Nem meglepő, hogy az átlagok eltérésének vizsgálatakor sem találunk szignifikánsnak tekinthető különbséget. Azaz az életkortól nem tehetjük függővé a digitális eszközöktől való távolmaradást.

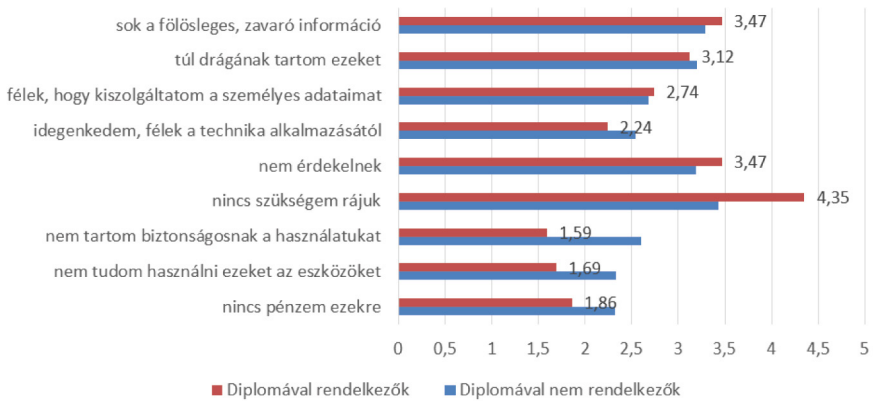
20. ábra: Azért nem használom a digitális eszközöket, mert...életkor alapján (átlagok 5-ös skálán)

Vegyes tendencia bontakozik ki a lakóhely alapján. Néhány esetben a főváros/megyeszékhely kategória válaszadói érik el a legmagasabb átlagokat (anyagi okok, biztonság, nincs szükségük ezekre az eszközökre). A fölösleges és zavaró információk esetén a városiak érik el a legmagasabb pontszámokat, általában más esetekben köztes helyet foglalnak el. A község/falu kategória képviselői csak a kompetencia (nem tudom használni) és érdektelenség terén előzik meg társaikat. A „túl drágának tartom” és a „nincs pénzem ezekre” kategóriák eltérése már szignifikáns. (sig = 0,020 és 0,002)

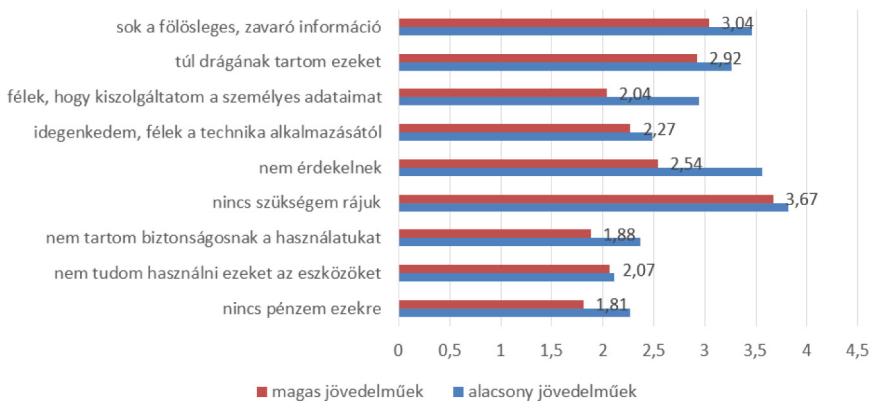
21. ábra: Azért nem használom a digitális eszközöket, mert...lakóhely alapján (átlagok 5-ös skálán)

Az alacsonyabb iskolai végzettségűek hajlamosabbak anyagi okokkal magyarázni távolmaradásukat. Továbbá ismereteiket is hiányosabbnak értékelik. A diplomával rendelkezők inkább érdektelenségre és a szükségtelenségre hivatkoznak. Adatvédelmi aggályaik mellett lényeges szempont a zavaró információbőség. Az első négy szempont eltérése szignifikáns lenne, de a szóráshomogenitás feltétele csak az első esetben teljesül, azaz a „nincs pénzem ezekre” itemnél jelenthető ki, hogy szignifikáns a kapcsolat az iskolai végzettséggel.

22. ábra: Azért használom a digitális eszközöket, mert... lakóhely alapján (átlagok 5-ös skálán)

Lényeges különbségeket a jövedelem alapján az érdektelenég és a biztonság terén figyelhetünk meg. Általános tendencia, hogy a magasabb jövedelműek minden egyes esetben alacsonyabb pontszámot értek el.

23. ábra: Azért nem használom a digitális eszközöket, mert... jövedelem alapján (átlagok 5-ös skálán)

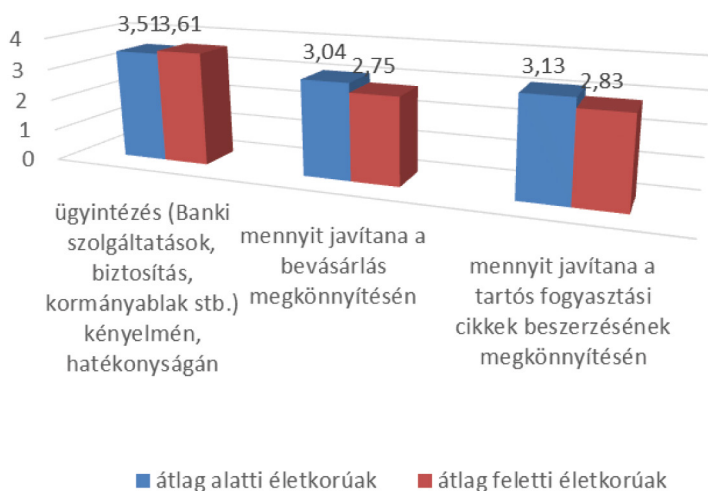
A digitális eszközök használatának „haszna”

A következő kérdésben arra szerettünk volna választ kapni, hogy a válaszadók mely területeken érzik hasznosnak a digitális eszközök által nyújtott lehetőségeket. A kérdést úgy tettük fel, hogy az élet különböző területeivel kapcsolatban megkérdeztük, hogy mennyire tették azt jobbá, vagy mit gondolnak, mennyire tenné jobbá életüket a különböző eszközök használata. Azt kértük, hogy az előzőekhez hasonlóan egy 5 fokú skálán értékeljék a különböző területeket. A legjelentősebb „haszon” az információszerzés és ügyintézés területén mutatkozik meg. A sorban a rokonokkal történő kapcsolattartás következik, majd az álláskeresés, fogyasztási cikkek beszerzése. Várakozásainkkal ellentétben az „összefoglaló” jellegű „életminőség” az utolsó előtti helyen szerepel. Azonban lényeges eltérésekkel nem találkozunk, a legelső és legutolsó helyezés között nincs egy egésznyi eltérés sem.

24. ábra: Azért nem használom a digitális eszközöket, mert... jövedelem alapján (átlagok 5-ös skálán)

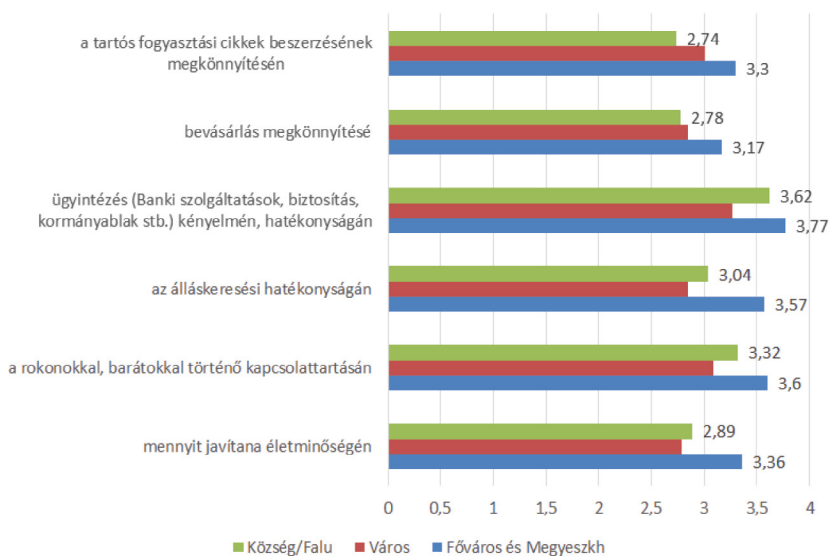
Életkor tekintetében az átlag feletti életkorúak nagyobb hasznosságot tulajdonítanak a tények keresése, ellenőrzése terén, termékinformációk megismerésében, hírekhez, információkhoz való hozzájutásban, ügyintézés (banki szolgáltatások, biztosítás, kormányablak stb.) kényelmével, hatékonyságával kapcsolatban az eszközök használatának. Az eltérések nem jelentősek, szignifikánsnak tekinthető eltéréseket alig találtunk. Említésre érdemes eredmény, hogy az átlag alatti életkorúak rendre nagyobb értékű szórásokat produkáltak – azaz az előnyök megítélésének szempontjából az átlag alatti életkorúak kevésbé egységeseek, mint idősebb társaik.

25. ábra: Kérjük ítélje meg, hogy ha rendelkezne a fentebbi eszközökkel (Okostelefon, iPad, Notebook stb) mennyit javítana...életkor szerint (átlagok 5-ös skálán)

Szignifikáns eltéréseket a következő itemeknél tapasztaltunk: a bevásárlás megkönnyítése (sig = 0,006), fogyasztási cikkek beszerzésének megkönnyítése (sig = 0,007). Más esetekben a szóráshomogenitás feltétele nem teljesül.

Érdekes módon a településtípusok alapján szinte minden esetben azonos tendenciát figyelhetünk meg (kivételt a tartós fogyasztási cikkek beszerzése jelent). Azaz a városiak érték el a legkisebb átlagokat, őket a falu/község lakói követik, majd a legmagasabb értékeket a főváros/megyeszékhely lakóinál figyelhetjük meg. Azaz a településhierarchiában előre haladva egy U görbét figyelhetünk meg. A kisebb településen élők magasabb hasznosságot tulajdonítanak a digitális eszközök használatának, mint a jobb adottságokkal rendelkező városi lakosság. A leghasznosabbnak azonban a jó hozzáféréssel rendelkező megyeszékhelyeken és a fővárosban élők ítélik a digitális eszközhasználatot. Az alábbi ábra szemlélteti a szignifikáns összefüggéseket.

26. ábra: Kérjük ítélje meg, hogy ha rendelkezne a fentebbi eszközökkel (Okostelefon, iPad, Notebook stb) mennyit javítana...településtípus szerint (átlagok 5-ös skálán)

Látható, hogy a korábban említett tendencia érvényesül – azaz a városiak érik el a legalacsonyabb átlagokat, a főváros/megyeszékhelyen élők a legmagasabbakat – egy kivételtől eltekintve, a tartós fogyasztási cikkek beszerzése esetén. Az egyes kérdésekhez tartozó szignifikanciaszinteket alább jelöltük¹⁰.

Érdekes módon a diplomával nem rendelkezők több item esetén is úgy nyilatkoztak, hogy hasznosabbnak ítélik a digitális eszközöket. Azonban meg kell jegyeznünk, hogy ezek a különbségek gyakran elenyészők – 1-2 száza-

10 Kérjük, ítélje meg, hogy ha rendelkezne a fentebbi eszközökkel (okostelefon, iPad, notebook stb.), mennyit javítana életminőségén? 0,000

Kérjük, ítélje meg, hogy ha rendelkezne a fentebbi eszközökkel (okostelefon, iPad, notebook stb.), mennyit javítana a rokonokkal, barátokkal történő kapcsolattartásán? 0,000

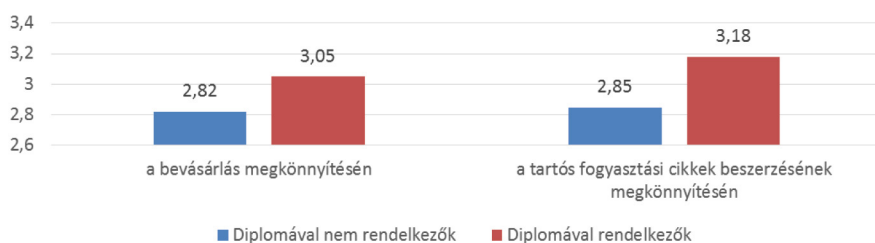
Kérjük, ítélje meg, hogy ha rendelkezne a fentebbi eszközökkel (okostelefon, iPad, notebook stb.), mennyit javítana az álláskeresési hatékonyságán? 0,000

Kérjük, ítélje meg, hogy ha rendelkezne a fentebbi eszközökkel (okostelefon, iPad, notebook stb.), mennyit javítana az ügyintézés (banki szolgáltatások, biztosítás, kormányablak stb.) kényelmén, hatékonyságán? 0,001

Kérjük, ítélje meg, hogy ha rendelkezne a fentebbi eszközökkel (okostelefon, iPad, notebook stb.), mennyit javítana a bevásárlás megkönnyítésén? 0,005

Kérjük, ítélje meg, hogy ha rendelkezne a fentebbi eszközökkel (okostelefon, iPad, notebook stb.), mennyit javítana a tartós fogyasztási cikkek beszerzésének megkönnyítésén? 0,000

dos eltérésekről beszélünk. Ilyen irányú eltérések: javítana a rokonokkal, barátokkal történő kapcsolattartásán, javítana az álláskeresési hatékonyságán, javítana a hírekhez, információkhoz való hozzájutáson, javítana a tények keresése, ellenőrzése terén. Más esetekben a diplomások magasabb értékeket értek el. Óvatosságra int, hogy a szórás az életminőség kivételével minden esetben magasabb a diplomával nem rendelkezők almintájában. Két esetben találtunk szignifikánsnak tekinthető eltérést. A bevásárlás megkönnyítése és a tartós fogyasztási cikkek beszerzése esetén.

27. ábra: ábra Kérjük ítélje meg, hogy ha rendelkezne a fentebbi eszközökkel (Okostelefon, iPad, Notebook stb) mennyit javítana...iskolai végzettség szerint (átlagok 5-ös skálán)

A jövedelem vizsgálatokor egy esetben sem teljesülnek a statisztikai feltételek, azonban az átlagok alapján kijelenthetjük, hogy a magasabb jövedelműek minden egyes tétel esetén nagyobb hasznosságot tulajdonítanak a digitális eszközök használatának. Itt az eltérések is markánsabbak, 0,1-től 0,4-ig terjednek. Ha összevetjük az iskolai végzettséggel, látható, hogy jelentősebbek az eltérések, viszont itt egy esetben sem tekinthető statisztikailag vizsgálhatónak az eredmény. Az egyes csoportokon belüli véleménykülönbségek is erősebben jelennek meg, jóval nagyobb különbségeket tapasztalhatunk a szórások terén is.

A birtokolt könyvek száma alapján egy esetben – álláskeresés terén – figyelhető meg, hogy a több könyvet (átlag fölötti) birtoklók kisebb hasznosságot tulajdonítanak a digitális eszközöknek. Minden más esetben nagyobb hasznosságot figyelhetünk meg, azonban ezek az eltérések nem szignifikánsak.

A digitális eszközök használatára vonatkozó „hasznok” esetén is megvizsgáltuk, hogy milyen együtt járások figyelhetők meg. Az előzetesen megvizsgált korrelációs táblázatban számos erős összefüggést fedeztünk fel. Nem meglepő, hogy az adataink nagymértékben alkalmasak az adat-redukciós eljárásra. (KMO = 0,907)

Az alábbi táblázatban foglaltuk össze a kapott eredményeket (3 faktor megtartása mellett döntöttünk). A rokonokkal történő kapcsolattartás, az álláskeresési hatékonyság, az általános életminőség, a banki és egyéb ügyintézés kérdéscsoportja az „általános praktikum” elnevezést kapta. A termékinformációk, tények ellenőrzése, a hírekhez való hozzájutás elnevezése már egyértelműbb, az „információ” nevet kapta. A bevásárlásra és tartós fogyasztási cikkekre vonatkozó kérdések pedig a „vásárlás” faktort alkotják. A pontos kérdések és a hozzájuk kapcsolódó pontszámok a 2. számú táblázatban láthatók.

1. táblázat: Az egyes itemek faktorsúlyai és a kialakított faktorok

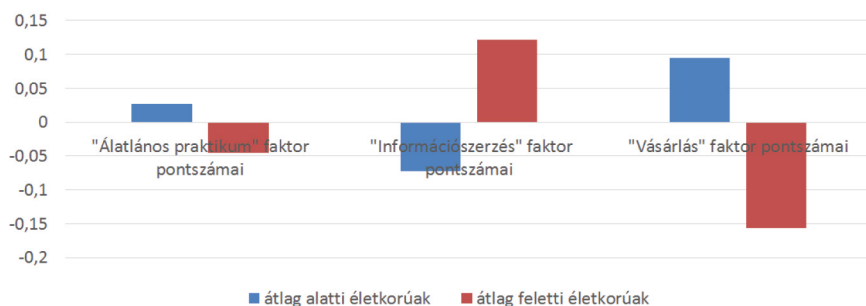
	Factor		
	„általános praktikum”	„információ”	„vásárlás”
Kérjük, ítélje meg, hogy ha rendelkezne a fentebbi eszközökkel (okostelefon, iPad, notebook stb.), mennyit javítana a rokonokkal, barátokkal történő kapcsolattartásán?	,711		
Kérjük, ítélje meg, hogy ha rendelkezne a fentebbi eszközökkel (okostelefon, iPad, notebook stb.), mennyit javítana az álláskeresési hatékonyságán?	,656		
Kérjük, ítélje meg, hogy ha rendelkezne a fentebbi eszközökkel (okostelefon, iPad, notebook stb.), mennyit javítana életminőségén?	,630		
Kérjük, ítélje meg, hogy ha rendelkezne a fentebbi eszközökkel (okostelefon, iPad, notebook stb.), mennyit javítana az ügyintézés (banki szolgáltatások, biztosítás, kormányablak stb.) kényelmén, hatékonyságán?	,591		
Kérjük, ítélje meg, hogy ha rendelkezne a fentebbi eszközökkel (okostelefon, iPad, notebook stb.), mennyit javítana termékinformációk megismerésén?		,732	
Kérjük, ítélje meg, hogy ha rendelkezne a fentebbi eszközökkel (okostelefon, iPad, notebook stb.), mennyit javítana a tények keresése, ellenőrzése terén?		,718	
Kérjük, ítélje meg, hogy ha rendelkezne a fentebbi eszközökkel (okostelefon, iPad, notebook stb.), mennyit javítana a hírekhez, információkhoz való hozzájutáson?		,695	
Kérjük, ítélje meg, hogy ha rendelkezne a fentebbi eszközökkel (okostelefon, iPad, notebook stb.), mennyit javítana a bevásárlás megkönnyítésén?			,873
Kérjük, ítélje meg, hogy ha rendelkezne a fentebbi eszközökkel (okostelefon, iPad, notebook stb.), mennyit javítana a tartós fogyasztási cikkek beszerzésének megkönnyítésén?			,642

Extraction Method: Maximum Likelihood.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

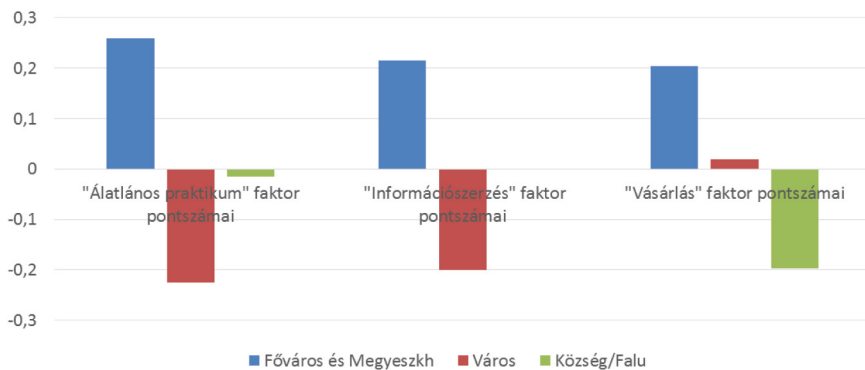
a Rotation converged in 5 iterations.

Életkor tekintetében az idősebb generációk csak az információszerzés kapcsán értek el magasabb pontszámokat, azaz ők ebből a szempontból hasznosabbnak gondolják a digitális eszközöket – így talán hatékonyabban megszólíthatók az ilyen jellegű eszközök használatával. Meglepő, hogy a „vásárlás” faktor esetén mutatkozik a legnagyobb különbség a két korosztály között. Életkor alapján ez a faktor, az ehhez tartozó kérdések osztják meg leginkább a min-tát. Ez a két faktor szignifikáns eltéréseket produkált ($\text{sig} = 0,022$, és $0,005$).

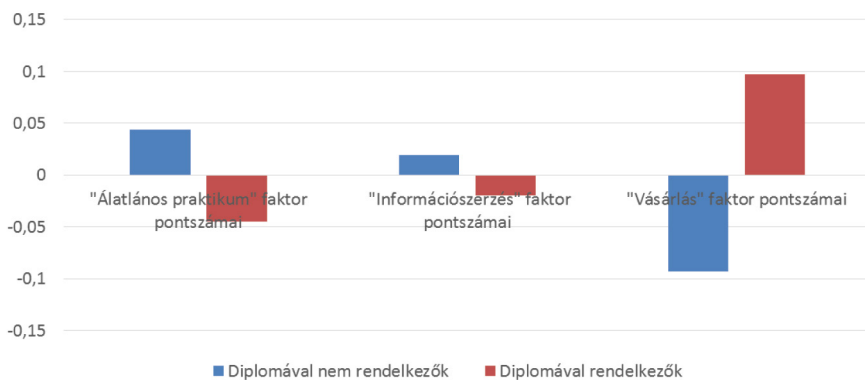
28. ábra: A faktorpontszámok és életkor

Településtípus alapján jóval nagyobb eltéréseket fedezhetünk fel. A fővárosban/megyeszékhelyen élők minden egyes faktor esetén magasan elkülönülnek társaiktól. Minden szempontból hasznosabbnak ítélik a digitális eszközöket. Másik kiemelkedő eltérés, hogy a falu/község településen élők a vásárlás faktorban markánsan negatív irányba mozdulnak el. Városi társaik szintén erőteljesen negatív irányba mozdulnak az „általános praktikum” (ez egyébként szignifikáns eltérés) és az „információszerzés” kérdéscsoportok esetén is. Ezekből az adatokból azt a következtetést vonjuk le, hogy a városiak a vásárlással kapcsolatban szólíthatók meg a leghatékonyabban, míg más településtípusok esetén vagy nincs szükség rá (főváros/megyeszékhely), vagy nem látunk esélyt a lakóhely szerint megcélózni az eszközhasználat terjesztését.

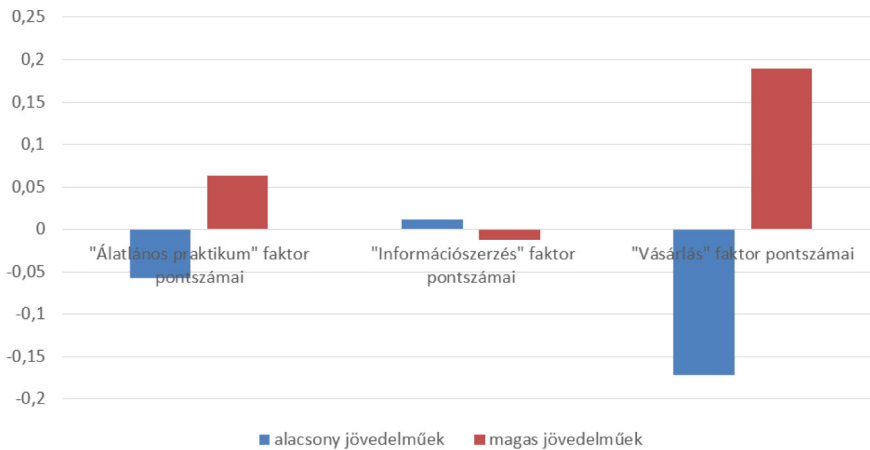
29. ábra: A faktorpontszámok és lakóhely

Iskolai végzettség alapján jóval egyértelműbb tendencia bontakozik ki. A diplomával rendelkezők csoportja a „vásárlás” terén látszik megszólíthatónak, míg a diplomával nem rendelkezők az „általános praktikumot” magában foglaló „hasznokkal”. A legkisebb eltérés az „információszerzés” kérdéscsoport mentén mutatkozik – bár itt is ellentétes a tendencia. Ebben az esetben sem találunk lényeges eltéréseket a szórások tekintetében.

30. ábra: A faktorpontszámok és iskolai végzettség

A „vásárlás” faktor a jövedelmi viszonyok tekintetében is meghatározó. A magasabb jövedelműek lényegesen hasznosabbnak látják a digitális eszközöket a tartós és mindennapi fogyasztási javak beszerzésében. Az „általános praktikum” kérdéscsoportja hasonlóan viselkedik, de jóval kisebb eltéréssel.

31. ábra: A faktorpontszámok és jövedelem

Összegzés

Láthattuk, hogy a posztindusztriális társadalom elmélete előrevetíti azokat a problémákat (individualizáció, fragmentálódás), melyek az információs társadalom általi kihívásokra adott válaszokat megnehezítik. Különösen azok számára, akik a társadalmi rétegződésben egyébként is kedvezőtlen helyet foglalnak el, azaz erőforrásaik korlátozottak. Kiemelkedő fontossággal bír a kulturális és kapcsolati tőke a hátrányok kompenzálásában. Ebből kifolyólag a későbbiekben a tőkekonverziós stratégiákat sem hagyhatjuk figyelmen kívül. A fentiekből jól látszik, hogy a bemutatott kutatásunk nem előzmények nélküli, viszont a Bourdieu által meghatározott tőketípusok és azok konvertálásának beemelésével remélhetően újszerű megközelítéssel alapoztuk meg a vizsgálatunkat.

Az egyes kijelentések vizsgálatakor megállapíthattuk, hogy a digitális írástudás különböző elemei kapcsolatban állnak különböző magyarázó változókkal (iskolai végzettség, kor, lakóhely típusa, jövedelem). Azaz a rétegződésben tapasztalható különbségek a digitális írástudás terén is megjelennek.

Természetesen (és szerencsére) jóval árnyaltabb a kép attól, mintsem kijelenthetnénk, hogy a rétegződésben elfoglalt alacsonyabb pozíció alacsonyabb szintű „írástudást” eredményezne. Véleményünk szerint itt mutatkoznak meg a „kitörési pontok”. Azokban az esetekben, ahol az alacsonyabb jártasság nagyobb szórásokkal párosul, érdemes lesz tovább tagolni a részmintát, hogy kiderítsük, kik azok, akik a csoportjukban „kiemelkedő” helyzetben vannak. Ilyen rész minta az alacsony jövedelműek és a kisebb településen élők. Bizonyos esetekben pedig az általában kisebb jártasságok egy-egy tényező esetén kiugró eredményt produkálnak – például az idősebbek esetén az „ügyintézés/információszerzés” – melyekre a későbbiekben támaszkodhatunk.

Irodalomjegyzék

Agre, Philip E. (2002):

Real Time Politics: The Internet and the Political Process.

The Information Society, 18/5. 311–331 .p.

Beck, Urlick (2005):

Mi a globalizáció. Belvedere

Meridionale, Szeged.

Bernát Anikó – Fábíán Zoltán (2008):

Digitális írástudás, társadalmi szegmentáltság.

In.: Társadalmi Riport 2008. 66–88. p.

Bugovics Zoltán (2011):

Társadalmi értékek és identitás kialakulása.

Forrás: Internet: <http://kgk.sze.hu/images/dokumentumok/kautzkiadvany2011/ujkormanyzas/BugovicsZ.pdf> 2012. 02. 25.

Bujalos István (Szerk.) (1993):

A posztmodern állapot,

Századvég Kiadó, Bp.

Bukodi Erzsébet – Altorjai Szilvia – Tallér András (2005):

A társadalmi rétegződés aspektusai.

KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, Bp.

- Bourdieu, Pierre (2008):
A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése.
General Press, Bp.
- Calhoun, Craig (1998):
Community without Propinquity Revisited: Communication Technology and the Transformation of Urban Public Sphere.
Sociological Inquiry, 68/3 pp. 373–397,
<http://www.ssrc.org/programs/calhoun/articles.page>.
- Castells, Manuel (1996):
The Information Age: Economy, Society and Culture.
Blackwell.
- Csepeli György – Prazsák Gergő (2009):
Új technológiák- kommunikációs rétegződés- társadalmi státusz.
In: Információs Társadalom 2009/2. http://www.prazsak.hu/publikaciok/csepeli_prazsak_kom_retegzodes_2009.pdf 2012. 09. 01.
- Falussy Béla (2001):
Az 1999/2000. évi életmód-időmérleg felvétel módszertani dokumentációja.
KSH, Bp.
- Fábián Zoltán (2004):
Digitális szakadék és a szabályozás. Az infokommunikációs eszközök használatában mutatkozó társadalmi egyenlőtlenségek Magyarországon.
In: Társadalmi riport 2004, Kolosi Tamás, Tóth István György, Vukovich György (szerk.). Budapest: TÁRKI. 309–331. p.
- Falussy B. – Harcsa I. (2000):
Időfelhasználás 1986-1999 őszén.
KSH, Bp.
- Falussy B. (2001):
Az 1999/2000. évi életmód-időmérleg felvétel módszertani dokumentációja.
KSH, Bp.
- Giddens, Anthony (1997):
Szociológia.
Osiris, Bp.

- Glatz Ferenc (2002):
Információs társadalom. Az ipari-technikai forradalmak természetéről.
In: Glatz Ferenc (szerk.): Az információs társadalom. Bp.
- Hadnagy József – Klement Mariann (2014):
IKT eszközökön keresztül létrejövő hálózatok vizsgálatának elméleti háttere.
In: Vargha András (Szerk.): Határtalan pszichológia.
MPT, Marosvásárhely. p. 63.
- Hargittai, Eszter (2002):
Second Level Digital Divide: Difference in People Online Skills.
First Monday, 7/4, http://www.firstmonday.dk/issues/issue7_4/hargittai/
2011. 10. 12.
- Homoki M. (2006):
Korkérdés-e az internet: időskorúak és az új technológiák.
In: Dessewffy T. – Fábíán Z. – Z. Karvalics L. (szerk.): A magyar társadalom digitális gyorsfényképe 3. Budapest: TÁRKI. 183–202. p.
- Kapitány B. (2003):
Módszertan és dokumentáció. Az „Életünk fordulópontjai” című demográfiai követéses vizsgálat első hullámának adatfelvételének ismertetése.
KSH-NKI, Bp.
- Kiss Endre (2008):
Posztmodern társadalom – neoliberais globalizáció.
Forrás: Internet:<http://www.pointernet.pds.hu/kissendre/posztmodern/20080127211735900000097000.html> 2012. 12. 20.
- Kiss Mónika (2007):
A digitális esélyegyenlőség helyzete Magyarországon.
In: Információs társadalom. 2007/3. 83–101. p.
- Kohli, Martin (1990):
Társadalmi idő és egyéni idő.
In: Gellériné, L.M. szerk.: Időben élni. Történeti-szociológiai tanulmányok. Budapest: Akadémiai, 175–212. p.

- Ludányi Ágnes – Szilágyi István (2014):
Miért nem használják az Internetet? Internethasználattal kapcsolatos attitűdük vizsgálata.
In: Kiss-Tóth Lajos (Szerk.) Agria Média, 2014. p. 154.
- Liotard, Jean-Francois (1993):
A történelem egyetemessége és a kultúrák közötti különbségek.
In: Bujalos István (Szerk.) (1993): A posztmodern állapot, Századvég Kiadó, Bp.
- Masuda, Yoneji (1998):
Az Információs Társadalom mint posztindusztriális társadalom.
Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár, Bp.
- Nagy Réka (2007):
Új lencsék egy új társadalmi jelenség vizsgálatában: A digitális egyenlőtlenségek kutatásának átfogó szemléletéről.
Szociológiai Szemle, 1–2: 41–59.
- Nagy Réka (2008):
Digitális egyenlőtlenségek a magyarországi fiatalok körében.
In: Szociológiai Szemle 2008/1. 33–59. p.
- Norris, Pippa (1999):
“Who Surfs? New Technology, Old Voters and Virtual Democracy.”
In Kasmarek, E.C.–Nye, J.S. eds.: *democracy.com? Governance in Networked World.* Hollis, NH: Hollis Publisher.
- Norris, Pippa (2001):
Digital divide.
Cambridge (UK): Cambridge University Press.
- Nyíri Kristóf (2000):
Információs társadalom és nyitott művelődés.
In: Magyar távközlés, 2000/8.
- Preuss-Lausitz, Ulf (1997):
A fiatalok világa a posztmodern társadalomban.
In: Új Pedagógiai Szemle 47. évf. 7–8. sz. 192–197. p.

Rét Zsófia (2002):

Az internet terjedésének gazdasági és kulturális gátjairól.

ITHAKA, <http://www.ithaka.hu/Letoltheto>. 2012. 12. 12.

Róbert Péter (1997):

Social determination of living conditions in post-socialist societies.

Institute for Political Science of the Hungarian Academy of Sciences, Bp.

Róbert Péter (2000):

Társadalmi mobilitás: a tények és vélemények tükrében.

Századvég Kiadó, Bp.

Stefan Hradil (1992):

Társadalmi struktúra és társadalmi változás.

In: Andorka Rudolf – Stefan Hradil – Jules L. Peschar (Szerk.) (1995):

Társadalmi rétegződés. Aula Kiadó, Bp.

WIP 2007:

A digitális jövő térképe. A magyar társadalom és az internet.

Jelentés a World Internet Project 2007. évi magyarországi kutatásának eredményeiről. Budapest: TÁRKI – ITHAKA.

